İLETİŞİM
istanbul

Eski İstanbul'dan Hatıralar

SADRİ SEMA

İletişim Yayınları 156 • İstanbul Dizisi 7
ISBN 975-470-182-2

1. BASKI *Vakit* gazetesi neşriyatı, İstanbul, 1952
2. BASKI ©İletişim Yayıncılık A. Ş. 1991
3. BASKI ©İletişim Yayıncılık A. Ş. Ekim 1994

KAPAK Ümit Kıvanç
DİZGİ Maraton Dizgievi
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Mustafa Şahin
KAPAK BASKISI Sena Ofset
İÇ BASKI Ayhan Matbaası
CİLT Güven Mücellit

İletişim Yayınları
Klodfarer Cad. İletişim Han No. 7 34400 Cağaloğlu İstanbul
Tel. 516 22 60-61-62 • Fax. 516 12 58

SADRİ SEMA

Eski İstanbul'dan Hatıralar

iletişim

İçindekiler

Sunuş / 7
Önsöz / 9
Atlı Tramvaylar / 11
Dilenciler / 18
Köprü / 23
Eski Yangınlar / 32
Bekçi Baba! / 34
Tulumbacılar / 36
Sokak Köpekleri / 42
Silâhcı Mağazaları / 45
Bomba! / 47
Kopuklar, Külhanbeyleri / 49
Bâbıâli Caddesi / 57
Eski Devirde Matbuat Hayatı / 61
İntikat Usulüne Dair / 64
Esrar Kahveleri / 70
Horozcu Kahveleri / 72
Baba Tahir! / 75
Nabizade Nâzım / 81
Yine Sucu Kosti / 84
İbnü'lhakkı Mehmet Tahir / 87
Sürre Alayı / 89

Hıdırellez (Hızır İlyas) / 94
Miskinler Tekkesi / 96
Hoy Goycular! / 98
Muharremin Onu / 100
İstibdad'da Gazeteler / 103
Sansür! / 106
Mart İçeri, Pire Dışarı! / 111
Sultantepe Yangını / 113

Sunuş

İstanbul Dizisi'nin bu yeni kitabı 1900 ile 1910 arasındaki İstanbul'u anlatıyor. Gazeteci Sadri Sema (Aydoğdu) rahat okunan diliyle yüzyılın başında şehre belirli bir kimlik kazandıran sosyal yapıyı; köprüsü, atlı tramvayları, köpekleri, dilencileri, külhanbeyleri, şair ve edipleriyle... gözümüzün önüne seriyor. Aslında bu kitap, bir bakıma yine yayınevimizin aynı dizisinden çıkan Çaylak Tevfik'in *İstanbul'da Bir Sene* adlı kitabı ile birbirini tamamlıyor. Çaylak Tevfik 1870-1880 İstan-bul'undan kesitler sunarken, Sadri Sema hemen ardından gelen toplumsal değişmeleri, gündelik hayatı anlatıyor. Böylece 30-40 yıl içinde İstanbul'daki yaşamın değişen ya da değişmeyen yönlerini izlemek, karşılaştırmak imkânı da doğuyor. Bu iki kitap, aynı zamanda dil ve anlatımdaki gelişmeyi de gözlemlemek için ilginç bir örnek oluşturuyor. Çaylak Tevfik gibi Tanzimat basınının ilk kuşak yazarlarından sayılabilecek bir kişinin hayli eski görünen dili ve üslûbu karşısında II. Meşrutiyet'te basın hayatına katılmış Sadri Sema'nın dili, üslûbu ne kadar yalın kalıyor. Aslında iki yazarın İstanbul'a yaklaşımlarında belirli bir fark göze çarpıyor. Çaylak Tevfik konuya bir folklor derlemecisi hattâ bir tarihçi gibi yaklaşırken Sadri Sema gördüklerini, duyduklarını, bildiklerini aktarmaya çalışan iddiasız bir anı yazarı görünümünde. Okurlarımızın iki kitaptan da tad almasını umuyoruz.

İletişim Yayınları

Önsöz

Bu yazıları okurken elli, altmış yıllık İstanbul hayatının çeşit çeşit izlerini, çizgilerini, örneklerini görecek; seslerini işiteceksiniz.

Bu yazıları yazarken kalem ara sıra mizaha kaçmış ve taşmış olmakla beraber, sizi geçmiş, toza dumana karışmış dolaşık çapraşık günlerde yeniden yaşatacaktır. Genç iseniz, elli altmış yıl önce biz ne idik, ne olduk; İstanbul ne idi, ne oldu; bunlar arasında dolaşacak, gülecek, kızacak ve şaşıracaksınız. Benim gibi ihtiyarsanız hâtıralar arasında yeniden gençleşecek, eski günleri anıp düşüneceksiniz.

Bu yazılarda, birer taslak, üç beş çizgi halinde: silinmeye yüz tutmuş eski gelenekler, eski görenekler var... Eski tipler, eski ekipler var... Eski sözler, eski sazlar var... Eski İstanbul var.

Eylül 1952, İstanbul
Sadri Sema

Atlı Tramvaylar

Elli altmış yıl önce (1900-1910), Eminönü'nde Bahçekapı'dayız. Caddeden atlı tramvaylar geçerdi. Kemikleri çıkmış, avurtları çökmüş, bacakları armut sapına dönmüş, canlı cenaze zavallı beygirler tarafından çekilen tramvaylar. Bu arabaların önünde keçe külâhlı bir adam. Elinde sarı bir boru, öttürerek koşar, gûya kalabalığın içinden tramvaya yol açar, yahut tramvayın yolundan gelip geçenleri uyanık bulundurmaya çalışırdı. Kimse ezilmesin, çiğnenmesin diye. O çağlardaki İstanbul sokakları bugünkü gibi otobüs, otomobil, kamyon, kaptıkaçtı, motosiklet... ordularının hücumundan şaşkına dönmemiş. Yollar eğri büğrü, dar, kaldırımlar tufanla yaşıt. Bugünkü kadar ecel-i kaza mezarlığı değil... Her ne ise tramvayların önünde tabanıyla yarışan bu keçe külâhlı, sarı borulu adam vardacıydı, tramvay vardacısı.

Bu, görülecek bir şeydi. Tramvay köşeden döner, yahut görünür, yahut yüzünü gösterir, veyahut endamını arz eder, artık siz hangisini beğenirseniz onu alınız. Ağır ezgi fıstıkî makam, nazlı nazlı salınarak ilerlemeye başlar

Arabacının elinde, tramvaycının elinde dallı budaklı, salkım saçak düğümlü, meşin püsküllü uzun bir kamçı. Herif bunu cakalı cakalı şaklatır, hayvanlar bir iki adım atıp dururlar. Mahzun mahzun birbirlerinin yüzlerine bakarlar.

Tramvay durdu mu? Durdu! Köşede, bucakta, caddede, sokakta ne kadar satıcı varsa, havanın karlı, yağmurlu, güneşli, bulutlu...olmasına göre: Salepçi, sütçü, börekçi, lokmacı, susamcı, çorbacı, kuskus pilâvcı,

dondurmacı, mahallebici, fındıkçı, fıstıkçı, leblebici, kâğıt helvacı, gezgin basmacı,

- Kazanan altı yüz bin frank alıyor!

Piyangocusu,

- Ne alırsan yirmişer paraya! Aynalarım, taraklarım, makaslarım, sabunlarım, düdüklerim!.. Yirmişer paraya!..

Mezad malcıları.

Bastoncu, çorapçı, şemsiyeci, terlikçi, eşekli sirkeci, develi kömürcü, katırlı oduncu, şerbetçi, tütüncü, yumurtacı, tavukçu, elindeki mecidiyeleri şıkırdatarak köşe sarrafı... Tramvayı muhasara ederler, kuşatırlar. Bir hengâmedir, bir şamatadır, bir gürültüdür kopar. Tramvayın etrafında mahşer gibi bir pazar kurulur. Bir pazar ki bir örneğini dünyanın gözü görmemiş ola. Tramvayın emekli hayvanları istirahate varır. Tramvaycı cigarasını yakar. Bir alışveriştir başlar. Bir alışveriş ki dokunma keyfine!

- Dondurmacı, dondurmacı, iki tabak!
- Fıstıkçı elli dirhem!
- Bu ne iş be! On paraya yumurta olur mu? Malta'da mıyız?
- İki börek getir.
- Hanım, paranın üstünü al!
- Mecidiye bozamam. Onluk ver ağa!
- Mahallebici, mahallebici. Al tabağını!
- Kokana! Bu çeyrek silik!

Soldan bir yaygara. İki soytarı mezad malcı bir ağızdan, cırtlak seslerle:

- Ne alırsan yirmişer paraya da yirmişer paraya!..
- Anne, düdük isterim! İsteriiimmm!

Öteden piyangocunun feryadı:

- Kazanan alıyor, altı yüz bin frank! Pazartesi günü! Çekiliyor!..

Beriden simitçi:

- Teze simit!

Tramvayın penceresinden bir kadın:

- Helvacı, helvacı, paranın üstünü... Ayol tramvay kalkıyor!

Arkadan bir ses, tütüncü:

- Hemşeri, tütünün parasını!

.....

Derken tramvay bekçisinin, vardacının düdüğü öter. Tramvaycının kamçısı şaklar, iskelet beygirler:

- Haydi arkadaş, yine yol göründü, ne yapalım?

Der gibi melûl melûl birbirlerinin yüzlerine bakarlar, kımıldamaya çalışırlar. Araba türlü türlü gıcırtılarla güç belâ sarsılır, yerinden oynar. Sirkeci'ye doğru aheste aheste, şikeste beste gitmeye başlar. Tramvayı kuşatan gürültülü, patırtılı pazar da beraber. Çünkü kırk elli adım ileride hayvanlar yine duracak, tramvay mola verecek. Arabacı, tramvaycı, yahut vatman tabakasını çıkarıp bir cigara saracak, yakacak, tüttürecek, istirahate varacak. Yoldan geçen ahbablariyle yârenlik edecek. Pazar, mezad, alışveriş devam edecek.

Bu, bir âlemdi ki temaşasına doyulmazdı. Ne Babil kulesinde, ne Nuh'un gemisinde, ne Çin-i Maçin'in kargacık burgacık harflerine benzeyen eski çaştak çuştak sokaklarında, ne de Ye'cuc-u Me'cuc diyarının binbir renkli çarşılarında seyrüseferinde, alışverişinde bu çeşidine ve bu kadar çeşitlisine rastlamak imkân ve ihtimali yoktu.

Atlı tramvaylar Galata, Beşiktaş taraflarında iki katlı idi. Daraçalı, dönemeçli merdivenden çık üst kata. Kanapeye kurul, çubuğunu yak keyfine bak! Ama Dolmabahçe gibi yerlere yaklaştıkça gözlerini kapa. Saraylara bakmak tehlikeli. Hele Hasan Paşa Karakolu, Çırağan önlerinden geçerken başını öbür tarafa çevir.

- Ben gözümü kapamam. Başımı da çevirmem.

Dersen artık iş kadere bağlı. Hafiyelerden biri senin için:

- Bu herif saray-i hümayuna! dik dik baktı, karakolu dikiz etti.

Filân diye jurnalı dayadı mı? Vakit geçirmeye gelmez. Eşle dostla, çoluk çocukla helâllaşmaya bak. Zira soluğu Fizan'da, Yemen'de aldığının resmidir.

Atlı tramvayların en eğlenceli revüsü eski Soğukçeşme, yeni Alemdar yokuşundaydı. Burası bugünkü gibi geniş değil, yukarıya doğru ortadaki çınarın sol tarafı genişliğinde. Bu dik yokuştan tramvayları iki hayvanla çıkarmak müşkül. Salkımsöğüt'teki ayazmanın yanında o günkü tramvay şirketinin ahırları vardı. Burada yedek hayvanlar bulundurulurdu. Yedek hayvan diyorum ama bunlar öteden beriden iskartaya çıkmış, kadro harici edilmiş canlı cenaze iskeletlerdi. Her ne ise, tramvaylar bu ahırların önüne gelince hayvanlar durur. Tramvay istop eder. Arabacı, biletçi ahırdaki kapı yoldaşlariyle çene yarışına girişirler. Şakalaşırlar. Müşteriler şekerleme yaparlar. Bu arada tramvayı buraya kadar türlü zorluklarla sürüklemiş olan hayvancıklara iki hayvan daha eklenir. Tramvay olur dört atlı!

Fakat suyu sıkılmış limondan daha bitkin, daha ezgin, daha bezgin olan

bu dört hayvan da yokuşun başına gelince biribirlerinin kulaklarına eğilerek ne yapacaklarını, ne edeceklerini, bayırı nasıl tırmanacaklarını müzakereye başlarlar. Duraklarlar. Kamçı şaklayınca bütün kuvvet ve kudretlerini bacaklara verip arabayı beş on adım çekerler. Sendelerler, kapaklanırlar. Sonra oldukları yerde mıhlanırlar, vatmanın kamçısı şimşekler çakar ama yıldırım indirse nafile. Hayvanlar bitik.

Ey her zaman hayvanlar tramvayı çekmez a, bazan da tramvaylar hayvanları çekerse ne olur? Bu sırada araba tersine yokuş aşağı inmeye başlar, hayvanları da beraber sürükler. Arabadaki kadınlar, erkekler korkarlar, haykırışmaya başlarlar. Biletçi, arabacı atlarlar aşağıya. Tramvayın tekerleklerine tahtadan birer tokaç koyarlar. Tramvayın geriye inmesini, bir kaza çıkmasını önlemeye çalışırlar. Hayvancıklar yoldan gelip geçenlere, tramvay müşterilerine melûl nazarlarla bakarak yalvarırlar. Meded isterler.

Halktan yüreği yufka fakat kolu kuvvetli olan kimselerle, tramvaycılar arabayı yanlarından, arkasından, ötesinden berisinden iterek harekete getirmeye çalışırlar. Bu yardımlardan faydalanan hayvanlar biraz canlanır. Cesaretlenir. Artık heyemolalarla, yelesalarla, melesalarla, hattâ yuhalarla, yolun iki tarafına yığılmış temaşagirlerin karşısında tramvay yokuştan çıkmaya başlar ama bu gürültülü, gümbürtülü alay yanında belki o günlerin selâmlık resm-i âlileri, Sürre-i humayun alay-i vâlâları sönük kalırdı dersek yalan mı söylemiş, yanlış mukayese mi yapmış oluruz, bilmem.

Daha neler ve kimler geçmezdi bu sokaklardan?

Al, mor, kırmızı, nar çiçeği, vişne çürüğü, siyah renk renk ve dar Beyoğlu, Aziziye, sıfır... numara kalıba çekilmiş, yahut kalıpsızlıktan limon kabuğuna dönmüş, çeşit çeşit fesli insanlar; kavuklu, sikkeli, külâhlı, takkeli, arakiyeli, sarıklı, ekelli... şeyhler, dervişler, hocalar, çömezler, softalar; melon, fötr, silindir, hasır, panama şapkalı, kasketli adamlar...

Redingotlu, istanbulinli, avniyeli, setreli, muşambalı, paltolu, gamseleli, makferlenli, cübbeli, entarili, hırkalı, maşlahlı, haydarili, bornozlu, abalı, kebeli, gocuklu, kepelekli, cepkenli, camadanlı, pelerinli, kukuleteli, mintanlı, şalvarlı, pantalonlu, peştemallı, dizlikli, önlüklü, şallı. Trablus kuşaklı...

Lapçinli, yemenili, mertüplü, botlu, mestli, çizmeli, terlikli, postallı, fotinli, kunduralı, takunyeli, nalınlı, çedik pabuçlu, lâstikli, çarıklı, iskarpinli...

Bastonlu, sopalı, renk renk şemsiyeli, kırbaçlı... Biçim biçim adamlar.

Yüzleri siyah peçelerle kapalı mor, lâcivert, mavi, yeşil, sarı, turuncu, kırmızı, üvez içi, eflâtun, böcek kabuğu, kavuniçi... Renk renk çarşaflara bürünmüş kadınlar...

Renk renk feraceli saraylılar...

Al, mor, yeşil takkeli, mavi boncuklu çocuklar...

Top sakallı, sivri sakallı, çatal sakallı, torba sakallı, süpürge sakallı, yelpaze sakallı, köse sakalı, kıvırcık sakallı... İnce bıyıklı, tok bıyıklı, pırasa bıyıklı, kıvrık bıyıklı, dik bıyıklı... İhtiyarlar, gençler, bıyıksızlar da var!

Elleri kınalı, gözleri sürmeli nineler, yeşil hırkalı hacı babalar, başları örtülü, saçları örgülü papaslar, takunyalı açık baş cizvitler, kara şapkalı, kara cübbeli keşişler, piskoposlar, sakallarına makas değmemiş hahamlar... Sefaretlerin kılıçlı tabancalı, sırma esvablı, palabıyıklı, kurusıkı kavasları...

Aradan bu kadar yıllar, bu kadar devrimler, bu kadar değişiklikler geçti, o, çağlardaki bu, garaip meşheri, işte gözlerimin önünde karmakarışık bir geçit resmi yapıyor. Haydi, geliniz yamacıma. Beraber seyredelim, bir daha, dikkat!

Sivri sakal, kırpık bıyık, yelpaze sakal, keskin bıyık, baldırbacak, yalınayak, sarı, siyah, turuncu, beyaz, kır, kırçıl sakal, kaba sakal, ak bıyık, hırpani, andaval, battal, hırtlamba, sümsük, sünepe, eli bayraklı, hamhalat... Kelle kulak yerinde, yarım arşın eninde, gaddaresi belinde. Kara kaş, çil, çipil, tüylü, tüysüz, düztaban, dişlek, daltaban, sırıtkan, kalaylı, kalaysız, günelik, mastor, kök kandil, kopuk, tosun, cin, sevdalı, süzgün, bitik, üzgün, miskin, ezik, dimdik, beli bükük, başı düşük, yağız, aksak, çolak, hovarda, çapkın, bıçkın, ene, kabadayı, incedayı, pehlivan, şair, kâtip, gazeteci, muallim, ressam, cılız, tetik, atik, kıvrak, bulaşık, sırnaşık, sulu, afili, fiyakalı, külhanbeyi, açıkgöz, kaba ruhlu, parlak, ince, uzun, kısa, enli, zarif, kibar, centilmen, efendi, ağırbaşlı, kalın bakışlı, çakır, kadife gözlü, bakır renginde...

Kıvırcık, kıvrak, fettan, fitne, hanım, hanımcık, sokak süpürgesi, hasba, yosma, sarı, esmer, kanarya, kumral, karabiber, beyaz zanbak, mor zanbak, telli, pullu, ağır ezgi. Fıstıkî makam, düzgünlü, rastıklı, allıklı, morluklu, yaşmaklı, feraceli, yeldirmeli, maşlahlı, fistanlı, peçeli, peçesiz, paçalı, paçasız, şapkalı, başörtülü, eli maşalı, fırdöndü, aksade, yüksek nalın, oynak, al yaşmak, iki büklüm, kırış buruş, eciş bücüş, çaşşak çuşşak, kınalı keklik, fıkırdak, çapkın, bir içim su, alev... Şık, şıllık... Her çeşit, her biçim, her boyda, her bosda erkekli, dişili mahlûklar...

Sarı şalvarlı falcılar, her ölçüde kokanalar...

Arkadan defli ayıcılar...

Filmi kesiyorum. Bu kadar yetişir.

Sırık hamalları da hayreti çekerdi, hoşa da giderlerdi. Bunlar camadanlı poturlu, iriyarı, seçme, güçlü kuvvetli, çam yarması gibi adamlardı. Ortalığı birbirine katarak, gür, heybetli seslerle:

-Destuuurrr!

Nâralariyle kalabalıkları yarıp geçerlerdi. Hele bunlar koskocaman, dağ gibi yağ fıçılarını, kimbilir kaç bin okkalık eşya denklerini omuzlara alınmış, bir, iki veya dört sırığa ortadan bağlarlar, asarlar, götürürlerdi. Yükün ağırlığına göre iki hamal, dört hamal, sekiz hamal salıntıya ayak uydurarak sallana sallana geçerlerdi. Ağızlar açık kalırdı karşılarında.

Doktor, profesör rahmetli ve kıymetli Müştak Bey hocamız anlatmıştı. Bir teşrih ameliyesi sırasında ölünün sol tarafına rastlayan göğüs kemiklerinin, kafesin birbirine çatışmış ve aşağıya düşmüş olduğu görülmüş. Münakaşa, inceleme, düşünce, yaradılış, galata hükmedilmek istenilmiş. Bir taraftan da ölünün hayattaki mesleği, sanatı araştırılmış, gümrükte yıllarca sırık hamallığı yaptığı anlaşılmış.

Sırık hamalları ağır yükleri taşırken sırıkların sağ veya sol taraflarında yer alırlar ve artık hayatları boyunca böyle çalışırlar. Bu adam da sol sırıkçı imiş. Ağır yüklerin tazyiki altında sol göğüs kemikleri eğilmiş, birbirine dayanmış ve aşağıya düşmüş.

Ara yerde ciğerciler. Omuzlarında kalın, uzun çetele gibi dişli bir sırık. Üstleri başları yağ içinde, kan içinde, kir içinde. Sırığa bir baştan bir başa ciğerler, barsaklar, işkenbeler, sarmalar... Salkım saçak asılmış. Bu binbir çeşit kalabalığın arasında:

- Ciğerler! Ciğerler!..

Diye bağırırlar. Çetrefil nâralarla yürürler. Yoruldukça sırığı bir omuzdan öteki omuza alırlar. Almak için de caddenin ortasında bir daire, bir çarhıfelek çizerler. Yoldan gelip geçenler birer tarafa kaçışırlar... Sonra bunların arkasında sarı, siyah, alaca, beyaz, tonbul, sıska, uyuz bir alay sokak köpekleri ve renk renk kediler.

Daha arkadan manda, inek, öküz, koyun, keçi sürüleri.. Beyaz kepelekli çobanlar, iriyarı çoban köpekleri.

Daha var, daha!

Kaz sürüleri, hindi sürüleri, bunların tıs tıslı, guluklu velveleleri, kollarını, kanatlarını sallaya sallaya, çırpına çırpına gezinen, çeşme yalakla-

rında yüzen badi badi ördekler. Bunların vakvakaları.

Tavuklar, piliçler... Şimdi yerinde yeller esen Hamidiye imaretinin mermer pervazlarında kanat çırparak ortalığa meydan okuyan, uzun uzun "guguriguuu!"larla öten, gülbankler çeken sarılı, kırmızılı, karalı, beyazlı horozlar!

Caddelerin altını üstüne getirerek zıplaya sıçraya, kelle götürür gibi alabildiğine koşuşan, kırık dökük küfelerle moloz taşıyan, çıngıraklı eşek kafileleri, yolları toza, toprağa, dumana boğan, halkı kırıp geçiren bu eşek kervanlarını yakası açılmadık küfürler, kulak yırtan nâralarla sürüp giden eşekçiler!

Daha ve daha sonra yük arabaları. Hele bunlar, hele bunlar... Dingilleri, tekerlekleri, çenberleri, mihverleri, vidaları, tahtaları yerlerinden oynamış bu arabalar! Bunlar büsbütün başka bir kıyametti, hem de kızılca kıyamet! Geçtikleri yollarda kaldırım taşlarını söküp cevv-i havaya fırlatarak, etrafı taş toprak mitralyözleriyle yalayıp ortalığı yıkacak derecede birbirine katarak, caddelerden alabildiklerine koşar, geçerlerdi. Bunları süren arabacı heyûlâları, arabaların içinde ayakta, hayvanların dizginlerine yapışmış, kamçılarını yollardan gelip geçenlerin yüzlerine, gözlerine çarparak şaklatırlar, arabaların sarsıntıları ile birlikte zıplayıp eğilerek, bükülerek, göbek atarak, titreyerek, sendeliyerek geçerlerdi. İki keçeli dükkânların tentelerini yırtarlar, siperlerini bozarlar, kepenklerini kırarlar, demirlerini parçalarlar, gezgin satıcıların tablalarını, işportalarını devirirler, küçük büyük insanları, köpekleri, kedileri, tavukları, ördekleri çiğnerler, binbir makamdan sesler, feryadlar, gıcırtılar, şangırtılar, şungurtularla kafaları kazana çevirirler, sersem ederler, geçerlerdi. Bunlar, hele bunlar büsbütün başka bir kıyamet, bir âfettiler.

Bir karışıklık, bir kargaşalık, bir dolaplarla abların birbirine girişi ki insan, bir yere, bir göğe, bir sağa, bir sola bakar, döner, ne oluyor, ne oluyoruz, ne haldir diye şaşkınlıktan şaşkınlığa düşerdi. Fakat aldıran, soran yoktu o günler, o meydanlarda.

Dilenciler

Dilencilik, pürüzlü bir mesele. Dünya tükenir, dilenciler tükenmez. Adı üstünde. Dilencilik hayat toplulukları arasında bir süprüntülüktür. Dilenci bir mezellet çirkefidir. Her yerde karşımıza cadı gibi, hortlak gibi dikilir. Bir yandan uydurma, yapma sakatlıklarla bizi kendine acındırmaya, havadan para koparmaya çalışır, öte yandan dilini çıkarıp yine bizi soytarılıklarla alaya alır. Adı ve yâdı bile gözönünde gözleri şaşı, ağzı çarpık, dişleri küflü bir hayaletdir.

Sefalet ayrı bir iş. Fakat zillet affedilmez bir günahtır. Bir mahlûk dilenmeye tenezzül ediyor mu? Tenbelliğin, uyuşukluğun, acz kisvesine bürünmüş haydutluğun soğuk ve iğrenç bir heyûlâsından başka bir şey değildir.

İki gözü görmiyen kör, müzikte hârikalar yaratıyor, edebiyatda başımızın üstüne yıldız serpili semalar geriyor. Felsefede dâhi oluyor... Bunları yapamazsa gazete satıyor. Makine çeviriyor...

Hakikî muhtaç eline keşkül almaz, mangıra avuç açmaz. Hakikî sakat olanlara, hiçbir iş yapamıyacak olanlara, ki bunların sayısı hiç denecek kadar azdır, hükûmetin, milletin şefkat kucağı açık değil midir?

Dilenciler, dün de, bugün de, yarın da birer iğrenç mantardır. Bunları o çağlarda da sokaklar almazdı. Köşe başlarını onlar kesmişlerdi. Köprü üstünü onlar tutmuşlardı, meydanlar onlarındı. Dağ başlarında kervan soyan eşkıya gibi. Hattâ hükûmet dairelerinin kapılarına, merdivenlerine, salonlarına, odalarına kadar burunlarını sokmuşlardı. Cami kapıları, sebil basamakları ise âdeta bunların dededen kalma tapulu vurgun yerleriydi.

Topyekûn her çevre kel, kör, topal, sağır, uyuz, kolsuz, bacaksız, burunsuz kulaksız, inmeli, binmeli dilencilerin çeşitli sakatlar, daha doğrusu sırnaşıklar sergisi halindeydi.

Kapınızı çalarlar:

-Çat, çattt!.. Çat, çattt!..

Açmazsanız, açtırıncaya kadar çalarlar. Hatırlarsınız belki. Eskiden kapılarda tokmaklar vardı. Bunları koparıncaya kadar çalarlardı. Koparırlardı da. Bu elvermiyor gibi kapılara sopalariyle de vururlardı.

- Tak tak, takkk!..

Zilleri çekerler. O vakit elektrik yok. Bostan çıngırağı!

- Şangırrr!.. Şungurrr!..

Açmazsanız kızarlardı, söylenirlerdi. Gazablarını kapıdan alırlar, tekmelerlerdi. Talana gelmişler gibi, baç almak için ellerinde ferman varmış gibi.

Lokantada, gazinoda, sokakta, vapurda da böyle. Kirli, paslı, yağlı bir teneke parçası, ya parsa çanağı yerine kullanılan eciş, bücüş, kundaklı bir çocuk, yahut yaralı bereli iğrenç bir el burnunuza dayanır.

Daha ileri giderler. Peşinize takılırlar. Eteğinize yapışırlar, kolunuzdan çekerler, sıvaşırlar... Evet bac, harac alır gibi...

Caddelerden geçerlerdi sabahları erken saatlerde çoğu. Kimi topallar, kimi sürünür, kimi kırık bir değnekle yerleri yoklar, kimi elini üstü başı yırtık bir çocuğa verir, kör, topal inmeli, sakat taklidleri yapar... Lâkin hepsi bu işlerde gerçekten sanatkârdılar. Usta şeylerdi vesselâm doğrusu ya. Ve dağılırlardı tabiî İstanbul'un kazançta elverişli ve işlek yerlerine ve yollarına.

Bunlardan çoğu akşamları geç vakit sapsağlam, dimdik, odun gibi, turp gibi dönerlerdi. Bunlar bir orduydu. Yapma sakatlar ordusu, Uydurma dilenciler ordusu... Bir çeşit revü!

Hele Köprü, hele Köprü... Görürdüm geçerken. Köprü'den şöyle az çok nefes alarak, hayut bir arkadaşla derdleşerek geçebilmek için ayak karada iken para bozdurmak, Köprü parasından sonra sağdan soldan hücuma geçen, yakanıza yapışan, eteğinizden asılan ârsız, yüzsüz, sırnaşık, sıvışık, sulu, zorba, dağlı, ormanlı dilencilere de para dağıtmak lâzımdı.

Hoş, o günkü Köprü de dilenciler gibi uydurma değil, gerçekten sakatdı. Bunun için bu paralar pek de havaya gitmiyor gibiydi. Âdeta baş göz sadakasıydı. Hani:

- Şu çürük, çarık, kırık dökük tehlikeli Köprü'den sağ salim geçebildim.

Yahut:

- Çok şükür Tanrıya ben geçinceye kadar Köprü yıkılıp batmadı... Filân diye.

Ey bugün dilenci kalmadı mı? Kim demiş? Bugün dilenenler dilenmiyenlerden daha bereketli. Dilenciler eskilere rahmet okutacak bir azgınlıktadır. Eskiler belki amatördü, yeniler ustalaşmıştır. Artık profesyoneldirler. Haydutlukta, sırnaşıklıkta, zebanilikte cedlerinin pabuçlarını çoktan dama atmışlardır. Hem zemine, zamana göre mükemmel teşkilâta maliktirler. Teşkilâtçıdırlar. Bunların bin bir çeşit örnekleri her gün eteklerimize dolaştığı için fazla yazmaya lüzum görmem.

Köylerden, şuradan buradan kara yazılı masumları toplayıp sermaye yapanlar mı istersiniz, yarının çiçekleri olan yavruları türlü hilelerle yalandan sakat gösterip rikkat, merhamet çekmeye çalışan zorbalar mı istersiniz, tümen tümen... Hele bu güruhun içinde çocukları kasden sakatlayanlara ne dersiniz? Ne demezsiniz? Bu haydutlar, bu gulyabaniler vatan çocuklarının hürriyetlerini tehdid, vatan çocuklarına eza, cefa salâhiyetlerini hangi cehennemden almışlardır?

Sokaklarda gördüğümüz çolak, topal, kör çocukların sakatlıkları doğru mudur? Sağ bacağını koluna bağlamış, yahut bir gözü kirli paçavralarla sarılmış çocuk hakikatte senden benden sağlamdır. Fakat bu işi, bu cinayeti yapanların, bu iğrenç ticareti yapmak için meydanı boş görenlerin yüz makyajlarında gösterdikleri iblis maharet hayretlere ve o kadar da lânetlere şayandır.

Şurada burada karşınıza dikilen, yol kesen, haraç isteyen çam yarmaları da var. Bunlar ya hastaneden çıkmış, ya hapishaneden çıkmış olduklarını söylerler, yakanıza yapışırlar... Aralarında sünnet olacak azmanlar da vardır... Hangi birini sayalım? Bunlar şehirlerin bağrına saplı birer bıçaktır. Sokaklarımızda gözü ve gönlü tırmalayan birer zehirli diken, ayaklarımızın altında sürünen birer yılandır, birer iğrenç yaradır.

Hani bundan kârlı ticaret de bulunmaz. Vergi yok, ruhsat tezkeresi yok, sağlık muayenesi yok. Defter tutmak, bilmem beyanname vermek... mecburiyetleri yok...

Bu yılanlar için toptan bir tehcir, son moda bir kamp!, kanun harici bir muamale zamanı gelmiş ve geçmiştir bile.

***

Dilencilik o kadar ilerlemiş ve o kadar **çeşitli şekiller** almıştır ki saymakla tükenmez.

Köprü'de karşınıza şık bir hanım çıkar, mahcup bir kadın. Belli bir derdi var. Sokulur yanınıza:

- Beyefendi affedersiniz...

- Nedir hanımefendi?

Dersiniz.

Malûm a.. Bazı kadınların iğfal bazı kadınların intikam plânı gözyaşıdır. Şık hanımın da gözleri ıslaktır. Ağlamalı bir sesle:

- Kadıköyü'nden gelmiştim. Dönecektim. Tramvayda çantamı çaldırmışım. Ne yapacağımı bilmiyorum.

Acırsınız. Birkaç para verirsiniz. Fakat takip ediniz, hanım bu sefer Üsküdar iskelesine geçer. Orada da gözüne kestirdiğini yakalar, ötesi malûm. Çantasını kaptırmış, bilet parası!

Eline iki simit, üç tesbih... alıp satıcılık maskesi altında dilenen açıkgözler de sayısız.

Bir de cenaze dilencileri var. Tabutun peşine takılan, mezar başında ölüyü de, ölünün yakınlarını da, cemaati de çileden çıkaran yobazlar, ıskatçılar anadan doğma birer haydut dilencidir. Bunların çerçevesi dışında kalanlar var. Bir evde ölüm var. Yarışırlar, çalarlar kapıyı. Ev halkı gözyaşı döküyor. Matem içinde: Kapı açılır açılmaz makaraları açarlar:

- Efendim, rahmetli benim velinimetdi. Bütün hayatım onun lûtfiyle, yardımıyla geçti. Allah size ömürler versin. Şimdi ben de kimsesiz kaldım. Rahmetlinin eski bir elbisesi, bir ayakkabısı filân lûtfedilse de yadigâr olarak saklasam, koklasam...

Gibi herzelerle, yavelerle ağlamaya başlar ve böylelikle halkın eleminden, teessüründen faydalanır. Eşya topladı. Soluğu Bitpazarı'nda alır.

Telefon:

- Allo!

- Kimi aradınız?

- Zatıâliniz filân beyefendi değil misiniz?

- Evet.

- Bendeniz filânım. Kereminiz, sühanınız, şefkatiniz her tarafa yayılmıştır. Bundan cesaret alarak halimi arzediyorum. Çoluk çocuk perişanız. Ankara'da bir maaş işim var. Oraya gitmeyince neticelendirmek kabil olmuyor. Gidip gelme bir tren ücreti ihsan buyurmanız...

Alt tarafı malûm. Hani bu tip dilenciler en son günlerin. Yarın biri de size telefon edip Ankara'ya tren ücreti, hattâ ihtiyarlıktan bahisle birinci

mevki yahut yataklı vagon isterse şaşmayınız.

Ha yeni türeyen lâstik arabalı, uşaklı dilencilere, hele bu yüzsüz dilencilerin çalımlarına ne buyurulur?

Köprü

Köprü'nün o devirdeki adları: Galata Köprüsü, Cesr-i cedid, ecel köprüsü, sırat köprüsü... Bu isimler adamına ve yerine göre böyleydi.

O günkü Köprü yine böyle daldırmaydı, ama baştan başa yerli tahtadan, yerli odundan. Bu tahtalar da uzunluğuna dizilmiş kütüklere ırı çivilerle enine mıhlanmıştı. Bir araba geçti mi bu tahtalar sallanır, yerlerinden oynar, kırılır, çatlar, parçalanır, çiviler şahlanır, fırlar, uçar, Köprü'nün üstü bir yangın yerine, bir zelzele harabesine dönerdi. Zaten bu Köprü'nün, köprü denilen salın üstünde ve altında neler yoktu ki?

Birer karış sırıtkan aralıklar, ayaklanmış, kazan kaldırmış yarım arşın boyunda eğri büğrü demir çiviler, nam-ı diğerle beli bükülmüş demir kazıklar, açılıp kapanan parçaları birleştiren aralıkları örtmek için balmumu ile yapıştırılmış, demir mi, çelik mi, teneke mi, çinko mu, sac mı ne olduğu, ne idüği bilinmez kapaklar.

Sonra köprünün altındaki dubalar. Sözüm ona dayanaklar. Lâkin bunlar çok oynak, civelek, fıkır fıkır şeylerdi ha! Yapılış tarzındaki sanattan, hassasiyetten midir, mayalarının düzgünlüğünden mi, yoksa bozukluğundan mıdır, nedir? En ufak sarsıntıları bile çeşit çeşit kırılıp dökülmelerle bildirmekten, anlatmaktan geri kalmazlardı. Eminönü'nden Galata'ya mı geçiyorsunuz. Ufak bir lodos, şöyle bir baktınız mı? Dubaların batıp çıktığını, köprü parmaklıklarının biribirlerine girip çıktıklarını, sarmaş dolaş olduklarını, yayalara ve arabalara mahsus tahta kaldırımların, parkelerin, döşemelerin fıkır fıkır kaynaştıklarını, çok kere kabarıp taştıklarını, gelip geçenlerin duruma göre:

Tahtaravalli ya valli!

Yahut:

Seke seke ben geldim, çıngırağım hoş geldin!

Oynadıklarını hayretle seyir ve temaşa eder, ürker, bir taraftan da eğlenir, gülerdiniz. Yani demek isterim ki gözünüz, gönlünüz hem helecana kapılır, hem heyecana atılırdı.

O çağlarda köprünün iki başından Boğaza doğru eklenmiş zincirbend dubalar, bu dubaların yanlarında vapur iskeleleri, üstlerinde dükkânlar, gazinolar vardı ki her vapur yanaştıkça bunlar iner kalkar, birbirine tos vurur, altındaki dubalar ise durup dinlenmeden dalıp çıkarlardı. Yolcular ise birbirlerine sarılmaya, sarmaş dolaş olmaya, bir dükkân penceresine, bir parmaklığa yapışmaya mecbur kalırdı. Bu suretle İstanbul'un (Acaib-i seba-i âleme!) bir sekizincisini katan bu dalgalı diyarında ayakta durabilmek imkânını elde etmeye çalışırlar, çabalarlar, çırpınırlardı.

Ya efendim, bu köprüde neler olmazdı, neler? Neler de olmadı? Araba tekerlekleri mi kırılmaz, beygirlerin nalları mı sökülmez. Şu acaip âbadı âlemin! hiçbir yerinde örneği görülmemiş bir şekilde her gün sabahtan akşama kadar arkası kesilmeksizin sürü sürü geçen şeddeli şeddesiz eşeklerin bacakları mı kırılmazdı? Hanımların, beylerin iskarpin, fotin ökçeleri mi parçalanmazdı? Şemsiyeler, bastonlar, asâlar mı şikest! olmazdı. Bir aralığa takılıp ayağı sakatlananlar mı yoktu? Bir çiviye ilişip düşerek başı yarılanlar mı yoktu?.. Yoktu ama, şöyle ama, söyle ama o vakitler Bahriye Nezareti mi, Şehremaneti mi, iyi bilemiyorum, bu acıklı halleri görmüş, içlenmiş de bir iki balyozcu tayin etmişti. Bunlar ellerinde koca birer balyoz, köprüyü bir baştan bir başa dolaşırlar, her tarafta yerlerinden fırlayan çivileri balyozlarla gûya mıhlamıya uğraşırlardı:

- Tak, tukkk! Tak, tukkk!..

Kafa şişirirlerdi. Fakat o isyan etmiş, şaha kalkmış, kazan kaldırmış, yüz kere yüz min! çivi derd dinlemez, hele böyle bir iki balyozcu, bir iki balyoz değil, bir iki bin balyoz olsa, bir misli bir menendi, tarihten evvelki devirlerde bile görülmemiş olan bu ameliyeye yetişemez, bu işi başaramazdı. Beride bir çivi mıhlanıncaya kadar ötede binlerce çivi hiddete gelir, gazaba gelir, ayaklanırdı.

Köprünün o vakitler Şehremanetinin mi, yoksa Bahriye Nezaretinin mi malı, melalı, helâlı, menkûha-i medhul bahası! olduğunu kestiremiyorum, yoksa ortaklaşa mı kullanıyorlardı? Bu ciheti pek tayin edemiyorum. Şu kadar ki o çağlarda Bahriye Nezaretinin sürüp gittiği, kova-

ladığı denizcilik umdesi bütün ticaret ve cenk gemilerinin oldukları yerde demir atıp salınmaları, ticaret ve cenk gibi meşgalelerden begayet sakınmaları, merkezinde olmasına, köprünün de yer değiştirmez takımdan, taklavattan bulunmasına göre Bahriyeye bağlılığı daha ziyade akla yakındır! dersem yine siz inanmayınız. Çünkü ötede şehrin kendisinden her nedense Kalûbelâdan! beri bir türlü emin olamadığı Şehremaneti de köprüye kuyruğunun bağlı tarafından dört elle yapışmıştı.

O günleri yaşayanlardan, o günlerden kalanlardan kim vardır ki bu dalma ve daldırma köprüde bir kaza geçirmemiş, şemsiyesini, bastonunu, ayakkabısını kırmamış olsun. Reye koyuyorum, varsa parmak kaldırsın!

Ya kapaklanıp sakatlanan, ayakları aralıklara girip bacakları kırılan hayvanlar, çivilere takılıp fırlayan, havada fırıldak çeviren, çarhıfelek gibi dönen araba tekerlekleri...

Sonra, böyle durmadan, dinlenmeden tahtaları oynar, çivileri derd dinlemez, iskeleleri batıp çıkar, dubaları kâh sert, kâh yumuşak dalgalanmalardan, horozlanmalardan kalmaz, üstünde binbir kıyafet, binbir çeşit, binbir biçim Âdem oğulları ve Havva kızları geçer, altındaki örümcekli kemerlerden, eskilikte ve köhnelikte Nuh'un ağababasını şaşkına çeviren istimbotlar, mavnalar, kayıklar, sallar, salapuryalar süzülür, müzülür... İşte bu saymakla tükenmez, ucubetü'lacaipliğiyle, eşine, misline, menendine, bu gün dört tarafından tutuşup yanan kahbe dünyanın hiçbir yerinde, hiçbir devrinde rastlamak imkân ve ihtimali olmadığını bir kere daha aşk ve şevkle, hattâ hep bir ağızdan tekrar edebiliriz.

Gemilerin, vapurların, yelkenlilerin Halic'e geçmeleri için bu köprünün orta kısmı geceleri açılırdı. Bundan tabiî bir şey olamaz dersiniz ama kazın ayağı öyle değil, şey, iş öyle değil demek isterim. İnsanın hatırına gelir ki, ne kadar eski bir mal, bir yapı olsa şöyle basit bir makinecikle, yahut bir düğmeye basınca döner çarklarla filân burası gece açılır, sabah kapanır değil mi? Hayır! Bu daldırma köprüye o vakit böyle bir tertibatı muvafık bulmamış olacaklar ki, tahtadan yapılmış, demir çivilerle takılmış, zincirlerle asılmış köprüyü nasıl canlı balyozcularla tutturmaya çalışıyorlarsa açılıp kapanma işi de bu biçim olmalı demişler.

Köprü kanatları halatlara bağlı. Alta, dubalardan birinin üstüne dev gibi bir makara, bir bocurgat, bir dönme dolap koymuşlar, halatlar da buraya takılı. Sekiz amele, on amele, bir o kadar da hınk deyici! Yaradana sığınıp ve "Heyamola yelasa!"larla kollarına yapışıp bu dolabı çevirirler, çevirdikçe kanadların binbir düğüm, binbir yama, binbir ek halatları bu dolaba

sarılmaya başlar. Kapı aheste, beste, şikeste, kiseste, ağır ezgi, fakat fındıkî makam, nice nice min türlü acaip sesler, iniltiler:

- Elinizden çektiğim nedir be adamlar!

Der gibi türlü türlü feryatlar, figanlar, küfürlerle açılır. Lâkin bu iş saatlerce sürer. İçeriye girecek yelkenliler, kayıklar, mavnalar... Kapının önünde boyunlarını büküp melûl mahzun bekleşirler.

Kapanma da böyle. Aşağıda dönme dolapçılar, bocurgadcılar nöbet değiştire değiştire çevirirler dolabın kollarını. Bostan dolabı çevirirler gibi. Ara sıra halatlar kopar, dolap kırılır. Köprü açılmaz, açıksa kapanmaz. Liman sıraya dizilmiş gemilerle dolar, tıkanır. Köprünün iki başına Galata, Eminönü'ne geçecek binlerce insan. İş güç sahipleri yığılır, bekleşirler, onlar da başka.

***

Bakınız. O zaman bu köprücüğün bir de ayak bastı parası vardı. İki baştan girerken birer metelik.

Köprü tahsildarları vardı. Gece gündüz sıra sıra beyaz gömleklerle dizilirler köprünün iki başına. Giriş yerlerine, yolu keserler kuş uçurtmazlar. Başlarının üstünde uçuşan kuşlardan bile metelik koparmaya çalışırlar. Her geçenin yakasına yapışırlar, boğazına sarılırlar:

- Onluğu!
- Meteliği!
- Ulan kopil... Köprü parası.
- Utanmıyor musun efendi, on paracık bu?
- Kılığına, kıyafetine bak şu züppenin, onluktan kaçıyor!
- Ahmed şu hocayı yakala!
- Bezirgân, bezirgân!.. Meteliği!
- Bir de hanımefendi gûya... Çalımına bak... Tek metelik bu be!

Binbir küfür, binbir kavga burada. Altalta üstüste boğuşma da var. Kovalamaca da eksik değil. Para vermeden geçmek, işi bir biçimine getirip tahsildar kordonunu yarmak, meteliği kurtarmak isteyenlerin, hele meteliğe muhtaç olanların hali yamandı.

Bu suretle toplanan paraları tahsildarlar gömleklerinin önündeki ceplere doldururlar, götürüp iki taraftaki tahta barakalarda dört gözle bekleşen veznedarlara teslim ederlerdi. Veznedarların nezaret ve nezareti altındaki kasalara dökerlerdi.

Günahı çıkaranların, söyleyenlerin boynuna. Tahsildarlar para da bo-

zarlardı. Danışıklı dolaplar dönermiş. Bunların adamları varmış. Günde on kere, yirmi kere köprüden geçer, tahsildara gûya para bozdurur, bir kuruş verir, on on beş kuruş alır, keseciğini doldurur, sonra da tahsildarla paylaşırlarmış! Bakılmış ki tahsildar tersine işliyor. Tahsildarları para bozmaktan menettiler. Ellerine birer kilitli kumbara, kutu verdiler. Bunlar doldukça kulübelerdeki çekmecelere boşalıyor. Oradan da gideceği yere aynen, tamamen ve salimen gidiyordu. Gidiyor mıydı? Gidebilir miydi? Yani demek istiyorum ki esasen köprü çerden çöpten. Çatlakları çoktu da... Daha sonra onluk, yirmilik oldu. Ayrıca köprü fişleri çıkarıldı. Daha sıkı kontroller alındı, yine çalındı. Türlü şekiller tatbik edildi. Daha, daha sonra binlerce hamdüsena ol sani kerim ulyaya ki bu tahsilât dilenciliği, bu dilenci tahsilât, bu yüz karası ortadan kaldırıldı. Şimdi korkma, düşünme yürü, elini kolunu sallaya sallaya geç!

Sevgili arkadaş. Eski köprüden lâkırdılar ettik. Şimdi size o günlerin o köprünün gerçek ve korkunç bir vak'asını veriyorum. Yıl Rumî 1308, hem o devrin artık tarihe karışan gazete dilini görecek, hem de o günlerde İstanbul'u derin bir heyecan ve helecana düşüren bir faciayı okuyacaksınız:

SABAH GAZETESİ
13 Teşrinisani 1308 (25 Kasım 1892)
numara 1173 - Cuma -
BİR KAZA-İ MÜTHİŞ

"Evvelki gece, 10-11 Teşrinisani 1308 (22-23 Kasım 1892) saat yedi raddelerinde gazetemizin tabedilmekte olduğu bir sırada aldığımız malûmat üzerine Sabık Şehremini merhum Mazhar Paşa'nın damadı Cemiyet-i Rüsumiye azâsından Kemal Bey ile refiki Hilmi Bey ve ismi meçhul diğer bir zatın araba ile köprüden denize düşerek mağrukan vefat eyledikleri ve bir nefer arabacı ile bir de hizmetkârın kurtarıldıkları ve bu babda alacağımız haberlerin dahi neşri tabiî bulunduğu dünkü nüshamızda yazılmıştı.

Bu hususta dün icra eylediğimiz tetkikat ve tahkikat neticesine nazaran mağruk Kemal Bey kayınpederi merhum Mazhar Paşa'nın azadlılarından (mutekalarından) birinin Haseki Nisâ Hastahanesi Operatörü Doktor İzzetlû Nureddin Beye mukaddema nikâhlanmasından dolayı Teşrinisaninin yirmi yedinci günü düğünlerinin icrası kararlaşmış bulunmasiyle evvelki gün cihaz olarak bir takım eşya ile bakır takımları satın almış ve

bu hususta bazı müzakerat icrası zımnında akşam saat bir raddelerinde mağruk Hilmi Bey dahi yanında oldüğu halde mumaileyh Nureddin Beyin Aksaray'da Olanlar Dergâhı karşısında Cami sokağında kâin hanesine gitmiştir.

Kemal Bey orada mevcut zat ile bir müddet işret ve musahabet ettikten ve icrası kararlaşmış olan düğün hakkında dahi görüştükten sonra saat altı raddelerinde avdet edeceğini söylemiştir.

Hane halkı Kemal Beyin avdet etmeyip gece orada kalmalarını ve hattâ yatakları dahi hazırlandığı cihetle avdetten vazgeçmelerini rica eylemişler ve ısrar da etmişler ise de Kemal Bey geceyi misafirlikte geçirdiği halde ailesince merak ve endişeyi mucib olacağından ve kendilerini almak için konaktan araba dahi gönderildiğinden bahisle avdete mecbur olduğunu ifade ile hane sahiplerinin tekliflerini reddetmiştir.

Bunun üzerine Kemal Bey ile Hilmi Bey hizmetkâr Yakup ve arabacı Bulgar Foti'nin konaktan getirdikleri arabaya binerek Nureddin Beyin hanesinden saat altı raddelerinde ayrılmışlar fakat arabacı Foti ve hizmetkâr Yakup ziyadesiyle sikr-i hal (sarhoş) bulunmalarından nâşi hayvanları şiddetle kamçılayıp fevkalâde bir sür'atle yola koyuldukları sırada civarda bulunan bir bakkal dükkânına çarpmak gibi bir kaza geçirmişlerdir.

Gece vakti avdet olunması yolda feci bir kaza zuhurunu intaç edeceğinden bahisle avdet edilmeyip geceyi orada geçirmeleri hane sahipleri tarafından defaatle mağruklara ifade ve ihtar olunmuş ise de hiçbiri dinlemeyip Beyazıt Mercan ve Fincancılar yokuşu tarikiyle yollarına devam ederek Yenicamie muvasalat eylemişlerdir.

Yenicami'den geçtikleri sırada mahalli mezkûr bekçisi olup gündüzleri Şehremanetinde sandık hamallığı etmekte bulunan Kenguri'de Deve köylü Osman'a çarparak merkumu yere düşürmüş ve o sırada dizinden cüz'ice carihadar eylemiştir.

Arabacı Foti bekçinin yere düştüğünü görünce müteessiren vefat ettiğine ve şu suretle düçar-ı mücazat olacağına zahib olmasiyle köprüden sür'atle geçip yakayı ele vermemek için hayvanları bir kat daha kamçı ile darb ve tazyik etmiş ve araba şiddet ve sür'atini artırarak Köprü başına doğru ilerlemiştir.

Bu sırada oradan geçmekte bulunan devriye kolu arabayı biraz takip etmişse de derdestine muvaffak olamamasiyle yaralı Osman'ın tedavisine ibzar olunmuş ve araba da köprü başına vasıl olmuştur.

Köprünün açık olduğuna vâkıf olan mahall-i mezkûrda mevcut arabacı ve beygir sütçüleriyle çaycı ve pilâvcılar arabanın bir kazaya dûçar olacağını anlayıp cümlesi köprüden mürurunu men'e şitab etmişler ve hattâ köprü memuru dahi köprünün açık olduğunu ihtar eylemişlerse de arabacı Foti vâki ihtarları bekçi Osman'ı carihadar eylemesinden nâşi yolundan alıkonulub arabayı tevkif etmek maksadına müstenid olduğunu zannederek bu babdaki ihtaratı asla dinlemeyip arabayı yine eski hızıyla sürmüştür.

Köprü'de nöbetçi bulunan bahriye neferlerinden ikisi bir arabanın şiddetle gelmekte olduğunu görmeleriyle hemen yerlerinden fırlayıp "geçmeyin! Köprünün bu gözü açıktır!" diye defaatle ihtaratda bulunmuşlar ve hattâ koşarak hayvanların dizgininden dahi yakalayıp arabayı durdurmaya çalışmışlarsa da arabacı Foti hayvanları kamçılamağa devam ederek kamçının ucu da nöbetçiye tesadüf eylediği halde bile askerler bir müddet dizginleri bırakmayub ayakları yerden kesilmiş ve zabta muvaffak olamayub hayvanlar bu suretle kendilerini sürüklemeye başladığını ve dizginleri terketmedikleri takdirde kendilerinin de araba ile birlikte denize düşeceklerini anlamış olmalariyle çarnaçar dizginleri bırakır bırakmaz akabinde araba denize düşerek vak'a-i fecia zuhura gelmiştir.

Arabanın köprüden sukutu sırasında mürur-u uburu men için keşide edilen kalınca halat ile oku şikest ve heman hayvanlar başaşağı düşerek araba altüst olmasiyle bir iki saniye zarfında kaar-ı deryaya inüb nâbedid olmuşdur. Merkuman hizmetkâr Yakub ile arabacı Foti kendilerini arabanın üzerinden denize atmış ve feryad-ü figana başladıklarından hâdise o sırada Halic'e girmekte bulunan bir yelken sefinesi kaptan ve tayfaları ve köprüyü sed-dü küşada memuren dubalar üzerinde bulunan bahriye efradı tarafından müşahede olunmasiyle derhal üzerlerine gidilerek merkuman tahlis edilmişlerdir.

Mağruk Kemal ve Hilmi Beyler arabanın denize sukutu esnada kendilerini dışarıya atmak maksadiyle camları şikest etmişler ve kapıyı dahi açmak üzere zorlamışlarsa da suyun tazyikından nâşi muvaffak olamamakla gark-u telef olmuşlardır.

O sırada sandal ile Galata'dan İstanbul cihetine geçmekte olan bazı kesan tarafından mağruk araba tahminen bir iki metre kadar suya batmış olduğu halde fenerlerinin henüz muntafi olmayub ziyasının rûy-i deryâya makes olmakta bulunduğu müşahede edildiği mervidir.

Mağrukların üç kişiden ibaret olduğu söylenmekte ise de ahiren vâki olan tahkikatımıza nazaran bunlar yalnız Kemal ve Hilmi Beylerden ibaret

olub yanlarında başka bir kimse olmadığı anlaşılmıştır.

Mağruk Hilmi Bey mukaddema üçüncü daire-i belediye tanzifat müdürlüğünde ve bir müddet merhum Mazhar Paşa'nın kapı çuhadarlığı hizmetinde ve ahiren Maliye Nezareti muhasebat-ı atika kaleminde istihdam olunmakta bulunmuştu.

Dünkü gün neşrolunan karşı gazetelerinden bazıları mağruklar meyanında Şehremaneti Sermüfettişinin dahi bulunduğunu yazıyorlar ise de bermenval-i ma'ruz gark olanlar mumaileyhima Kemal ve Hilmi Beylerden ibaret olduğundan izah-ı hakikate lüzum görülmüştür:

Hizmetkâr Yakup'la arabacı Bulgar Foti'nin tahlis edildiklerini müteakip memurin-i zabıta marifetiyle isticvablarına ibtidar kılınmış ise de her ikisinin ve alelhusus arabacı Foti'nin akşamdan konakta işret edip pek ziyade sarhoş ve mest-i lâyü'kal olmaları ve kazanın hudûsünden nâşi bihuş bir hale gelmeleri hasebiyle ifade vermeye muktedir olamamışlar ve nihayet eczahaneye naklile müdavat-ı lâzime ve ibtidaiye bilicra mecruh bekçi Osman'la beraber bâjurnal gece Zaptiye Nezaretine i'zam kılınmışlardır.

Arabacı Foti ile hizmetkâr Yakup dünkü gün bilcelb şifahen isticvablarına ibtidar olunmuş ve hin-i isticvabında Foti vak'ayı bir dereceye kadar ikrar-ü ifade eylemiş ise de kaza esnasında arabayı bekçi Osman'a çarpıp merkumu carihadar etmediğini ve kendisi sarhoş olmadığı gibi köprünün açık bulunması hasebiyle geçmemeleri için kimse tarafından kendilerine o yolda bir ihtaratda bulunulduğundan haberdar olmadığını makam-ı müdafaada ifade ve tekrar etmiş ve hizmetkâr Yakup dahi ledelisticvab bu yolda müdafaada bulunmuş ise de yazdığımız vechile arabacı Foti bekçi Osman'ı carihadar edüb tahlis-i giriban maksadile ihtaratı dinlememesinden nâşi arabayı sür'atle sürüb şu vak'a-i fecaya sebebiyet vermiştir.

Merkuman lieclittedavi dünkü gün Hapishane-i Umumî hastahanesine yatırılmış ve zabıtaca tedavilerile isticvabat ve tahkikat-i lâzimeye kemal-i kermi ile devam edilmekte bulunmuştur.

Vak'a gecesi Kemal Bey'in konağa avdet etmemesi ailesi halkınca telâş ve merakı mucip olması ve vak'adan dahi haberdar olunamamasiyle dün sabah erkence Nuri Bey'in hanesine adam-ı mahsus irsal olunarak geceyi orada imrar edüb etmediği istifsar olunmuş ve mir mumaileyh Nuri Bey Kemal ve Hilmi Beylerin gece saat altı kararlarında avdet ettiklerini ifade eylemekle ailesi halkının merak ve endişesi bir kat daha tezayüd ederek

keyfiyeti her cihetden tahkika ibtidar etmek üzere bulundukları bir sırada mumaileyhimanın şu suretle mağrukan vefat eylediklerini *Sabah* gazetesindeki neşriyatdan istinbat eylemişlerdir.

Mağrukların nâşı ihraç edilmek üzere dünkü gün liman memurları marifetiyle arabanın düştüğü mahallin suları iskandil edilmiş ve neticesinde mahall-i mezkûrun umku kırk elli kulacı mütecaviz olduğundan dolayı ihraç ameliyesinin kesb-i müşkilât edeceği söylenmekte bulunmuştur.

***

Köprü faslını da, bu acı faciayı da şair Remzi Baba'nın çetrefil fakat hoş bir mazrubuyla kapayacağım.

Eski köprü de bugün olduğu gibi, hele tatil günlerinde akşamları Kavaklar'dan, Sarıyer'in sularından, Beykoz'dan, Göksu'dan, Adalar'dan... dönen dişili erkekli halkla dolar taşardı. Hele güzeller burasını binbir renkli bir mahşere çevirirlerdi. O zaman Remzi Baba bu renk ve nûr selleri karşısında şaşalamış şu müfredi söylemişti ki yıllarca dillerde dolaştı:

Ahşam olanda körpüde tufan-ı hüsn olar,
Bampûrdan çıhanda bu İsa çiçehleri!

Eski Yangınlar

- Gümmmm!.. Gümmmmm!..

Ne oluyor? Muharebe mi var? İstanbul'u topa mı tuttular? Hünkâr mı öldü? Eskisini tahtından indirip yenisini mi bindirdiler?.. Her tarafta bir telâş, bir koşuşma. Halk sağa sola akıyor, öne arkaya yarışan yarışana. Yine kabakçılar mı ayaklandı? Yoksa ihtilâl mi çıktı?

Topları sayarsınız heyecanla. Yedi. Arkası kesilir. Anlarsınız ki yangın. Bir de bakarsınız. Sırtında kan kırmızı bir ceket, elinde sapı püsküllü bir mızrak. Köşklü! Çıngıraklı tatar gibi tuta taban koşar. Bir taraftan da nârayı basar:

- Hayyyttt!..

Seslenirler; öteki beriki:

- Uğur ola, uğur ola!..

Köşlü, cakalı, çalımlı, fiyakalı bir eda ile cevap verir.

- Beyoğlu... Hendek!

Öğrenirsiniz yangın Hendek'tedir.

O zamanlar yangın olunca Beyazıt kulesi gündüze, geceye, ateşin de semtine göre tek çift renkli sepetlerle, renkli fenerlerle işaretler verir, Çengelköyü'nün üstünden, Kuleli tepesinden yedi pâre top endaht edilirdi, atılırdı. Sonra yangın kulesinden köşlü denilen adamlar, tabana kuvvet İstanbul'un dört bucağına dağılırlar, yangını ilân ederlerdi.

Bu köşlülerin ayrıca abonmanları da vardı. Babıâli'de Beylikçi-i Divan-ı hümayun kaleminden iffetlû filân beyefendi hazretlerinin, mektubi-i dahiliyeden saadetlû falan beyefendinin, Şûray-i Devletden izzetlû

feşmekân beyin Yeşiltulumba'da, Fatih'de, Sultanselim'deki konakları...

Köşlü bu gibi meraklıların kapıları önünde daireler çizerek döner, bir taraftan da haykırır:

- Beyefendiii!.. Cihangir!.. Tarlabaşı!.. Üsküdar!.. İcadiye!..

Bunlar görülecek, işitilecek şeylerdi.

Köşlü, her mahallede:

- Bekçi! Bekçi!.. Yangın... Samatya!..

der geçerdi.

Eğer gece ise, yangın geceye rastlamış ise bekçilerin kendi mahallelerinde sokak sokak dolaşarak ve kalın sopalarını bozuk kaldırım taşlarına vurarak, gür, heybetli seslerle haykıra haykıra bunu halka bildirmeleri de usulden, gelenektendi.

Bekçi baba, gocuğuna sarılmış, kalın sopası sert sert taşlara çarpar, avazı çıktığı kadar haykırır, çınlatırdı ortalığı:

- Yangunnn varrrr!.. Samatadaaaaa!..

Ah, bu tunç yüzlü, doğru özlü bekçilerin bu çetrefil dilleri anlaşılmazdı. Anlaşılamazdı, fakat bu anlaşılmayan nâralar Türkün ne temiz, ne öz sesiydi? Yangın bir felâketti o başka.

Bekçi bağırır, geçer. Yangın nerede? Çok kimse anlayamaz, birbirlerine seslenirler, sorarlardı:

- Huuu, komşu, Safinaz hanım yangın nerede?

- Şamatada imiş!

Yan evden başka biri:

- Şamata neresi ayol?

Karşıdan:

- Şamata demedi Sallapatda dedi.

İhtiyar evkaf kâtibi don gömlek evinin kapısında:

- Neresi oluyor bu?

- Neresi olursa olsun!

"Çattt" pencerelerden biri kapanır...

Evet böyle olurdu ara sıra. Yangın nerede? Şamata İstanbul'da mı Üsküdar'da mı? Kızıllık gözüküyor mu, gözükmüyor mu? Mahalle aralarında konu komşu biribirine girer, türlü sualler cevaplar birbirine karışırdı. Evet böyle olurdu arada. O saf, o merd, o berrak yürekli bekçilerin, Anadolu uşaklarının, ana yurd evlâdlarının yangın haberleri bazan anlaşılmazdı.

Fakat bu vesile ile Türkün gür sesi, Türkün vakur sesi, Türkün öz sesi İstanbul'un dört çevresinde dalgalanırdı.

Bekçi Baba!

Takıldım, kaldım burada. Bir iki satır konuşmadan geçemeyeceğim.

Bekçi baba!

İçerisi kıvırcık kaplı gocuğu ile, başında allı morlu yemeni sarılı kalıpsız fesi ile, ucu demirli kalın sopası ile, eski devrin berrak ve canlı âbidesi, heykeli. Bakışları sert, kalın, lâkin şefkatli. Durumu canlı, cana yakın. Sesi gür. Eski günlerin belki en temiz, en lekesiz tek şahsiyeti, varlığı. Evlerimizi bekleyen, çocuklarımızı koruyan, kadınlarımızı sakınan Türk yiğiti!

Bayramları o haber verir, ramazanları o bildirir, bizi askere o çağırır, cengi o süsler. Zaferi, sulhu o müjdeler, yasakları, yasaları o bağırırdı ve bütün bunlar onun boynunda asılı davulunda, davuluna vurduğu sihirli tokmakta, davulundan çıkan uğultu, acı, tatlı seslerde ve nihayet bunları yapan nasırlı fakat bükülmez elindeydi.

Bekçi babanın davulu nasıl inletirdi caddeleri, meydanları, sokakları? Bizi nasıl takar, sürüklerdi peşine. Çoluk çocuk o davulun canlı, heybetli uğultularına, dalgalarına nasıl atılırdık o zamanlar? Gittikçe açılan, genişleyen, engin bir deniz olan davulun akisleri içinde nasıl kaybolurduk o zamanlar?

Bekçi baba, eski günlerin yüreğe en yakın adamı. Mahallelerin şefkatli babası. Bayağılığa düşmeyen sevimli heykel. Biçilir kıymeti mi vardı onun? Gelin onun da geliniydi. Çocuk onun da çocuğuydu. İhtiyar onun da ihtiyarıydı. Kafese yan bakanın gözünü çıkarırdı. Mektepten kaçan yaramazı kulağından o tutar, getirir babasına, anasına o teslim ederdi. Gözleri görmeyen, bacakları titreyen yaşlıların kollarına o girerdi...

Hele geceler, gecelerin derin, engin, sinsi karanlıkları ona yan gözle

bakabilir miydi? Kış gecelerinin dondurucu rüzgârları, yaz gecelerinin yakıcı nefesleri onu yıldırır mıydı? Hırsız ondan çekinir, çapkın ondan ürker, sarhoş ondan kaçardı.

Köpekten korkan yavru onun kucağına atılır, bir sarkıntılığa uğrayan kadın onun koltuğuna sığınır, evinde bir tehlike gören adam onu çağırırdı:

- Bekçi baba!.

- Bekçi baba!.

İşte gözlerimin önünde. Sevimli bakışları ile, saçı sakalı çiçeklerle örülmüş başıyla, heybetli, şefkatli durumiyle eski günlerin, o günlerin koynunda, tarihin yaprakları arasında yuva kurmuş, taht kurmuş gibi, davulu sırtında, demir uçlu kalın sopasına dayanmış bize bakıyor...

***

Bu kadar mı ya? Düğünlerimizi, derneklerimizi kapılarda bekçi baba beklerdi. Yazlığa giderken evlerimizi ocaklarımızı bekçi babaya emanet ederdik. Ölülerimizi beka yolunda teşyi edenler arasında bekçi babanın yaşlı gözlerini görürdük.

Yaz kış, geceleri sabaha kadar saatlerimizi bekçi baba haber verirdi. Her saat başında sopasını kaldırım taşlarına saat adedince vururdu. Anadolu yakasında böyleydi bu. Taksim, Firuzağa, Cihangir gibi bazı semtlerde bekçi baba yalnız saatde bir değil, yalnız saatleri değil, yarım saati, çeyrek saati de gittikçe yavaşlayan sopa darbeleriyle bildirir ve ayrıca seslenirdi:

- Saatler bire geldi. Saatler iki buçuğa yaklaşıyor...

Bekçi baba, mahallesinden geçen serserinin başka sınırlara atladığını görünce o mahalle bekçisini de, kendilerine mahsus değişik sopa darbeleriyle, uyanıklığa davet ederdi.

Yaz gecelerinin yakıcı sıcakları, kış gecelerinin kar tipileri onu yıldırmaz, fırtınaların hırçınlıkları onu işinden alıkoymazdı.

Bekçi baba, mahallenin dirlik düzenliği için ömrü boyunca şehrin karanlık, kaldırımları bozuk sokaklarında kendini gecelerin zifiri pençesine verir ve sabahları ortalık ağarırken yüzünü, gözünü, özünü sabahın şebnemleriyle yıkar, kulübesine çekilirdi.

O günler tarih oldu. Ve evet, işte bekçi baba elinde ucu demirli sopası. Sırtında kürklü gocuğu, başında allı morlu yemeniler sarılı kırmızı fes, omuzunda davul, belinde tokmak tunçtan bir heykel azametiyle, bir şefkat ve safvet saltanatiyle o tarihin üstüne basmış derin bakışlariyle bizi arıyor.

Tulumbacılar

Ne diyorduk? Yangın!

Asıl fasıl toplardan, köşlülerden sonra başlardı.

Zincirleme bir nâra:

- Allah Allah dediren, bir tekmede kaleler deviren Yeşiltulumba köleleri!..

Bakarsınız bir güruh, bir kütle, bir küme, bir sürü, bir işe yaramayan yangın tulumbasını sırtlamışlar, afili, fiyakalı, cakalı oynayışlarla caddelerden geçerler.

Bunlar keçe külâhlı, renk renk dizlikli, yarı çıplak, baldırbacak bir kafiledir. Gûya bir yangın söndürmeye, bir felâket önlemeye değil, bir tenezzühe, bir yarışa, bir spora gider gibi. Bir maç, bir koşu yapar gibi gösterişlerle geçerler ve halkın kendilerine baktıklarını da görünce coşarlar, kabarırlar basarlardı nâra üstüne nârayı:

- Haytttt!.. Düşmanına kan kusturan Yeşiltulumba köleleri!.

Arkadan başka bir takım:

- Hayyyyy!.. Kara babam, hayyy! Yolumuzu kesenin haline vayyyy!. Bu gelen, Unkapanı köleleri!..

Takım, Tulumba reisi. Ya gocuklu, ya kıvırcık ceketlidir. Elinde fil derisi! bir kırbaç. Bir beygire binmiştir. Yayaları da olur. Borucu en önde gider, hortumun ucuna takılan sarı pirinç boruyu taşır elinde. Tulumbanın hortumu bükülmüş, katlanmış hortumcunun sırtına yüklenmiştir. Geceler için tulumbanın önünde bir de fenerci bulunur, o zaman kullanılan muşamba fenerlerin büyüğünü taşır. Dört omuzdaş tulumbayı iki kolun arka ve ön dört ucundan omuzlamışlardır, ama ne omuzlayış? Sanki

"sırma kâkül, sîm gerdan, zülüf tel tel, ince bel" bir güzeller güzelini kargatulumba etmişler gibi. Çılgın bir hal, bir manzara işte. Beş on adımda bir, diğer omuzdaşlar sandığa geçerler, nöbetle taşırlar, uçururlar tulumbayı. Nöbet ve kol değiştirme takım, tulumba alabildiğine giderken yapılır. Hareket ve sür'at sekteye uğratılmaz ki, maharet ve idmana muhtaç bir meseledir ha!. Sandığın etrafında hiç olmazsa otuz kırk kadar tulumbacı bulunur. Bunlar hep aynı sandığın, aynı koğuşun mallarıdır. Hepsine omuzdaş derler.

İşte bir sandık daha!

- Geçeriz yıldırım gibi. Bu gelen Kuledibi. Ha babam ha!.. Kuledibi köleleri!

Peşinden başkası:

- Ne maval dinleriz, ne öğüt. Bize derler Salkımsöğüt!..

Arkadan diğer bir sandık:

- Ha geldik ha!. Salkımsaçak, var mı bize yan bakacak?. Kürekçiler!..

Bu tulumbalar ve tulumbacılar geçit resimleri yangın toplarının arkasından başlar, gece ise sabaha, gündüz ise akşama kadar sürer. Halk işi gücü bırakır, sokaklara dökülür, takım takım olurlar. Her kafadan bir ses, her kümeden bir iddia:

- Yeşiltulumbalılar yaman!
- Salkımsöğütlülere diyecek var mı? Tığ gibi delikanlılar!
- Langa'ya hiçbiri uymaz!
- Kuledibi, Kuledibi. Anadan doğma bıçkındır onlar!

İstanbul yangınlarında Yenicami merdivenleri tulumba seyircileriyle dolar, bir nevi anfiteatr olur. Beyazıt meydanı, Taksim, Tophane, Galata mahşer halini alır ve bu kuru kalabalık işi gücü bırakır sabahtan akşama, akşamdan sabaha kadar, yaz ise sıcağa, kış ise soğuğa bakmaz, gelip geçen, yangına giden, yangından dönen tulumba takımlarını anlatılmaz bir merakla, anlaşılmaz bir heyecanla beklerlerdi.

Derken bakarsınız. Hendek sandığının arkasından Unkapanı sandığı sökün eder. Birbirini kovalıyorlar. Artık millette bir heyecan ki değme gitsin!

Fakat o ne? Ay, aman demeye vakit kalmaz, iki taraf biribirlerine girerler. Sandıklar alaşağı edilir, omuzdaşlar biribirlerine girer, bir dalaşma, bir savaş, bir kızılca kıyametdir kopar. Usturpalar çekilir, kırbaçlar şaklar, sustalılar parlar.

Bu kavgalar bugünkü medeniyet cenginin manevralarına, hücumlarına uymaz, benzemezdi. Bunlar ne pike hücumudur, ne yarma taarruzudur,

ne gedik açma, ne köprübaşı kurma, ne tepeden inme, ne denizden binme!

Arkadan bastırma, karmakarışık olma! Çapraşık bir sandık gazvesi...

Nihayet hangi sandık, hangi takım üstün çıkarsa, bu tulumbacı meydan muharebesini kazanırsa öbür tarafın pabuçlarını ellerine verir, sandıklarını bu gazvenin ganimeti olarak ellerinden alırdı. Sonra zafer nâraları atarak, hattâ bir zafer alayı şeklinde, halkın alkışları ve hayranlıkları arasında gururlu adımlar, çalımlı zıplamalar, raconlu sıçramalarla geçip giderlerdi. Nereye mi diyeceksiniz? Ne bileyim ben. Haseki'ye mi? Kavağa mı?

Ey, yangın Beyoğlu'nda mı? Yedikule'de mi? Beşiktaş'ta mı? İstanbul'un başka sokaklarında saatlarca süren bu gösterişli, kavgalı, nâralı, cakalı, raconlu tulumba alayları, tulumbacı geçit resimleri esnasında yangın yanacağı kadar yanar, yakacağı kadar yakar, evleri, sokakları, mahalleleri kül eder, yokeder, sayısız zavallıları sokak ortasında yersiz, yurtsuz, ocaksız bırakır, nihayet büyük bostanlara mı, deniz kıyılarına mı, yahut bulutlara saplanmış kale duvarlarına mı dayanır, artık yakacak, yıkacak bir şey bulamaz, kendi kendine söner giderdi.

Yangına bir iki teneke su sıkacak mahalle tulumbaları da yok değildi ama işe yarar cihetleri devede kulak. Ötekilerden de gelenler, yetişenler olmaz değildi. Fakat, ba'de harabe'l-Basra! Hoş, bütün şehrin tulumbaları yetişmiş olsalar ne olacaktı? İstanbul'un yangınlarını devler tutuşturur, ejderhalar körükler, zebaniler yelpazelerdi. Sonra tulumbalar su isterdi. İstanbul ise bir Kerbelâ. Havuzlardan, çeşmelerden, kuyulardan kovalarla, tenekelerle su taşınacak, tulumbalara dökülecek, kollar basılacak, yanardağlara su serpilecek. Eski yangınlar ateşten bir soytarı kesilir, alev dilini çıkarırdı bu işlere.

Tulumbacılar kimlerdi? Nereden gelip nereye gidiyorlardı, nasıl yaşıyorlardı? Bunların semt semt birer koğuşları vardı. Fakat her sandık omuzdaşları içinde işsiz güçsüz, ipsiz sapsız kimseler olduğu gibi meselâ maliye ketebesinden, Babıâli hulefasından, evkaf memurlarından, hattâ Şûray-i Devletden bazı meraklıların bile bulundukları söylenirdi ki doğruydu. Yeşiltulumba, Salkımsöğüt, Hendek sandıkları tevabiinden bugün hayatta olan karlı dağlar varsa gidip sorabilirsiniz...

Bir yerde yangın çıktı mı tulumbacılık hastalığına tutulmuş olan bu merak erbabı derhal soyunurlar, fanilâ, dizlik sandık başına yarışırlar, omuzdaşlarla beraber sandık kaldırırlar ve baldırbacak yangına koşar-

lardı. Bunları görüp işitip alkışlamamak kabil değildi. Zaman oldu ki Bab-ı vâlây-i fetva penahiye! mensup hatperverde ilmiye ricalinden bir iki faziletlûnun yangın topları patlar patlamaz kendilerinden geçerek ve baygınlıklar geçirerek destar, cübbe ve çakşırları bir mahalle kahvesine bırakıp tulumbacı koğuşlarına can attıklarını hayretler içinde seyir ve temasa eylediğimiz de olmuştur, o da başka.

Bunu da benden işittiğinizi kimseye söylemiyeceksiniz. Hoş, söyleseniz de umurumda değil a. Tarihe benden geçmiş oluyor da. Tulumbacılık merakı eski çağlarda saraya da sirayet etmiş. Abdülhamid zamanında Dolmabahçe sarayının bir ucunda kapalı yaşayan veliahd Reşat Efendi (sonradan Sultan Mehmet Han-ı Hâmis) çocuklarının (sonradan şehzadegân-ı civan bühtan) saray bahçesinde baldırbacak tulumba kaldırdıkları da bir hakikattir. Bu, o günlerin bir sporu muydu, tulumbacılık o günler için bir sportmenlik miydi? Bu hususta ihtisasım olmadığı için kestiremem. Siz ne dersiniz? Onu da bilemem ama mahdum-u necabet! şehzade-i civan-baht! ne olurlarsa olsunlar çocuklar sarayda kapalı. Sokakta elleri, ağızları bağlı, tulumba kaldırmayıp da ne yapsınlar? Çıldırsınlar mı? Ben hazır merak sarmışken Dolmabahçe sarayını ateşe verip yangın söndürmeye kalkmadıklarına da şaşarım, ayrıca kazan kaldırmadıklarına da!..

Söylediğim gibi hemen her semtin bir koğuşu vardı. Bu koğuşlar büyükçe birer kahvehane şeklindeydi. Reisleri mahallenin, semtin sayılı erkânındandı. İçlerinde görmüş geçirmiş, ağırbaşlı, sözü dinlenir, sazdan anlar adamlar az değildi.

Tulumba koğuşlarında rind, kalender, ârif omuzdaşlar da bulunurdu. İçlerinde Karacaoğlan çapında, Âşık Garib çalımında destanlar, maniler düzenler olurdu.

Bu işin, perçinlemeye değer bir yaprağı var.

Tulumbalar ve tulumbacılar içinde öylelerini de görmüşümdür ki bir yerde yangın çıktı mı? bir ev tutuştu mu? canla başla koşarlar, ateşi önlemeye, söndürmeye çalışırlardı. Meselâ Üsküdar'ın mahalleleri karmakarışık. Sokakları dolaşık. Evleri tahta. Bir izbe köşede yangın başlamış. Semt tulumbaları ve tulumbacıları yarışırlar, ateşi sararlar, damlara tırmanırlar. O çağlarda söndürme vasıtaları yarım yamalak, devede kulak. Bugünkü gibi değil. O fedakâr tulumbacılar birbirlerinin omuzlarına basarak evlerin çatılarına çıkarlar, saçaklara halılar, kilimler asarlar. Aşağıdan hortumları, hattâ çok defa bellerindeki Trablus kuşakları birbirine ekliyerek yukarıya alırlar. Ateşle, dumanla boğuşurlardı. Saçak-

İrdaki kilimleri ıslatırlar, sirayeti karşılamağa uğraşırlardı, didinirlerdi. **Fakat su yok.** Haykırışırlardı evlerin damlarından yana yakıla:

- Su!.. Su!..

Tenekelerle, kovalarla su yetiştirenler olmaz değildi ama tulumba sandıklarında kollar iki defa işleyince su biter, yangın tenekelerle kovalarla gelen su ile alay ederdi.

Aşağıdan sandık başındakiler haykırışırlardı:

- Su!.. Su!..

Yukarıdan damlardakiler haykırışırlardı:

- Su!.. Su!..

Bu fedakâr insanların acı sesleri şu satırları yazarken bile kulaklarımda. Bu sırada ateş başka saçakları sarar, çatılar çöker, zaman olurdu ki bir iki talihsiz tulumbacı çatı ile beraber düşer, yaralanır. Fakat o kadar. Bu gayretin, bu fedakârlığın karşılığını görmezdi.

İtfaiye yok muydu o zaman? Vardı. Vardı ama bir isimden ibaret. İptidaî bir halde. Hem o da su isterdi. Yangınlara da bugünkü sür'at ve dikkatle yetiştiği ender olduğu gibi nihayet o da birkaç tulumbadan, birkaç merdiven, balta ve kanca gibi şeylerden ibaretti.

Çok yangınlar olmuştur ki itfaiye gelmeden tulumbalar söndürmüştür, itfaiye yanık düdüğünü öttürerek sonradan gelmiş ve geri dönmüştür.

O gün itfaiye bir isimden ibaretti. Söylediğimiz gibi bugünkü itfaiye ile mukayeseye değer tarafı yoktu.

***

Tulumbacılar, omuzdaşlar etrafta ortalığı kesip biçerler, çevrelerine duman attırırlar, yangınlarda döğüşürlerdi ma semtlerinde, sınırları içinde karakullukçu vazifesini görürlerdi. Mahallelerinde bir yabancı dolaşsın. Sokaklarında şüpheli bir adam görünsün. Hepsi göz, kulak kesilirlerdi. Hırsızı onlar yakalar, zanparayı onlar enseler, sarhoşu onlar tutar, sulunun, soytarının marizine onlar kayar. Çoluğa çocuğa sarkıntılık edenlerin elini, dilini onlar keserdi.

Tulumbacı kelimesini yolsuz, uygunsuz yerinde kullananlar var. Bu da doğru değildir. Bu adamlar, tulumbacı dediğimiz bu insanlar o çağlarda mahallelerimizin birer gözcüsü değil miydiler? Kendi şahısları, düşünceleri için ne olurlarsa olsunlar bucaklarında birer muhafız değil miydiler? Bey babanın camını kıran hırpaniyi o yakalar, polise

verir, bakkal çırağını döven zorbayı karakola o götürür, kuş tutmak için dağ başlarına gidip gece yarılarına kadar evine dönmeyen komşu çocuklarını o arar, bulur. Birbiriyle dövüşen yaramazları o, korkuturdu. Böyle değil miydi?

Sokak Köpekleri

Sokak köpekleri. Hatırlayanlar olsa gerek. Semt semt, mahalle mahalle âdeta birer beylik kurmuşlardı. Bir mahallenin köpekleri öteki mahalleye giremezlerdi. Hele yabancı köpekler, yolunu şaşırıp, bir kolayını bulup bir mahalleye girsin. Sınırına yanaşsın. O mahallenin irili ufaklı, karalı, aklı, sarılı, alacalı ne kadar toramanı varsa atılırlardı meydana! Artık saldırma savunma harp başlardı.

Bu köpeklerin o zaman faydaları da yok değildi. Hani ufak tefek yararlıkları demek istiyorum. Bunların beylik sınırları içinde yabancı dolaşamaz, yürüyüşü, bakışı, hali biraz şüpheli adam gezemez. Kıyafeti perişan, saçı sakalı dağınık bir serseri boy gösteremezdi. Böyle bir şey gördüler mi, sezdiler mi, topyekûn atılırlardı üstüne. Hele geceleri, bu köpekler, hırsızı mı haber vermezlerdi, çapkını mı bildirmezlerdi, katilin paçasına mı yapışmazlardı? Sanki o devrin uyuşuk, pısırık, vurdumduymaz, sünepe zabıtasının haline acırlar da onlara vekillik, yamaklık, yardımcılık, öncülük yaparlardı. O devrin adı var kendi yok belediyesine de hizmetleri az değildi. Evlerden, dükkânlardan sokaklara atılan yemek artıklarını, kemik parçalarını onlar siler, süpürür, çöpçülere çöpçübaşılara, belediye kavaslarına, maaş çıktıkça, yalnız havadan para almak yorgunluğu düşerdi.

Bu da insanı gerçekten şaşkınlığa düşürecek bir hal, bir hakikat. Her yangında Kuleli'den yangın topları:

- Gümmmm! Gümmmm!.

Patladı mı? Sanki bu toramanlara:

- Haydi aslanlarım, basın feryadı, göreyim sizi!

Emrini, buyruğunu vermiş gibi, İstanbul'un her bucağında, her kucağında, her sokağında iri, ufak, sarı, siyah, uyuz, kuduz ne kadar köpek varsa, nice min kere min köpek varsa hep bir ağızdan acı acı havlamaya, ulumaya başlarlar ve koca şehri dört çevreden ufuklara kadar çın çın öttürürlercli.

Düşünün bir kere. İstanbul, Beyoğlu, Üsküdar, Boğaziçi, Kadıköy, Adalar... Buralardaki binlerce ve binlerce köpekleri, sonra bu köpeklerin yangın toplarının gümbürtüsüyle beraber her çevreden yükselen ulumalarını, havlamalarını, haykırmalarını. Bu velvelenin, bu gürültünün büyüklüğünü, derinliğini, genişliğini...

Ne işdi? Yangından, yangın toplarından köpeklere ne oluyordu? Kim vermişti onlara bu yaygara dersini?

Bilmiyorum ama, bildiğim bir şey varsa o da o devirde İstanbul'da elini kolunu sallaya sallaya gezen, istediği gibi haykırıp bağıran, sarayın kan kırmızı fesli, cellâd bakışlı hafiyelerinden korkmayan, istediği yere girip çıkan, istediği köşede yatıp kalkan, istediğini dişleyip kudurtan, beğendiği meydanda gelin odası kuran, cadde ortasında en açık en edebsiz oynaşmalardan çekinmiyen mahlûk bunlardı, o günlerin bahtiyar mahlûkları!

Yine o çağlarda İmparatorluğun devletlû nazırları, atıfetlû kodamanları, Vükelâ ve rical-i a'zamı arabalarla caddelerden geçerlerken, içli, yaralı ve zavallı halk kendilerini haşyet ve hayretle seyrederken ne o sırmalı, sihirli vükelâ ve ricalin azametlerine ne de bu hırkalı çullu halkın haşyet ve hayretine metelik vermiyerek birbirleriye oynaşmaktan, yerlerde yatıp yuvarlanmaktan, arkalarını dönüp kuyruklarını sallamaktan çekinmiyen mahlûklar sokak köpekleriydi...

Bu hareketlerinden, bu edebsizliklerinden, bu kayıtsızlıklarından, bu saygısızlıklarından dolayı da hiçbir mes'uliyetleri olmıyan ve korkmıyan tek mahlûk işte yine bunlar, bu sokak köpekleriydi.

Esasen o yıllar, memlekette kendilerine hiçbir zaman sual sorulmamış, eline, ayağına, ağzına, kalemine zincir vurulmamış, Hasan Paşa Karakolu'na, Bekirağa Bölüğü'ne, Taşkışla Bastili'ne sürüklenmemiş, Yemen'e, Fizan'a, Erzurum'a sürülmemiş bir zümre varsa o da yalnız bu sokak köpekleri değil miydi?

İşte eski günlerde eski İstanbul'un, belki bütün memleketin en hür, en şâd en serazad yahut başıboş ve başına buyruk sakinleri bu varlıklardı.

Sokak köpekleri hür doğarlar, hür yaşarlar, hür bağırırlar, hür ölürlerdi. O zaman âvare, bağrı taş, harabati şair böyle söylemişti:

Sokak köpekleri İstanbulun çiçekleridir.
Cihanda hür yaşayanlar sokak köpekleridir!

Köpek, sokak köpekleri deyip geçeriz. Köpekler kendi mıntakalarına yabancı köpekleri koymazlar, bunlarla cenkleşirlerdi ama, bir felâket karşısında birleştikleri, elele verdikleri görülür.

Meşrutiyet inkilâbını müteakip sokak köpekleri tehcire uğradı. Bunları kafesli arabalarla toplayıp Hayırsız Ada'ya naklettiler.

O sıralarda İmparatorluğun vüzera ve vükelâsından, saray kodamanlarından birçokları da Büyükada'ya, çamların yeşil çadırları ve ıtırlı kokuları arasına sürgün! edilmişlerdi.

Tehcir memurları bir müddet yakaladıkları köpekleri arabalara doldurup götürmeye ve mavnalarla Hayırsız Ada'ya dökmeye başladılar. Köpekler işin farkına mı vardı? Yoksa Adaya gidenler işi oradan telsizle mi ilân ettiler? Ne oldu? Şehirde sokak köpekleri toplama arabasının tekerlek seslerini ve atlarının nal takırdılarını uzaktan duyar duymaz tabanları kaldırıp topyekûn diğer mahalleye ve o mahallenin köpeklerini de alıp daha öteki mahallelere kaçmaya başladılar. Bu sınır değiştirme ve atlama işlerinde kavga, gürültü, cenkleşme filân kesilmişti.

Nazırlardan, vezirlerden, hafiyelerden, saray dalkavuklarından Adaya sürülenlere "İkametzedegân!" adı verilmişti o zaman. Zavallı köpekler ise "felâketzedegân!" idi.

Saray başlarına yıkıldıktan sonra çamlıklara düşen ikametzedegân birbirlerini unutmuşlardı. Her biri kendi başının çaresini aramaya düşmüştü.

Sokak köpekleri ise birbirlerine sarılmışlar, birbirlerini kurtarmaya çalışmışlar, tesanüde örnek olmuşlardı.

Silâhcı Mağazaları
-Ermenilerin Toplantısı-

Eski günlerde Bahçekapı'da, Galata'da. Şurada burada birçok silâhçı dükkânları vardı. Bunlar mitralyözle top eksik, silâhların binbir çeşidini satarlardı. Mağaza sahipleri de ekseriyetle Ermeni. Bir aralık bu silâhcı dükkânlarını anlaşılmaz bir telâş, bir heyecan, bir faaliyet dalgalandırmağa başladı.

Artık tarihe karışmış bir hâdiseyi, kanlı bir vak'ayı canlandırmak için bu dükkânlardan bir tanesini ele alacağım. Silâhcı Hayik. Mağaza Bahçekapı'da.

Silâhcı mağazalarında çapraşık hareketler başlayınca bizim silâhcı Hayik alışverişi bıraktı, unuttu. Dükkâna her gün birtakım yabancı adamlar geliyor. Dükkânın arkasındaki bahçeye geçiyorlar. Masaları kuruyorlar, rakı, şarap, konyak getirtiyorlar. Kadehler havalara kalkıyor. Kafalar dumanlanıyor. Türlü türlü türküler söylüyorlar, coşuyorlar, kabarıyorlar, bağırıyorlar, böbürleniyorlar, birbirlerine sarılıyorlar, yumruklar boşlukları dövüyor... Dükkâna uğradıkça şaşkın şaşkın bakardım onların bu değişikliklerine, bu çılgınlıklarına.

Hele içlerinde Dikran adında çatal çakal biri vardı ki, ikide bir ayağa kalkar, bir şeyler söyler, hiddetlenir, gazaba gelir, bağırır, çağırır. Ceplerinden birçok kâğıtlar çıkarır, okur. Tabancasını çeker, öper.

Kimlerdi bunlar? İçlerinde Armen adında biri vardı ki, onu her gelişinde baş köşeye geçirirlerdi. Benim silâhcı Hayık. Ötekilerden hatırımda kalan adlar: Vartanuş, Mayıskonyan, Karakin...

Bu kuru gürültünün ikide birde sarhoş olup hep bir ağızdan okudukları şarkılardan, yahut mavalkardan işte size bir iki parça:

Uyan artık yavrucuğum, o güzel gözlerini aç!
Yetişmez mi annenin dizlerinde uyuduğun?
Seni korumak için elleri, kolları dondu.
Çünkü çıplaktır.
Bak sana ninni söyliyebiliyor mu?
Ağlıyor!
Uyan, masise bak, bulutlar beyaz tüllere sarılmış
Eteklerinden kanlar akıyor.
Bu kırmızı seller içinde
Yıkılmış mabedler yüzüyor.

Bütün bunlar bir kargaşalık bir ayaklanma hazırlığı idi.

Bomba!

Bir pazar günüydü. Altın renginde bir sabah İstanbul'u kucakladı. Şehir ışık ve neş'e içinde kaldı. O çağlarda bulunduğum yerin karşısında türbe mi, imaret mi, kocaman bir bina vardı. Bunun cephesinde duvar taşları arasından çatısına kadar ötesinde berisinde incir, sakız, ağaçları yetişmişti. Bu, bir imaret duvarı değil, âdeta dikine işlenmiş bir bahçeydi. Asılı bahçe! Birçok yerlerinde papatyalar, gelincikler, anasına babasına pay verenler gibi çeşitli çiçekler de açılmıştı. Ağaçlar, çiçekler ve aralarında çırpınan yüzlerce serçelerin cıvıltısı da şehrin neş'esini artırıyor, insanların içine sevinç döküyordu... Şâd ve hayran bakıyorum, kuşların konserini dinliyorum..

- Gürrr!.. Gürrrr!..

O ne? Bir cephanelik mi patladı? Bir barut deposu mu infilâk etti? Ne oluyor, nedir, ne var?

Demeye kalmadı. Ortalık karıştı. Birdenbire korkunç bir fırtına, bir kasırga kopmuş, harman yerlerinin altını üstüne getirmiş gibi. Ekin yığınlarını, sapları, samanları darmadağın etmiş gibi...

Renk renk, çeşit çeşit binlerce ve binlerce halk bir taraftan öbür tarafa koşuşmaya, birbirlerini çiğneyerek, birbirlerini iterek, kakarak, yerlere düşürerek, birbirlerinin üstünden geçerek, sağa, sola, öne arkaya yarışmaya başladılar.

- Gürrrr!.. Gürrrr!..

Bir iki gürleme daha.

Ortalık büsbütün allak bullak oldu. Beş on dakika geçti. Öteden beri-

den tüfek sesleri... Arada tabancalar da patlıyor. Bir kıyamet kopuyordu, fakat neydi?

Anlaşıldı. Ermeni komitacıları şurada burada bir iki bomba atmışlar, birçok insan yaralanmış, parçalanmış... Asıl karışıklıklar bundan sonra başladı. Dükkânlar, mağazalar anlatılmaz ve anlaşılmaz bir şaşkınlıkla, bir telâşla kapandı. Polisler, zaptiyeler, hattâ askerler dört çevreye atıldılar... Ellerinde saldırma, tabanca, bıçak tümen tümen halk sürüleri. Gözleri dönmüş, iri birer sopa yakalamış sarıklı, cübbeli adamlar sokaklardan, caddelerden korkunç bir sel gibi, korkunç bir uğultu ile akmaya başladılar. Kütle kütle anaforcular, yağmacılar da dükkânlara saldırdılar. Bir iki tekme, bir iki sopa kepenkler kırılıyor, kapılar devriliyor. Haydi içeriye. Çarpışma talan, yağma!..

Sokaklardan sıra sıra çöp arabaları geçmeye başladı. Bu arabaların içine yığın yığın ölü adamlar doldurmuşlar, götürüyorlar... Bunlar bombalarla veya Ermeni komitecilerinin silâhlariyle yaralananlar, ölenler, veya musademelerde ölen komitacı kırıklarıydı.

İşte bu kargaşalık bu kıyamet arasında o günkü silâhcı mağazalarının hemen hepsi altüst oldu, hani temizlendi demek isterim.

Kopuklar, Külhanbeyleri...

Eski günlerde. Eski İstanbul'un birçok semtlerinde, hattâ caddelerinde, sokaklarında çalımlarından geçilmiyen birtakım mahlûklar vardı; bunlara, kopuk, külhanbeyi, tosun, kabadayı, bıçkın, ene gibi adlar verilirdi. Ve bunların çoğu ne yaptıklarını bilmez, nereye gittiklerini farketmez birer serseriydi. Birer çamur, birer çirkef... Ey bunların arasında insan adamlar, kendini bilenler yok muydu? Çok. Külhanbeyi vardı, tam mânasiyle efendiydi. Kopuk vardı gerçekten bir beydi. Kabadayılar gördük tosunlar gördük. Bu isimleri boşuna almamışlardı. Tuttuklarını koparırlar, karakoncolosdan yılmazlar, can yakmazlar, mazlûmu, masumu, hattâ mağlûbu korurlardı. Zemin ve zaman müsait olursa bunlardan da birkaç satır ekleriz bu yazılara.

Ben şimdi burada o devrin tatlısu kabadayılarından, kurusıkı kopuklarından bir örnek vereceğim, tanınmış bir örnek. Vidinli Ali! Artık izi, hayali kalmayan o günlerin benzer tipleri hakkında bir fikir vermeye kifayet eder.

Kafasında sıfır numara, vişne çürüğü bir fes. Bir fes ki, ortası yâr tekmesi biçiminde kırılmış. Püskül de bu kıvrımın üstüne, etrafına serpilmiş. Arkasında siyah ve kaba tüylü çuhadan bir ceket. Bu ceketin düğmeli kol kapakları tersine bükülmüş. İçindeki al kadifelerin gölgesi kuru ellerin üstüne dökülmüş. Bacaklarındaki pantalonun paçaları çaprazlama yandan düğmeli ve alabildiğine açık. İçlerine de yine al veya mor kadifeden birer astar çekilmiş. Ayaklarında yumurta ökçeli bir çift siyah iskarpin. Yelek de çapraz düğmeli ve kapaklı. Belinden tâ gırtlağına kadar beyaz

bir yün kuşak sarılı, trablus. Kimbilir bu kuşak ne kadar uzun, ne kadar uzun ki yeleğin hem altından görünür, hem üstünden. Başın kâküllerle, kâküllü saçlarla örtülü yukarı parçası sola eğri. Sivri bir çene ile biten alt parçası da gerdan kırarak sağa ve öne eğilmiş. Fakat bu duruma uyabilmek için omuzlar da ileri geri çarpık. Kollar bütün vücud âzasına bir gerginlik vererek kabarık! Ne manzara, ne levha, ne biçim, ne adam müsveddesi ki unutulmaz. Herif hind horozu gibi bir şey. Yüzünde karışık, buruşuk çizgiler. Kaşlarında yalancı bir çatıklık. Gözlerinde uydurma bir süzüklük. Dişler kilidli. Ağız kenetli. Saçların ocak maşası ile yaka yaka kıvrılmış uydurma kâkülleri şakaklardan dökülmüş, salkım saçak. İri siyah gözleri iğreti bir gazabla kaldırım taşlarına mıhlı gidiyordu! Nereye? Dağ devirmeye mi, çam devirmeye mi? Lahana kesmeye mi? Haseki'ye mi? Kavağa mı gidiyordu? Fakat nereye gittiğini kendi de bilmiyordu, gidiyordu. İşte o kadar. Artık bunun ötesi yok. Laf istemez. İstemez dedik a! Gerçek sormak da olamazdı. Haddin varsa sor. Yahut kendine güveniyorsa biri sorsun:

- Hey arkadaş, nereye?

Dedin mi, diyebildin mi? Arkası duman. Hoş, sormaya da lüzum yok. Şeytan şaşırtmasın. Yanılıp da göz ucu ile, kaş ağzı ile baktın mı? İşin bitik!.. El edip saldırmaya asılacak. Yallah edip kol, kanad, bacak ayıracak.

Herif dökecek, saçacak, içecek kan arıyor. Hani meseleyi marizle geçiştirse eyvallah! Fakat öyle değil, böyle. Önünden kaçamazsın. O ne vahşi durum, ne haşin kurum? "Kuş uçurtmam" diyor. Şu halde fare deliği de para etmez.

Bu ejderhanın önünden kim kaçabilir? Elinden kim kurtulabilir? Omuzdan asılmış saldırmanın boyu kalçasına kadar uzanmış. Kınının ucundaki beyaz gümüş düğme ceketin altından gözüküyor ve görenleri tiril, tiril titretiyor!

İşte bu sözüm ona kestiği kestik, biçtiği biçtik kopuğa, bu tosun kırığına Vidinli Ali derlerdi o günlerde. Ve o günlerin paçavralarındandı.

Artık bu kopuk kırığı, bu kırık kopuk, bu kime dedik ne dedikle Üsküdar çarşısındayız. Sevgili okuyucu. Memleketin tosunluk, kabadayılık, külhanbeylik devresi. Yıl, bin üç yüz on bir, on iki... Evet bıçkınlık devresi..

Hafiyelik devresi. Yangın devresi, istibdad devresi, isyan devresi, açlık ve susuzluk devresi, kabakçılık devresi, çanaktan çöplenme devresi, sürgün devresi, Bekirağa Bölüğü devresi, Hasan Paşa Karakolu devresi,

Taşkışla devresi, damatlar devresi, eski edebiyat yeni edebiyat devresi, aruz hece devresi, yeni edebiyat-ı cedide ve en yeni edebiyat-ı cedide devresi, Meşrutiyet devresi, hürriyet kahramanları devresi, Fecr'i-ati devresi, Yedi Meş'aleciler devresi, Dekadanlar, top atanlar devresi, vurgun, anafor, ihtikâr, istif devresi...

***

Kopukluk, külhanlık, tosunluk günlerinin bellibaşlı kahramanlık eserleri kabadayılık şekilleri, raconları afileri, fiyakaları adamına göre şunlardı:

Elini kesip bağlamak, cakalı boyun kırmak, omuz vurmak, dirsek çarpmak, çoluk çocuğa lâf atmak, kadınlara, kızlara sarkıntılık etmek, cam taşlamak, kadeh kırmak, horoz dövüştürmek, koç çarpıştırmak, kuşkazlık etmek, tulumba sandıklarında omuzdaşlık etmek, meyhanelerde masa devirmek, zilzurna sarhoş olup nâra atmak, herhalde bir iki defa hapse girip çıkmak, sustalı, kama, bıçak, hançer, saldırma, tabanca, muşta, usturpa taşımak, kabara kabara gezmek, çevresini keskin gözlerle kesmek. Çalgılı kahvelerde daha bıçkın görünmek hülyasiyle çeşit çeşit maskara biçimlere girmek, karmakarışık çin harflerine benzemek, ikide birde hakikî tosunlardan dayak yemek.

Ahbaba:

- İmanım!

Esnafa:

- Eyvallah!

Yan bakana:

- Yakarım!

Önden geçene:

- Yandan gel!

Kola çarpana:

- Araba mısın be tekerlek!

Demek ve bunları yapmakla, demekle bütün tosunluk göklerinin üstüne çıktım; kopukluk âlemini şaşkınlıklar içinde bıraktım sanmak!..

Çalgılı kahvelerde zurna, kılârnet, çiftenâra, darbuka, zillimaşa, saz, bağlama ile mani, koşma, divan, semai okumak, okurken hır çıkarmak, altalta, üstüste dalaşmak. Bu da, o devir içinde bir devirdi. İstanbul hayatının acı tatlı fakat kesin olarak çapraşık bir faslıydı. Sokaklarda bu serserilerin, bu külhanbeylerinin afisinden geçilmezdi

Kırmızı, sarı, mor, yeşil uçurtma kâğıtlarından yapılmış zincirler, çi-

çekler, bayraklarla süslü kahvelerde, koğuşlarda bu ipi kırıkların çalımından durulmazdı.

Ara sıra büsbütün itleşip köşe başlarında mektep çocuklarını mı çevirmezlerdi? Kahvelerde iskemlelerle lâmbaları mı alaşağı etmezlerdi? Mendillere taş doldurup sapan gibi savurarak ev mi taşlamazlar, cam, çerçeve mi kırmazlardı? Hele bayram geceleri ve hele donanma geceleri içip içip fitil mi olmazlar, caddelerde:

- Var mı bize yan bakan?. Yandan gel!.. Küppp kapakları!.. Araba mısın tekerlek!..

Gibi saçmalar, can yırtıcı, kulak paralayıcı nâralar mı atmazlardı?

Masa başlarında:

- Ah, yaktın beni!.. Yaktın!.

Feryatlarıyla, yanıklıklariyle Mecnunluk mu, Keremlik mi, Ferhadlık mı taslamazlar, coşup coşup kadeh, bardak, şişe mi kırmazlar, ellerini mi parçalamazlardı?

Hey gidi kopuklar, hey gidi tosun müsveddeleri, hey gidi günler hey!

İşte Vidinli Ali o günlerin bozuk düzen tiplerindendi. O günlerde ki:

Kâtip bağa giderken aldı da bir yağmur,
Kâtip benim ben kâtibin el ne karışır?

Rastık kaşında.
Yazma başında,
On dört yaşında,
Vay küçük hanım!

Hamamın kapısı vuruldu
İçeriye meclis kuruldu
Ayol, ayol al beni,
Al da sinene sar beni!

Kara tavuk tepeli,
Kulakları küpeli,
Bana evlen diyorlar,
Şimdi kızlar şüpheli

.....

Türküleri çoluk çocuk, kadın erkek herkesin ağzındaydı.

Üsküdar'ın geceli gündüzlü açık ve işlek bir çarşısı vardı. Vapur iske-

lesinden Yeniçeşme'ye kadar uzanan, oradan iki kola ayrılarak bir yandan Ahmediye, Kepçedede yoluyla Paşakapısı'na, bir yandan Tabutçular içi, Kızlarağası yoluyla Toptaşı'na kadar uzanan bu çarşıya Üsküdarlılar "Çarşıboyu" adını vermişlerdi. Burada gece gündüz ses kesilmez, kalabalık eksilmez, alışveriş durmazdı. O tarihlerde İstanbul'un belki hiçbir semtinde böyle canlı, gürültülü ve alabildiğine uzanıp bitmiyen bir çarşısı daha yok gibiydi.

Yeniçeşme'de bir mescid, önünde ortada bir çeşme, daha aşağıda iki taraflı dükkânlar. Sağda bir çıkmaz sokağın başında da Rumelili Mümin isminde birinin kahvesi. Çırağı Salim. Bu kahve o zamanlar Selimiye kışlasındaki askerlerin toplantı yeri olurdu. Kahvenin içinde peykelere, dışında asma çardaklarının altında arkalıksız iskemlelere otururlar, tatlı tatlı yârenlik ederlerdi. Bunlara, bu Türk cevherlerine bayılırdım. Bu arslanlar ki yurdun ruhundan birer inci damlası idiler. Bu dilâverlere, bu merd, bu ercümend kahramanlara hayran hayran bakardım. Üçer beşer bir araya gelip konuşmaları, gülüşmeleri, şakalaşmaları, tütün, kahve, çay nargile içmeleri benim için örneği bulunmaz ve temaşasına doyulmaz levhalardandı, ulvî levhalardan. İşte şimdi yetmişine merdiven dayamış bir ihtiyar olduğum halde, bu kırık dökük satırları yazarken yine o sevimli manzaraların karşısındayım.

Bir gün orada, bu, yürekleri temiz, ruhları berrak insanların yanındayım. Hiç unutamam. Ahmediye'den doğru bir fakir kadın cenazesi geliyordu. Tabut, eski püskü, mavili, siyahlı örtülere sarılmış, baş tarafına da soluk bir yemeni parçası örtülmüştü. Çevresinde de yirmi otuz kişilik bir cemaat, bir cemaat ki o zamana göre pek az bir şey demekti. Halbuki daha sonraki yıllarda ve devirlerde hattâ büyük kıymetlerden bazılarının cenazelerinde bu kalabalığın, belki yarısını da bulamadığımız günler oldu, kimsesizlerin tabutları ise üç beş kişilik bir kafile bulabildilerse mezara güle güle gittiler... Hoş kefen bile bulamayanlar da oldu ya... Neyse. Bu fakir kadın cenazesi gelirken kahvede oturan askerler ayak seslerini işittiler, döndüler. O hüzünlü ahiret muhmelini, ölüm kervanını görünce kahvelerini, çubuklarını, nargilelerini bıraktılar. Hep birden ayağa kalktılar. Bir fakir tabut, bu saf askerciklerin, Mehmedciklerin pırlanta yüreklerini sarsmıştı. Cenazenin yetim hali, melûl görünüşü, onların bembeyaz ruhlarında derin akisler yapmış, teessürler yakmıştı. Tabut ve kalabalık önlerinden geçinceye kadar engin bir ihtiramla ayakta durdular, selâmladılar. Geçtikten sonra da ulvî bir istek, semavî bir iştiyakla koşuştular, bu cenazenin kalabalığına karış-

tılar. Birbirleriyle dinî bir yarışa girişmişler gibi, artık Tanrının huzuruna koşan, ebediyete uçan cenazeyi her taraftan sardılar, tabutun kollarına atıldılar, gittiler. Bu ne kadar yüksek ne kadar lekesiz, ne kadar derin bir iman ve itimat levhasıydı?

İşte tam bu sırada Vidinli Ali bir taraftan peyda oldu.

Kolların, paçaların ters çevrilmiş yırtmaçlarından içlerindeki al kadifeler görünüyor. Omuzlar kabarık. Boyun leylek gibi, deve gibi, devekuşu gibi uzamış. Vücut çarpık çurpuk Vidinli Ali. Dünyaya yabancı. Benim! deyip gidiyordu. Caddeyi tutmuştu, gidiyordu. Ne gidiştir bu ki rüzgârı dondurur. Hele ne kabadayılıktır, ne tosunluktur, ne bıçkınlıktır, Üsküdar çarşısından güpegündüz bu tavırla, bu cakayla, bu kesimle geçmek. Ne haddine önünden bir top arabası geçsin. Zırhlı olsa devirecekti sanki.

Bana öyle geldi ki herif hemen saldırmayı çekecek berikinin kafasını uçuracak, tabancayı çıkaracak ötekinin beynini patlatacak...

İşte herkes bir fakir kadın cenazesinin, o hazin kervanın hüzniyle kahrolurken bizim Vidinli Ali ne bu askerlere baktı, ne de o yetim tabuta. Şimdi yüzlerce askerin omuzlarında, kırmızı fesleri üstünde, başları üzerinde nûr dalgalarla yükselen, gelip geçen halkı sükût ve huşûa, teessür ve ihtirama atan tabuta bakmadı bile. Arkasını döndü, yürüdü, geçti. Kopukluk bu. Lâf değil, boru değil. İmanım, kardaşım kopukluk!.. Herif taşdan bir baş, kayadan bir yürek gidiyordu, kabara kabara, omuzlarını, kollarını kabarta kabarta bir çalım, bir caka caddeyi tutmuş gidiyordu. Cenaze neymiş, ölüm nedir be? Bunlarla uğraşacak vakti mi var? Söylediğim gibi, ne haddine önüne bir top arabası çıksın. Bir tekmede devirecekti sanki, zırhlı olsa yakacaktı sanki.

Vidinli Ali birdenbire sarsıldı. Orada Mehmet Çavuş isminde bir Kadayıfçı var. Vidinli'nin soğuk çalımından, cenazeye karşı kayıtsızlığından sinirlenmiş. Fırladı dükkândan. Ali'nin ensesine yapıştı, suratına da:

- Şarrrk!.. Şarrrk!..

İki tokat yapıştırdı.

Sandık ki Vidinli saldırmaya yapışacak, Mehmet Çavuşu cansız yere serecek.

Mehmet Çavuş gürledi:

- Ulan utanmaz herif! Ölüye de mi saygın yok... Çalımın kime? Kır boynunu teres! Şuradan bir odun yakalar, şimdi kafanı patlatırım... Hem buradan düzgün geçeceksin. Yoksa düzeltirim çarpık omuzlarını...

Vidinli Ali, kopuk müsveddesi, gık bile demedi, deyemedi, yutkundu.

Bu iki tokatla, şu küfürler kısmetinde varmış ki kaşığında çıktı. Evet, bizim kurusıkı tosun başını önüne eğdi, yürüdü süklüm püklüm.

Anlaşıldı ki herif yalınkat. Cakası, çalımı, kesip biçmesi, atıp tutması sabun köpüğü... Şu suretle ipliği pazara çıktı.

Bu sözlerim Vidinli Ali'ye, Vidinli Ali çapındaki kurusıkı serserilere aittir, onların sözüm yabana kopukluklarına, tulumbacılıklarına, kabadayılıklarına... Bu tipler yurtta birer dikendi. İnkilâp, harp, ihtilâl fırtınaları arasında çok şükür hemen hepsi ortadan silindi, tükendi.

Yoksa kopukların arasında da, tulumbacılarda da, o devirlerin kabadayı yaşayanları içinde de çok merd, çok yiğit varlıklar gelip geçmiştir. Vidinli Ali tipleri, söylediğim gibi bu arada diken gibi şeylerdi. Fakat her çevrede görünürler, her işe burunlarını sokarlar, her yerde de sağın solun sarakasına uğrarlar ve sık sık dayak da yerlerdi.

Vidinli Ali, şair Remzi Baba'nın diyarında örneklerine ipi kırık adı verilen çeşitlerden bir şey. Varsın bu kırk anbarda o da bulunsun.

***

O zamanlar ben, bu Vidinli Ali gibi olanların haricinde çok ârif adamlar, gönül ehli kimseler bulunduğunu öğrendim. O kahvelerde, o koğuşlarda birçok destancıları, semaicileri, manicileri tanıdım. Tulumba sandıklarında omuzdaşlık yapanlar içinde ne rind, ne kalender canlar, ârifler, agâhlar gördüm ki bilgileri, görüşleri, muhakemeleri karşısında şaşaladım... Kopuk kahvelerinde zurna, meygedelerinde ney dinledim!..

Ya, bağlamalar, ya bağlamalar! Bu ufacık sazlar çalınırken sanırdım ki bir ay ışığında Adalar açığındayız. Her nağme sandalımızın küreklerinden lâcivert denize dökülen inci damlalar gibi yüreğime dökülürdü. Sazlar, curalar, kıbrenetalar da böyle.

İşte Üsküdarlı Harabati'yi, Beykozlu Amca Salih'i, Tersaneli Vasıf Hoca'yı ve arkadaşlarını o devirlerde bu arada gördüm. Yine bu arada semailerini, manilerini, koşmalarını, divanlarını dinledim.

Amca Salih gözlerimin önünde. Beykoz'da pazar kayığı iskelesindeki kahvenin peykesinde, elinde Fuzulî divanı, dalmış, geçmiş kendinden. Zavallı Salih, şimdi toprak altında. Vasıf Hoca da ortada yok. Onu da elli yıl önce en son Üsküdar'da Ahmediye'de açtığı bir kahvede görmüştüm. Duvara bir kıt'a asmış. Gösterdi, okudu bana. Hatırımda iki mısraı kalmış:

Biz efendi bendesiyiz, hadden efzun var kusur,

.....

Çünkü kısmet âleminde Vâsıfâ olmaz pazar.

.....

Harabati, saçları ağarmış, beli bökülmüş, ara sıra şurada burada görünüyor. Beyazıt'da büyük kestane altına gelir, nargile içer, konuşuruz.

Koca Harabati gazeller söyler,
Çeşitli konuda koşmalar düzer,
Önüne gelenin ağzını büzer,
Harabat ilinin yüce şairi!

Bâbıâli Caddesi

Şimdi elli altmış yıl evvelki Bâbıâli caddesindeyiz.

Buradaki hayat büsbütün başka bir şeydi o çağlarda.

Bâbıâli caddesinde o zaman orta kaldırım yoktu, parke, mozayık filân. İki yanda eciş bücüş, çaştak çuştak, eğri büğrü, kırık dökük, kanbur zanbur Malta taşlarından yapılmış, sözümona yaya kaldırımı vardı ki çamurlu, yağmurlu havalarda bunların üstünden yürümek, hele yürüyenleri seyir ve temaşa etmek hem eğlenceli, hem acıklı olurdu. Çünkü taşları gelişigüzel dizilmiş, hayranlığı çeken bir hokkabazlık maharet ve el çabukluğu kerametiyle çimentosuz, kumsuz, harçsız bastırılmış, yani efendim tükürükle yapıştırılmış, her parçası ayrı ayrı oynar, gerçekten şakrak, oynak, fıkırdak bir kaldırım olduğundan, aralarına, altlarına yağmur suları, çamurlar girer, çıkar, birikir. Üstünden geçenler bu taşlara bastı mı? bastı. Taşlar hiddetlenir, gazaba gelir, isyan eder, ayağa kalkar, yahut yere gömülür, çamurlar fışkırır, gelip geçenlerin üstlerini, başlarını tepeden tırnağa serpme ve serpilme kirletir, leke için de bırakır.

Arabalara, atlara, eşeklere, köpeklere, öküzlere, ineklere, koyun keçi sürülerine, ördeklere, tavuklara, hindilere, kazlara, hamallara... Ve damatlara mahsus orta kısım ise gûya, hani, odur o! çapından şose müsveddesi gibi bir şeydi. Evet şose gibi bir şey ama yalnız toprakla yapılmış. Halis muhlis yerli malı. İlâç için de ötesine berisine o günkü Şehremaneti bir iki avuç çakıl atmış.

Yaya kaldırım ile şose arasındaki kenarlara seller için hendekler açılmış ama yağmurlar ve seller bu hendeklerin güzelliğini bozmamak, estetik

durumunu kırmamak, yoksa bunları taciz etmemek için midir, nedir? şosenin ortasından, yaya kaldırımların üstünden şarıl şarıl akar, şosenin binbir yerinde hendekler, tepeler, çukurlar, dağlar, dereler, yarlar, uçurumlar yapar ve yakalayabildiği kadar taşları, toprakları sallasırt edip götürür. Sirkeci istasyonu önünde ehramlar kurardı.

Şu halde yaya kaldırımları kıyılarındaki sel hendekleri neye yararlı?.. diyeceksiniz. Yararlı. İştaynbiruh, Kafkasya birahanelerinde, veya Sirkeci meyhanelerinin birinde kafayı fazla tutan, fitil olan, zom olan, yolunu kaybeden gazete muharrirlerinin yan gelip yatmasına. Kaç muharriri sabahları bu sel yalaklarında sızmış kalmış buldular bilseniz!

***

Gelgelelim o zaman buralarda yer tutmuş gazetelerle, matbaalara, bunlarla ilgili yerlere o şeylere. Kafamda kalanlar:

Bugünkü Adliyeli postahaneden, yahut postahaneli adliyeden Babıâli Caddesi'ne (Ankara caddesi) gelirken Halk Sandığı olan bina (Âlem Matbaası, Ahmet İhsan ve Şürekâsı, *Servet-i Fünun*), Bâbıâli Caddesi'ne köşeyi dönün, İkbal Kütüphanesi'nin üstünde (sucu Kosti'nin dükkânı), Sucu Kosti'nin dükkânı o günlerin şairleri, edibleri, gazetecileri için bir mahfildi, bir harabat sarayı. O devrin matbuat hayatiyle bu dükkân kadar ilgili yer pek azdır. Bunun karşısında, caddenin solunda Mihran Matbaası, *Sabah* Gazetesi, şimdiki Tan matbaası, yukarı doğru çıkınız. *Vakit* matbaa ve gazetesinin biraz altındaki handa İkdam matbaası, İkdam gazetesi. Şimdiki *Vakit*'in üst tarafındaki büyük bina (Tahir Bey matbaası) Baba Tahir'in. Ve *Malûmat, Servet, Musatver Fen ve Edeb' İrtika,* Arapça *el-Malûmat*, Fransızca *Servet* gazeteleri. Geri dönünüz, Meserret apartımanının yanından Ebussuud Caddesi'ne giriniz. Sağda (Kırkanbar Matbaası) *Tercüman-ı Hakikat, Mecmual-i Edebiyye,* solda biraz ilerde (Hanımlara ve Çocuklara Mahsus Gazeteler.)

İkdam Ahmet Cevdet'indi. *Servet-i Fünun* Edebi-yat-ı Cedide Mektebi'ni kurmuştur. *Kırkanbar* Ahmet Mithat Efendi'nindir. Hanımlara ve çocuklara mahsus gazeteleri İbnülemin Tahir Bey çıkarırdı. Bunların dışında da gazete ve risaleler vardı. *Tarik, Maarif, Mektep, Hazine-i Fünun, Pul Mecmuası, Terakki...*

O günlerin diğer bellibaşlı tâbileri de Asır Kütüphanesi sahibi Kirkor Faik, Kitabcı Aragel.

Muallim Naci Kirkor'un Asır Kütüphanesi'ne sık sık uğrarmış. Bir gün orada iken telâşla bir adam gelmiş. O devrin kodaman hafiyelerinden burnunun büyüklüğü ile dillerde dönen birini sormuş. Adalar şairi Mehmet Celâl, Müstecabizade İsmet, Andelib Faik Esad da orada.

- Efendim atufetlû filân beyefendi hazretleri buraya gelirler mi?

Naci gürlemiş:

- Kendi bazan gelir ama sözü gelmez kaleme!

***

O devirde bu caddenin gedikli muharrir, mütercim, musahhih, şair ve ediblerinden tanıdığım veya tanıştığım kimselerden hatırlayabildiklerimin isimlerini de yazayım size:

Ahmet Rasim, Nuri Şeyda, Müstecabizade İsmet, Filozof Rıza Tevfik, Rauf Yekta, Abdülhak Hâmid, Hersekli Arif Hikmet, Recaizade Ekrem, Andelib Faik Esat, Mehmet Celâl, Ahmet İhsan, Hüseyin Cahit, Tevfik Fikret, Hüseyin Suat, İsmail Safa, Ali Ferruh, Tokadîzade Şekib, Beşir Fuat, Halid Ziya (Uşakîzade), Mehmet Rauf, Ahmet Hikmet, Ahmet Kemal, Ahmet Mithat, Muhiddin Raif, A. Nadir, (Ali Ekrem), Ahmet Cevdet, Şemseddin Sami, Ebüzziya Tevfik, Faik Sabri, Ahmet Hamdi (Kumkapılı), Mehmet Ziya (İhtifalci), Vecihi, Safvet Nezihi, Ali Rıza Seyfi, Salime Servet Seyfi, Nigâr, İbrahim Cehdi, (Süleyman Nazif), Celâl Sahir, Sami Paşazade Sezai, Makbule Lem'an, Ayşe Seher, Fatma Aliye, Süleyman Salim (Üsküdarlı), Osman Şemsi, Süleyman Nasib, Hüseyin Siyret, Faik Reşat, Ali Ruhi, Rifat (Üsküdarlı), Talât (Üsküdarlı), Safi (Üsküdarlı), Harabati (Üsküdarlı), Vahyi, Asaf, Konsolidci, İbnülhakkı Tahir, Tahirülmevlevi, Remziyülmevlevi, Şemseddinülmevlevi, Samih Rifat, Veled Çelebi, Cenab Şahabeddin, Mahmut Sadık, Tepedelenlizade Kâmil, İbnülemin Mahmut Kemal, Hammani Zade İhsan, Giresunlu Hamdi, Selânikli Tevfik, Ali Selâhaddin, Mithat Cemal, Ali Suat, Said Bey, Mehmet Emin, Abdullah Cevdet, Yunus Nadi, Nizamî (Filibelizade) Mustafa Refik, Kıbrıslı Hilmi, Ali Settar, Ali Kâmi, Selim Sırrı, Vefa (Ebüssefazade), Ahmet Refik, Hilmi (Nazikizade), Mihrünnisa, Fahrünnisa, Hüseyin Kâzım, Nabizade Nazım, Halid Eyüb (Yenişehirlizade), Hüseyin Daniş, Osman Senai, Filorinalı Nazım, Namık Ekrem (Birecikli), Kesriyeli Sıdkı, İskeçeli Sıdkı, A. Sünni, Muallim Naci, Muallim Feyzi, Seyh Vasfi, Halil Edib, Mustafa Reşid, Faik Âli, Nureddin Ferah, Abdülhalim Memduh, Hüseyin Rifat, Acem Hüseyin, Mehmet Halit, Avram Naon, İsak Firura, İskender Freri, Safveti Ziya...

İşte o günlerin kalem sahiblerinden bazıları, bir iki inci... Bugünküler daha yumurtadan çıkmamışlardı.

Servet-i Fünun'un, *Sabah*'ın seyyar muhabiri Sakallı Tevfik, *Malûmat*'ın Mister Con'u, *Sabah*'ın Aleksan'ı da matbuat dünyasının çerçevesi içindedir. Direklerarası'nın çaycı Hacı Reşid'ini de unutmamalı...

Eski Devirde Matbuat Hayatı

Ne gürültülüydü o günlerin matbuat hayatı? Fakat heyecanlı bir gürültü. Bir kere eskilik yenilik iddiaları vardı. Bir kısım şairler, hattâ inadlarına gazel, kaside, tahmis, müstezat, kıt'a biçiminde şiirler yazıyorlar, bir kısım muharrirler de kalemleriyle bu tarzı müdafaa ediyorlardı!

- Böyle olsun, ne ehemmiyeti var. Elverir ki mevzu yeni olsun. Diyorlardı. Öbür taraf; His, hayal, fikir bâkir olsun. Ne olur?

Diyorlardı. Öbür taraf:

- Hayır, edebiyat âlemi Bitpazarı değil. Divan devri geçti. Böyle örümcekli kafaların eğri düşüncelerine metelik vermeyiz. Biz yeni tarzda, yeni çapta yazacağız. Şekli de, rengi de, ışığı da ona uyduracağız. Geriye bakmak yok. İleriye, yeniliğe, garba!...

Diyorlardı.

Gittikçe iş büsbütün alevlendi. O sırada Edebiyat-ı Cedidecilik gençlerin elleri üstünde. Ötekiler bunlara Dekadanlar adını taktılar. İş karmakarışık oldu. Her iki taraf münakaşaları ilerlettiler, atıştılar, çatıştılar, sövüştüler. Ne ise dövüşmediler.

Bu kavgalar arasında ortaya çıkan edebiyat mesleklerinden, edebiyat mekteplerinden birkaç isim, birkaç tevcih sıralıyorum:

Edebiyat-ı Cedide, Edebiyat-ı Atika, Edebiyatı Hakikiyye, Eski Edebiyat-ı Cedide. Yeni Edebiyat-ı Cedide, En yeni Edebiyat-ı Cedide, Edebiyat-ı Nevcedide, Divan edebiyatı, Tekke Edebiyatı, Keşkül edebiyatı, Mangır edebiyatı, yeni edebiyat-ı atika. Dekadanlar, Dek atanlar, Tek atanlar, Top atanlar...

Şairler, muharrirler biribirlerine girdiler. Dolablarla âblar gibi. Böyle oldu ama dinlemesi, okuması, seyir ve temasası, ciddî söylüyorum, çok hoş oluyordu. Hani tadına doyulur kavgalardan değildi bunlar.

O zaman her iki tarafın hakikaten çok enfes, çok cazib çok yeni, kızoğlan kız şiirleri, eserleri, bediaları meydana çıktı. İddialar, münakaşalar, müşavereler, müşatemeler, taarruzlar, müdafaalar, muhakemeler, tenkidler, çarpınmalar, çırpınmalarla birçok yanlışlıklar, hatalar, eğri kanaatler, çarpık düşünceler düzeldi. His, hayal, fikir, sanat, dil inceleşti, çiçeklendi. Zengin ve rengin bir şekil aldı.

Bu arada Edebiyat-ı Cedideciler on bir mısraında bir tek Türkçe kelime bulunmayan zifirî karanlık yazılar yazdılar. Bazı şiirler belki kendilerinin bile içinden çıkamıyacakları derece muğlâktı ama buna bir sebep gösterdiler:

-Vatanî bir gaye, bir maksad güdüyoruz. Sansür anlamasın, saray çakmasın. Daha açık yazsak sansür çizecek!

Yalan da değildi pek bu sözler. Şu var ki o günkü edebiyatın, o günün diliyle yazılmış şiirlerin ığlâkı da, ibhamı da hoşa gitmiyecek, heyecanı dalgalandırmıyacak şeyler değildi.

Bir gün geldi ki saray o günkü şairlerin bu yoldaki şiirlerinden, o günkü nâsirlerin bu yoldaki nesirlerinden de ürktü. Muğlâk, mübhem, karanlık yazılar İkinci Abdülhamid'in uykusunu kaçırdı. Bir irade!

-Şiir yasak! Millî roman yasak!

Bu da böyle oldu.

Ne diyordum. Ne diyorduk?

Ötekiler de Nef'i'yi, Nedim'i, Bâki'yi, Vasıf-ı Enderuni'yi, Sabri-i Şakir'i, Ruhi-i Bağdadî'yi, Fuzulî'yi ölüm diyarında, ebediyet ülkesinde şâd edecek gazeller, tahmisler, teştirler, murabbalar, hattâ kasideler söylediler. Yeniler "Suna" dediler, eskiler gazel deyip dayattılar... Bir kavgaydı bu ama edebiyat kütüphanelerini çok zenginleştirdi.

Ahmet Hikmet'in, Faik Âli'nin, Cenab Şahabeddin'in yazıları ve şiirleri arasında ebedî edebiyat âbideleri vardır. Beride Müstecabizade İsmet şairdir. Samih Rifat çok şiirlerini mermere işlemiştir. Ötede İsmail Safa şiirin kendisidir...

Bu gürültüler arasında hece aruz çekişmeleri de yer aldı. Bu yolda da kalbi, ruhu okşayan şiirler meydana geldi. Söylediğimiz gibi bir kavga, lâkin ne tatlı bir kavga? Şairlik tatlı bir belâ olduğu gibi.

***

Bir aralık sen ben, yeni eski, şark garp münakaşaları öyle çapraşık şekillere dökülmüş ve iddialı yazılara yol açmıştı ki değme gitsin!

Şiirler gördük ki göz kamaştıracak derecede renk ve ışık içinde. Renkli edebiyat. Okuyabilmek için siyah gözlük ister. Nesirler çıktı ki hemen her cümle başında bir vav! Vavlı edebiyat.

Bunlar öte tarafın beri tarafa açtıkları edebiyat cenginin çeşidli taarruzlarıydı.

Ahmet Rasim'in bir şakası var. O çağlarda matbuat hayatının bu durumunu gösteren bir levhadır.

Gûya bir dekadan ona dekadanca yazılmış bir şiir gönderiyor. Rasim de bu şiir üzerinden mütalealar yürütüyor. Hoş bir vesikadır. Buraya alıyorum olduğu gibi.

İntikat Usulüne Dair

Üstad-ı edeb Şehir Mektubcusu Beyefendiye

Kemal-i acz ile boyaladığım şu naçiz manzumemi nazar-ı edibânelerine arz ile şairâne teveccühlerinin bekası temennilerine cür'et eylerim olbabda.

Şair-i şirin-eda
Kebabcızade Nida
Bendeleri

DEKADAN!

Bir kızarmış hayale benzettim,
Narı- şemsden yanık şu simayı.
Atfa teşbihim olmuyor mu etim
Okşamaz mı siyahları mavi?
Gelse lûtf eylese bana da tadan
Söylese bunları yegân yegân

Leyl-i dicur-ı aşk içinde beni,
Ezmede kırmızı tefekkürler
Fikir edince o morlu ak bedeni
İştidat eyliyor tahassürler
Namı simayi esvedi cânân,
Sebzgûn etti aklımı dekadan

Gizli birçok hayallerim vardır
Portakalî, limonî elmavî

Söylemem şimdi onları bir bir
Onların hepsi aşkımı havî
Sevdiğim yosma dilberi cânan
Allı modanız etmesin ceryan

Eylerim nur-ı asfere teşbih
Dilrübanın ziya-yı çeşmini ben
Olmasın kasdı filmecaz tekrib,
Farkı yok kahverenginin sarıdan.
Bir yere cem edilse hep elvan
Ortasından çıkardı bir dekadan!

Ey kızarmış hayal-i bi-ümmid
Dehşet-endazı samt-ı ruhum ol!

Kebabcızade
Nida

Aldı Şehir mektubcusu
Bakalım ne dedi?

Sabbağına sad tebarekallah!

Bu renkli manzumenin bahar çiçeklerinden yapılmış bir söz destesi vasfına şayan! Birinci kıt'adaki:

Bir kızarmış hayale benzetsem
Nâr-ı şemsden yanık şu simayı

Şu beyit mâna ve lâfız san'atı nokta-i nazarından hakikaten bedi'! İnsan hem düşmüş elmayı hatırlıyor, hem de:

En-nar-ı nakübeşta:

Denilen beliğ mazmunu hatırlatıyor.

Leylidicuri aşk içinde beni
Ezmede kırmızı tefekkürler

Fikir şu hanenize delâlet eder, lâtifdir. Kışın da yenir. Yemekler için en makbul salçadır. Bu sene biz de ezip kavanoza bastıracağız.

Fikredince o morlu ak bedeni

Dolmasına, bir de kızartmasına, imambayıldısına bayılırım.

Namı simayi esvedi cânân

Biraz muğlâk ama yine patlıcan olduğu zaman şairlerinin gözünden kaçmaz.

(Allı sevda) dan maksadınız galiba:

Ey huni dide ben diyemem yâre derd mi
Sen ruy-izerdim üzre gelip tercümanım ol.

Beytini natık mucez bir suret olmalı.

Eylerim nûr asfara teşbih,
Dilrübamın ziyay-i çeşmini ben.

Dediğiniz gibi (Kasdi filmecazittekriyye) san'atına tamamiyle muvafık. Ekseriya sarılık illetinde gözler bu hale girer.

Bir yere cem edilse hep elvan,
Ortasından çıkardı bir dekadan.

Berceste!

Oh, ruhum titredi, Sen hakikaten nâr-ı sûzan-ı aşk ile kebab olmuşsun. Haydi bakalım. Top atanlar hazır olun geliyor.

Ey kızarmış hayal-i bi ümid
Dehşetendazı samlı ruhum ol!
(Hep bir ağızdan:
Arş!)
Bummm!..

Ahmet Rasim *Kitabe-i Gam*'ı o günlerde yazdı. Müstecabizade İsmet, Nuri Şeyda *Rafael*'i o sıralarda tercüme ettiler. Hüseyin Cahid *Hayat-ı Muhayyel*'i, Ahmet Hikmet *Hâristan* ve *Gülistan*'ı, Halid Ziya *Mai ve Siyah*'ı o zamanlar yazdılar. Ahmet İhsan, Jul Vern'in kıymetli romanlarını o günlerde tercüme etti. Nuri Şeyda, Rauf Yekta ve Ahmet Mithat'ın müzik ve kemana bir tel ilâvesi yolundaki münakaşaları o yıllara rastlar. Tevfik Fikret *Rübab-ı Şikeste*'yi, Faik Âli *Fâni Teselliler*'i, Mehmet Emin *Türkçe Şiirler*'i hep o sıralarda bize hediye ettiler.

Hersekli Arif hikmet, İsmail Safa, Kıbrıslı Hilmi, Ali Suat, A. Nadir, Sami Paşazade Sezai de örneksiz bedialarını o çağlarda yazdılar.

Bu yazılarla, bu sözlerle ilgilidir. Namık Kemalzade Ali Ekrem'le Sami-paşazade Sezai bu aradadır ki bir şeye mi güvendiler, yoksa başka bir sebeble midir; *Servet-i Fünun*'u bırakıp *Malûmat*'a yazmaya başladılardı.

Aziz okuyucularım.

Bütün bu lâkırdılar, bu yazılar gelişigüzel dökülmüş, çekilmiş birer çizgidir. Birer damla mürekkep lekesidir, o kadar. O günleri tam kadrosiyle yaşatmak, geniş bir çerçeve içinde bütün renkleriyle, ışıklarıyla, gölgeleriyle göstermek isteyenler için kırık dökük birer not olabilirlerse, şu ihtiyar halimde yorulduğuma acımam.

***

Geçmiş günlere dokunduk. Haydi yine o günlerin şair kalemlerinden dökülmüş, hâtırda kalmış bir iki damla. Birkaç örnek, bir iki mısra ki sahiblerinin hepsi bugün toprak altında. Beraber okuyalım. Yâda vesile olur:

Bakıyor mu diye demasta-i hicran gözüme,
Bakıyor can alıcı gözleri yan yan gözüme.
ALİ RUHİ

Şiir için, sevda için halkeylemiş mevlâ seni,
Hâlik, esharı bahar üstünde bir rü'ya seni.
FAİK ÂLİ

Şem etmek için zülf-i perişanını yârın
Dâmânı sabaya sarılıp hemsefer oldum.
SÜLEYMAN NAZİF

Küzarişi hayattan şu sırrı anladım ki ben,
Memât bir didinmenin sükûna inkilâbıdır,
SAMİH RİFAT

Yâd illere gidip beni yâd eyledi fakat,
Yâd eyler ol peri beni elbet bir an olur.
MEHMET CELÂL

Ruyi evrakı beyazında abes bir nokta yok,
Metni hep sevda kitabı fanii eyyamımın
MÜSTECABİZADE İSMET

Andan getir ey hadi peyümres,

Andan bana bir ses,
Ey badi peyâmres,
Getir andan bana sen gizlice bir ses;
Benden götür ey badi şebankâh,
Benden ona bir ah!

CENAB ŞAHABEDDİN

Nâr-ı firkat düşeli sine-i sadçakımıza
Yandı dehr âteş-i ahı dili gamnakımıza

OSMAN ŞEMSİ

Şevkinden eder görünce rûyun
Güller gibi yasemen tebessüm!

ANDELİB

Ne ârâm etmeğe gündüz, gece bir saatim vardır,
Ne derd-i aşkdan bir lâhza olsun rahatım vardır.

ÜSKÜDARLI TALÂT

Gam seni terk eylemez, sen eyle terk-i gam biraz,
Gel kapanma, seyre çık, güller açıldı, geldi yaz

YAŞAR ŞADİ

İn'ikâs-ı tâh-ı hüsnünden gönül deryây-i nûr
Feyz-i tasvir-i cemâlinden kalem sahray-i nûr.

TOKADİZADE ŞEKİB

Hâtırım mefîur, ümidim vajkûn, derdim fezun
Seritim mahzun, piyalem sernikûn, bahtım nizar.

HAMAMİZADE İHSAN

Dünyada garibe yermi vardır?
Avâreye baluprını vardır?
Mehtabı, sebahı, leyli rü'ya,
Baki kalacak seher mi vardır?

MUALLİME SEHER

Ben birini ağlatmıyanı görmedim aslâ,
Cânanıma, yâranıma, dünyaya güvendim.

AHMET HİKMET

Ey derd, belâsı cism-ü cânım.

Bir çehre-i şum-u gam medârın,
Eyler de beni zebun ve nâçar,
Karşımda sen iftihar edersin.

MAKBULE LEMAN

Esrar Kahveleri

Esrar kahveleri, o çağlarda İstanbul'un muhtelif semtlerinde esrarkeşlere açıktı, Tophane'de, Tahtakale'de, Aksaray'da, Üsküdar'da... Bunlara kimse müdahale etmez, muhalefet etmezdi. Ne belediye karışır, ne sıhhiye, ne de zaptiye... Esrar yasak mıydı, değil miydi o zamanlar, pek kestiremiyorum ama, esrar düşkünleri buralara ellerini kollarını sallaya sallaya girerler, çıkarlar, kabaklarını çekerler, keyiflerine bakarlardı.

Bir tanesini ele alalım. Üsküdar'da Ağahamamı'nın arkasında Menzilhane yokuşunun alt başında eski, viran, entipüften bir kahvehane vardı. Burası Abdülhamit devrinde ve saye-i şahanede(!) bir esrar tekkesiydi. Dört beş metre genişliğinde han odası gibi, ahır gibi bir yer. Kapıdan girilince sağda bir kahve ocağı. Karşı duvarda camları kırık ve gömme bir dolap. Bu dolabın raflarında bir sürü esrar kabağı. Bir iki nargile şişesi. Gelişigüzel atılmış kırık dökük lüleler, kamış marpuçlar, meşin marpuçlar...

Kahvenin duvarları, tavanları dumandan kapkara kesilmiş. Köşelerde örümcek yuvaları. Dört çevre tahta peyke. Bu peykenin bir iki yerinde üç dört koyun postu ama kirden muşambaya dönmüş.

Kimler gelmezdi buraya? Sikkeli külâhlı dervişler, keşküllü, âsalı derbeder seyyahlar, yalınayak başıkabak beygir sürücüleri, kürklü, hırkalı, entarili mahalle beyleri, arada birçok efkârlı mektepliler filân.

Kabak, dedim. Bilmiyenler vardır belki. Esrar nargileleri sukabağından yapılır, bunlara marpuç yerine birer kamış takılır. Serleri nargile seridir. Lüle de serin üstünde. Ara sıra kabak yerine Hindistancevizi kabuğu, cam billûr şişeler de kullanıldığı olurdu.

Menzilhane yokuşu daha eski devirlerde, postaların, çıngıraklı tatarların Haleb, Şam, Bağdad illerine yollandıkları yolun başlangıcı, ilk istasyonu. Durak yahut hareket yeri,

Lülelere bir sıra tönbeki yahut tütün, bir sıra esrar, kat kat yerleştirilir. Kahveci bunu kendine mahsus bir caka ile ateşler, kamışı şöyle bir üfleyerek öttürür. Sonra birbiri üstüne iki üç nefes çeker. Top top, halka halka dumanları kahvenin içerisine yayılır, bayıltıcı, uyuşturucu esrar kokusu da beraber. Müşteriler, esrarcılar yutkunmaktadır. Kahveci kabağı esrarcıların en yaşlısına en gediklisine sunar. O da kamışa yapışır, birkaç nefes birbiri ardına çeker, buram buram, bulut bulut duman uçurur, verir kabağı yanındakine. O da çeker, dayar kabağı üst tarafındakine...

Bu devir bitince kabak yeniden dolar, yeniden dolaşır. Kahve esrar dumanlarına boğulur. Esrarcılar boğula boğula öksürürler, duman içinde kalırlar, duman olurlar. Buna mastor olurlar demek daha uygundur. Renkler solar, gözlerinin parlaklığı silinir. Saçma sapan konuşmalar, hezeyanlar başlar. Yaşlılar akla, hayale sığmaz mavallar okurlar, gençler hele mektepliler İmparatorluğu dolarlar dillerine. Saraya, tahta, taca ana avrat veriştirirler, dalga geçerler, uyuşurlar, kalırlar...

Bu, gülünecek mi, acınacak mı, ağlanacak mı, düşünülecek mi bir hayattı, bir serserilikti, hâlâ kestiremiyorum. Ama bu iş böyleydi.

İşte esrarkeşler böyle kahvelere devam ederlerdi. Hele bir kısmı böyle yerlerde yatıp kalkarlardı, yurdları, yuvaları bu yerlerdi. Kahve ocaklarının üstünde sundurma gibi yerler vardı. Asılı bahçeler, asılı obalar! buraları esrarcı serserilerden bazılarının yatak odalarıydı!

Horozcu Kahveleri

Karşıda Hendek'de, Firuzağa'da, Kürekçiler'de; Üsküdar'da Kızlarağası'nda, Şeyh camiinde... Ötede beride horozcu kahveleri vardı. Buraları horozcuların toplantı yeri idi. Size o günlerin horozcularından birkaç isim vereyim:

Kuşbaz Cemal, Pehlivan Ethem, Mart Dokuzu Necip, Pırgıç Mehmet, Kaytan Ahmet, Hâfız Ethem...

Bunlar horozcu kahvelerinin bahçelerinde üzüm, mavi salkım, yasemen çardaklarının altında horoz dövüştürülerdi.

Günün her saatinde kırmızılı, sarılı, beyazlı tüylerle altın ve gümüş kanadlarla süslü talihsiz, kara yarınlı horozlar boğaz boğaza...

Zavallı hayvanlar saatlarca çarpışırlar, cenkleşirler, tüylerini, kanadlarını kabarta kabarta biribirlerinin üstüne atılırlar. Pençeleriyle, gagalariyle biribirlerini didiklerler, harap olurlar. Kanlar içinde kalırlar. Minimini başları, incecik boyunları gaga, pençe, mahmuz darbeleriyle yırtılır, delik deşik olur, nihayet takatleri kesilir, baygın, bitkin bir halde sürüklenirler, yerlere serilirler. Artık dövüş bitti, sanırsınız. Fakat horozcular yerlerinden ayrılmazlar... Bir müddet sonra avare hayvanlar tekrar kımıldanırlar. Yerlere sürünerek, kırık kanadlarını topraklara çarparak yeniden birbirlerine saldırırlar. Lâkin bu defa sönük, düşük kanadlarla, silik tokatlarla, daha cansız cenkleşirler. Bir müddet de böyle geçer. Horozlardan biri şaşalar, sersemler, sürünerek, sürtünerek kaçmak ister. Öteki horoz cür'etlenir, kaçanı kovalamaya başlar. Yetişir, başını, gözlerini gagalamaya başlar.

Bütün horozcular bu hayvancıkların başına toplanmıştır, bu yürek inciten levhanın tepesine, bu acı manzaraya fütûrsuz, fakat dikkatle, fakat hayvanlar gibi bakarlar... Mağlûp horoz biter, göz ve gönül yakan bir teslimiyetle topraklara uzanır. Zavallı hayvancağız şu kadar insan şeklindeki hayvanların gözleri önünde bir iki deprenir, debelenir, can verir.

Dövüş sırasında da, dövüşün son feci safhasında da etraftan olsun, bir kimse çıkıp da:

- Elverir, ayırın şunları be adamlar!

Diyemez. Haddin varsa karış. İş horoz dövüşü olduğu kadar kumar da. Ortada para ve iddia da var. Ben böyle bir horoz kavgasının sonlarını görmüştüm. Bir mektepli çocuk öteden geldi, müteessir olmuş. Karışmak için kendinde bir hak görmüş olacak. Nasılsa:

- Yazık değil mi, günah değil mi?

Diyecek oldu.

Bir horozcu bir çardağın direğine dayanmış dimdik duruyordu. Elini kaldırdı. Sert sert baktı çocuğa. Gazabla haykırdı:

- Ulan! Arabanı çek, ipi kır, çekil oradan!

Hâlâ gözlerimin önünde. Ölen horozun cesedini aldılar kahvecinin çöp tenekesine attılar. İki serçe çırpınarak geldi. Salkım dallarının üstüne kondu. Ötüştüler. Bu zavallı ölüye matem duası mı, âkıbetine mersiye mi bir şeyler okudular.

Benim sinirlerim donmuştu. Horozculardan haşin bakışlı biri ilerledi. Kendi galib horozunu aldı. Kanlı bacaklarını, kanlı tırnaklarını yaladı, emdi. Bir iki bardak su ile başını yıkadı. Koltuğuna aldı. Kabara kabara kahvenin içine girdi, girerken de kabara kabara mırıldandı:

- İki üç dövüş daha ister ki, iyice açılsın!

Herif bir horoz öldürdü. Bir memleket zaptetmiş gibi böbürlendi. İnsanlara bile yabancı gözlerle bakan bu duygusuz mahlûklardan hayvanlar için merhamet ve şefkat beklemek ne kadar gülünç bir şey.

Kahvenin camlarından bahçe görünüyor. Çardaklarda mavi salkımlar titreşiyor. Bu salkımların üstüne güneşin ışıklarından yaldızlı bürüncükler gerilmiş. Yeşil yapraklar birer yeşil yürek gibi çırpınıyor... Bu güzelliklerle oyalanacağım, acımı yavaşlatacağım sandım. Ne gezer? Ruhumu derin, zehir bir durgunluk bastı.

Zavallı hayvanların da, zavallı insanlar gibi acı, korkunç, karanlık kaderleri var, kara yazıları var. Ne kara yazılar ki kara yürekli insanların zevk ve hevesine oyuncak oluyor.

Kopuk horozcu, horozu koltuğunda sokağa çıktı. Ben de kendimi caddeye attım ve derin bir nefes aldım. Çünkü ölümün soğuk ve acı kucağından kurtulmuştum. Fakat dudaklarımda kalbimden kopan nefret ve lânet damlaları var... Evet, lânet ve nefret damlaları bu kopuk müsveddelerine, bu tatlısu tosunlarına, bu ipsizlere ve itlere ki bellerinde bıçak, göğüslerinde kuşak, omuzlar çıkık, dirsekler kırık, yol keserler, çoluk çocuğu çevirirler, horoz dövüştürürler, esrar içerler, dalga duman geçerlerdi...

Baba Tahir!

Abdülhamid'in yirmi beşinci yılı...(1901) O tarihlerde gazetelere ikişer paralık pul yapıştırılırdı. *Malûmat*'cı Baba Tahir ne yaptı, ne etti? Bu yıldönümünün patırtıları, çarpıntıları, çakıntıları arasında gazetelerin bu ikişer paralık pullarını Hünkâra affettirdi, şey, kaldırttı diyecektim. Bu herif saraya o kadar çatmıştı. Bu işi başkalarına atfedenler olmadı değil ama, böyle oldu.

Baba Tahir gittikçe yerini, durumunu, tutumunu sağlamlaştırıyor, debdebesini, tantanasını artırıyordu. *Sabah*'cı Mihranla aşık atarlar, benlik ve beylik yarışı yaparlardı. Biri gider, saraya avuç açar, o günlerin müstamelülelfaz ve tabiatiyle arz-ı sadakat ve ubudiyet eyler, bol keseden bir ulâ rütbesi koparır, bir de nişan alır, nişan-ı zişan! Ertesi gün öteki Yıldız'a yarışır, Yıldız'a, Yıldız saray-ı şevket ihtivasına! Aynı rütbe ve nişanı koparırdı. Matbuat dünyasını, daha doğrusu gazetecilik sahrasını boş bulup eşek oynatan bu iki yalancı pehlivan, böyle tırnak ata gide gele ve sarayın kapılarına yüz ve göz suyu döke döke günün birinde bâlâ rütbesine yükseldiler. İstibdad devrinin devlet ricalinden oluverdiler. Biri atufetlû Tahir Beyefendi hazretleri oldu, biri atufetlu Mihran Efendi hazretleri! Ve bu muhteşem klişeler de gazetelerinin başlarına çivilendi.

Gel zaman, git zaman, Baba Tahir işi o kadar ilerletti, mevkiini o kadar kuvvetlendirdi, zenginleştirdi ki matbaasına isterse sansür bile sokmaz oldu. O devirde sansürün ne demek olduğunu, sansürün nelere muktedir bulunduğunu hatırlayanlar, bilenler sansürü matbaaya sokmamak, o günler için ne yaman güvenişe, ne şeytanî zorbalığa dayandığını kestirirler.

Sansür dilin, yazının, kafanın cellâdıydı. Türkün tarihini çizer, Türkün bilgisini çizer, Türkün sesini, sazını, destanını çizerdi, adını da çizerdi, elinden gelse yurdu bile dünya kitabından çıkaracaktı.

Bir gün Baba Tahir'in gazetelerinden birinde zamanın Sadrazamına dokunur bir yazı çıkmış. Fahametmaâb! emir vermiş. Gazeteyi kapattılar. Tahir, paçaları sıvar, saraya gider. Gazetesinin neşrine irade alır. Geldi. Koca bir levha, bir afiş. Matbaadan karşıki binaların, dükkânların saçaklarına bağlattı. Bir baştan bir başa mahya gibi:

Bâ emr-i sadaretpenahi tatil edilen Malûmat gazetesi bâ irade-i seniyye-i Hazret-i Padişahî neşredilmiştir.

Ve zamanın sadrazamı akşam üstü Babıâli'den dönerken bu yazının altından geçti.

Baba Tahir'in okuyup yazması da yok denecek kadar kıt! Nereden gelmişti, nereye gidiyordu? Neydi, nenin nesiydi? Eski Maarif Nazırlarından Kemal Paşa'nın (Sait Beyin babası) ahırında yatıp kalktığını, Direklerarası'nda limonatacılık yaptığını, bazı gazete idarehanelerine sokulmak istediğini, oyuncu Abdülrezzak'tan Kuşdili'nde eşek sudan gelinceye kadar dayak yediğini söylerler ki hepsi hakikattir.

Dem oldu ki, hükûmette işi olanlar, maaşını alamıyanlar Baba Tahir'in matbaasına başvurmaya başladılar. Tahir'in bir madamı vardı. Gelirler madama yalvarırlar, o da Tahir'e söyler. Dairesine haber gönderirler, işi yaptırırlar, yahut cüzdanı maliyeye gönderip maaşı aldırırlardı.

Matbaa, şimdiki *Vakit* idarehanesinin üstündeki büyük bina.

Tahir, milletin ürkerek baktığı, hattâ bakamadığı Yıldız sarayına, at hırsızı gibi destursuz girer çıkardı. Canı istediği vakit matbaasındaki muharrirleri, mürettibleri, muhasibleri hünkâra yazar. Bunlara çeşit çeşit rütbeler, nişanlar alıverirdi. Tütüncü Abbas'dan birer paket sigara alır gibi...

Kazanıyordu da. Şiştikçe şişti, o devrin kupa arabalarına sığamaz oldu. Adalarda Servet Oteli filân gibi namlarla kâşaneler kurdu. Abdülhamit korkudan İstanbul'da elektrik kullanılmasına izin vermiyordu. Tahir müsaade aldı Matbaasını elektrikle aydınlattı, makinelerini elektrikle işletti.

İşte bir devir, bir devr-i şeamet ki yaşamak, kazanmak için hafiyelik, küstahlık, riyâ, tabasbus, cehalet gerekti.

Baba Tahir, gittikçe kabardı, kabına sığamaz oldu, şımardı. Fakat bu saltanat öte tarafta bir kısım yaldızlı, yıldızlı, sırmalı baldırıçıplakların hased damarlarını sarsmıyor değildi, bu servet hattâ kendi hempalarının

da gözlerine batmıyor değildi.

Baba Tahir, önceleri haftalık *Malûmat*'la işe başlamıştı. Sonraları yevmî *Malûmat* gazetesini de çıkardı. Bunu Servet gazetesi takip etti. Bunların arkasından Fransızca *Servet* Arabça *El Malûmat, Musavver Fen ve Edeb, İrtika* gazeteleri...

Baba Tahir, günün birinde daha çılgın bir hırsa mı kapıldı, karpuz kabuğuna mı bastı, bacağına ip mi taktılar? Ne olduysa oldu. Yaka paça Umumî Hapishane'ye attılar.

Hâdise şu:

Fransızca *Servet* gazetesinde bazı ecnebilere nişanlar verildiği yazılıyor, ama bu havadisi ihtiva eden nüshalar mahdud. Yirmi otuz tane. Fakat aynı gazetenin diğer nüshalarında böyle nişan mişan yazıları yok... Bu suretle yabancılardan para çekiliyormuş.

Tevkif, istintak, muhakeme, mahkûmiyet...

Bu dâvaya bakıldığı günler Ayasofya meydanı bir mahşer halini almıştır. Yanan Adliye binası dolmuş, taşmış, hariçte ayakta duracak yer bulamayan halk kestane ağaçlarına çıkmış. Adliyenin parmaklıklarına tırmanmıştı.

Cinayet mahkemesi bu dâvayı rü'yet ettiği celselerde *Sabah*'cı Mihran da hâkimler hey'eti arkasında bir koltuk atmış, muhakeme safhalarını takip etmiştir.

Madamı, Tahir'in mahkemeye getirilmek üzere hapishaneden çıktığı günler kurbanlar kestirmiş ve beraet haberini müjdeliyecek olan kimseye iki bin altın vaadetmişti.

Baba Tahir Meşrutiyet ilânına kadar hapishanede yattı. Matbaa da kapalı kaldı.

Nasıl çıktı hapishaneden bilir misiniz?

O zaman kadın erkek ziyaretçiler hapishanede mahkûm kocalarıyla, kardeşleriyle, babalarıyla, oğullarıyla ziyaret günleri serbestçe görüşebiliyorlar. Meşrutiyet ilânını haber alan mahbuslar geceli gündüzlü af isteyerek haykırışıyorlar. O civarda bunların velvelesinden durulmuyor. Evlerde uyku durak yok.

Baba Tahir mahbuslara akıl öğretiyor, talimat veriyor:

-Ziyaret günü gelen kadın erkek, çoluk çocuk ziyaretçilere sarılınız, bırakmayınız onları!.

Böyle oldu. Mahbuslar ziyaretçilere sarıldılar, bırakmadılar onları. Kadın erkek sarmaş dolaş! kenet, kilit... Haykırma, ağlama, figan bir kıya-

metdir kopuyor. Jandarma, polis, gardiyan bu çapraşık durum karşısında bir şey yapamadılar. Şiddet gösteremediler. Silâh kullanamadılar. Elleri bağlı bakakaldılar bu hercümerce. Hükûmet mecbur oldu, Mecburî af ilân etti, yahut af ilânına mecbur kaldı. Açtılar hapishanenin kapılarını ardına kadar. Azat buzat! Mahbusların hepsi uğradı dışarıya.

Baba Tahir bu suretle ve bu şeytanetle hapisten çıkınca matbaayı işletmek istedi, gazetelerini çıkarmak teşebbüsünde bulundu. Fakat dört taraftan hücuma uğradı. Gazeteler feryadı kopardılar, aleyhinde ağızlarına geleni yazdılar:

- Bu hafiye yine hortladı. Aramızda istemiyoruz, artık baldırıçıplaklara bu vatanda yer yok!

Diye bar bar bağırdılar. Tahir baktı ki olacak gibi değil, İtalya'ya savuştu. Orada bir vapur şirketi kurmuş. Bir müddet sonra da orada ölmüş. Ölmüş, ama öldükten sonra ne olmuş? Bilmem inanır mısınız? Madamı İtalya'da Tahir'in ölüsünü mezardan çıkartıp İstanbul'a getiriyor. Nasıl? Ona Şeyh Encümülmündebi gibi karmakarışık ve çapraşık bir isim takarak! Ve burada Okmeydanı'na gömdürüyor!..

***

Hâtıralarımın bu kısmına son vermeden Ahmet Rasim'e, Kumkapılı Hamdi'ye, Safvet Nezihi'ye, Nabizade Nâzım'a... Bir de o günlerin sansürüne ve hafiyesine dair de bir iki satır konuşmak isterim. İstanbul'un elli altmış yıl önceki hayatı asıl bunlardır. Hele o çağların matbuat âleminde. Susmak vefasızlık olur.

Alman İmparatoru Vilhelm'in Kudüs seyahatinde Ahmet Rasim'i beraber göndermişlerdi. Baba Tahir, *Malûmat, Servet* gazeteleri namına, fakat eline pek az para vererek yollamıştı. Rasim kendisi anlatmıştı:

- Elimdeki para, daha yolda bitti. Kudüs'de aç çıplak kalacaktım. Yahut bir sedefci dükkânında çırak olacaktım. Beraket versin hanım yengeye. İmdadıma yetişti, para yetiştirdi de dönebildim.

Yenge kimdi? Ahmet Rasim'i çok seven, çok takdir eden kibar bir şair hanım. Bu kıymetli hanıma Ahmet Rasim'in bütün arkadaşları "Yenge" derlerdi.

Bir yaz günü bu sevgili ve değerli hanım şair, Ahmet Rasim'e ve arkadaşlarına Ada'da bir ziyafet verdi. Bu ziyafetde Mehmet Celâl, Andelib, Müstecabizade İsmet ve daha bilmem kimler de davetli olarak bulundular. Bu eğlenti arasında Mehmet Celâl içebildiği kadar içtikten ve kafayı

iyice dumanladıktan sonra kalktı, bir çam ağacını kucakladı.

Ahmet Rasim bunu görünce gözlüğünü düzelterek ve gülerek dedi ki:

- Aman Celâl, devirirsin!

Andelib içi ateş, başı ispirto dumanı dolu bir şairdi. Gece gündüz sarhoş. Matbaada Ahmet Rasim bir gün yemek yiyor. Arada bir iki kadeh de içiyor. Andelib'le Mehmet Celâl çıkıp geldiler. İkisi de mest ve mahmur. Rasim'e baktılar. Birbirlerine döndüler:

- Ne olacak bu Rasim'in hali?

Diye söylendiler, acınclılar, sonra ikisi de kolkola girip düşekalka Sirkeci meyhanelerinden birine doğru caddeyi tuttular. Rasim de arkalarından:

- Şu zavallılara bak. Kendilerini görecek halleri yok. Bana acıyorlar.

Diye gülmüştü.

Ahmet Rasim için arkadaşları şu noktalarda birleşmişlerdi:

- Hepimizden muvaffaktır. Doğrulukta çok kimseler pabucu olamaz. Yarası da derindir. Çok sevdi, çok mahrum oldu. İnce, berrak bir muharrir, rikkatli bir bestekâr. Hayallerinde, hislerinde, fikirlerinde doyulmaz bir asalet vardır. Şiirleri de sevimlidir. Mizahı da kibardır...

Rakik, müteessir, hassastı. Baba Tahir'in âkıbetinden bile bir hüzün duyardı. Samimî arkadaşları Rasim'e hoş bir isim takmışlardı: Aşifte!

Reji Komiseri Nuri Bey o devrin temiz simalarındandı. *Servet-i Fünûn'da, Sabah*'da, bir aralık *Malûmat*'da da çalışmış olan Sakallı Tevfik, Nuri Beye söz arasında halkın zaruretinden, sefaletinden bahseder. Nuri Beyden aldığı cevap şudur:

- Tevfik, bu zamanda namuslu yaşamak isteyenler açlığa, yokluğa dayanacaktır. Refah, saadet, saltanat isteyenler ya pezevenklik edecektir, ya hafiyelik!

Kumkapılı Hamdi, yaşlı elleri titrek, babacan bir adamdı. Gazetelere Kumkapı muhabiri imzasiyle şen yazılar yazardı. Fakat işiclilmemiş ve işlenmemiş parçalar. Gökgörültüsünden araba takırtısından kahkahalar yaratırdı. Hattâ bilinen şeyleri bile anlatılmaz bir san'at ve maharetle bize tekrar seve seve okuturdu. Bu inceliğe rağmen hiçbir taraftan teşvik, takdir, yardım görmedi. Heder oldu, gitti. Fıkraları, mizahları bir araya toplanıp yaşatılmaya layıktır.

Safvet Nezihi, kalbi titreyen, ruhu yırtan o romanları matbaada masa başında yazardı. Dili tutuktu. Lâkin kaleminden şiir, san'at, rikkat, sadelik damlardı. Her gün gelir, masasının başına geçer. Romanının bir günlük tefrikasına yetişecek kadar yazar, mürettiphaneye verir, çıkar, giderdi.

Düzgün bir yazısı da vardı... Bu değerli romancının son günlerini hepimiz gazetelerde okuduk. Ezildik. Zavallı Safvet Nezihi.

Felekde baht uyansın bi nasib erbâb-ı himmetden!

Nabizade Nâzım

Nabizade Nâzım. Geçen yıllarda gazetelerimizden birinde Nabizade Nâzım'a ait birkaç satır okumuştum. Gerçekten kılıç ve kalem sahibi olan bu kıymetli edibin mezarı Küçüksu'da olduğu gösteriliyordu. Bu, yanlışdır. Nâzım'ın mezarı Üsküdar'da Karacaahmet'dedir. Karacaahmed'ten Ayrılık çeşmesine giden yolun solunda, eski Miskinler tekkesinin biraz aşağısındadır.

Orada sağda ve ortada sebilli bir mezarlık vardır. Bunun tam karşı hizalarına düşer. Yoldan da birkaç adım içeridedir. Önüne iki servi tesadüf etmiştir. Meza taşı bu servilerin arasından görünürdü. Bir aralık bu iki servinin arasına duvar şeklinde eski mezar taşları doldurdular. Bu suretle Nâzım'ın mezarı ve kitabesi yoldan görünmez oldu. Bu, bir tesadüf eseri midir, bir kayıtsızlık işi midir, yoksa kalem sahiplerinden çok ürken o devrin kasdî bir hareketi midir? İstibdad bu. Abdülhamid'in bazı ölüleri, mezarlarını açtırıp kendi emin olduğu adamlara muayene ettirdiği vâkidir. Gazi Osman Paşa'nın bile mezarını açtırmamış mıydı? Heybet ve muhalefetinden ürktüğü büyük vatanperver Mithat Paşa'yı Taif'de boğdurduktan sonra ser-i maktuunu Yıldız'a getirtip görmek suretiyle cinayetinin tekemmülüne kanaat getirmemiş miydi? Belki "Nâzım da mezardan çıkar, kalemini aleyhimde kullanır" diye korkmuştur!.

Nabizade Nâzım Erkânıharp Kolağalarındandı. Büyük adamdı. Küçük yaşda öldü. Edebiyat dünyamız için bulunmaz nimetdi. Bize birçok eserler bıraktı ki hepsi birbirinden güzel, birbirinden sevimlidir. Bir edebiyat baharıydı, yazı görmeden hazana erdi. Toprağa düştü. Fransa'da

Viktor Margarit böyledir. Rusya'da Dragomiro'nun böyle olduğu gibi.

ANADOLUHİSARINDA MEZARLIK

Bu sükûn-u belig-ü hüzn-ü fasih,
Hütbe-i bi makl-i ruhanî,
San'ati kudreti eder tavzih
Bu ne ulvî cihan-ı mûrâni?
Ne neşat-ü sefay-i vicdanî?

Bu ne vahşet içinde ünsiyyet?
Bu ne zülmet içinde nûr-u baka?
Bu fezay-i semada bin hayret
Nice bin âfitab-ı fikrânâ.
Yağdırır nûr keyetinde sefa!

Taş değil gördüğün o senk-i harâb.
Sarı mü'ciz-i tabiattir.
Ne beligane eylemekte hitab
Sanki bir nüsha-i fesahattir.
Mütehaccir misal-i ibrettir!

Burada münzevi sükûnu edeb.
Burada cânişin demek azamet,
Zahir olmuş kemal-i kudretirab,
Sanki bir kâinat-ı pür hayret.
Berk urur her tarafta hürriyet!

Nâzım 1303'de (1885) Erkâmharb Yüzbaşısı olarak Harbiyeden çıkmış 1305'de (1887) Kolağası olmuştur. 1306'da (1888) Erkanıharbiye dairesindedir. Çocukken yazdığı şiirleri *Heves Ettim* adıyla bastırmıştır. *Mirat-ı âlem, Manzara* risalelerinde yazıları vardır. Hikâyelerinden bir kısmı "Asır Kütüphanesi Hikâyeleri" ismi altında çıkan kitaplar arasındadır. Eserlerinden hatıra gelenler şunlardır:

Esatir, Hâlâ Güzel, Kara Bibik, Hasba, Sevda, Seyyiei Tesamüh...

Zannederim *Zehra* isminde büyükçe ve nefîs bir romanı da *Servet-i Fünûn*'da basıldıktan sonra kitap şeklinde de çıkmıştır.

Nabizade Nâzım'ın edebî zenginliğini gösteren bir eser de *Müsabaka*'dır. Bunun basılıp basılmadığını bilmiyorum. Lâkin bu eser solmaz edebiyat çiçekleriyle süslüdür, hem de etek etek. Nazım ve nesir olarak

iki kısımdır. Şair bu kitabında eski yeni edebiyatı inceler. Her yaprakda tenkid, tetkik, tetebbü, nüfuz, vukuf kudretini gösterir.

Nedim'in:

Kani sâki ol cam-ı firuze renk?
Değildir, değildir zaman-ı dernek.

mısralariyle başlayan kasidesinden bir parça alır, neler yazmaz? Bu kitabdaki nazireleri okudukça insan onların eski şairler tarafından mı, yoksa Nâzım tarafından mı yazıldığını kestirmekte zorluk çeker.

Bizim kopya ettiğimiz kısımlar Üsküdar yangınında yandı. Bu eser basılmamışsa çok yazık!

Toprak en keskin zekâlarla, dehâ şimşekleriyle aramıza kara bir perde çekiyor... Fakat kimin arasına. Kalanların mı? Kalanlar kim? Sen, ben. Bizi de o kara örtünün altına almıyacak mı?

Nâzım otuz yaşında öldü. Ölüm tarihi 1309 Rumî senesi Temmuzunun 24'üncü cumartesi günüdür (5 Ağustos 1893).

Yine Sucu Kosti

Kosti'nin dükkânı. Sucu dükkânı idi ama müşterilerine kahve, çay, gazoz, limonata, nargile filân da verirdi.

Söylediğim gibi Bâbıâli yokuşunun alt başında Sabah Matbaası'nın karşısında ikinci dükkân. Burası ufacık bir yerdi. Bilmem o günlerde, yahut o tarihlerde gazetecilere büyük ferahlık verecek bir havası, bir tılsımı mı vardı, neydi? Matbaalarda içi sıkılan, bunalan, rakı içecek para bulamıyan, para bulmak için çare arıyan muharrirler, mütercimler, musahhihler, şairler kendilerini buraya dar atarlardı. Ahmet Rasim en baştadır. Mehmet Celâl onun peykidir. Müstecabizade İsmet, Andelib Faik Esat da oraya gelirlerdi. Şeyh Vasfi de demirbaş... Nuri Şeyda'nın bu dükkâna uğraması selâmlaşmak için gibi bir şey olurdu. Çünkü o, o civardaki odasına koşacak, musluğu açacak, kadehini, hayır maşrabasını dolduracak, bahçesinin karşısına geçecek ve çekecekti. Ha, bahçe deyince saksılariyle, çamlarla, çardaklariyle, havuzlariyle gönül alan bol yeşilliği ve renk renk çiçekli bir saha gözlerinizin önüne gelmesin. Onun bahçesi masasının üstünde ıslak bir tabağa ortasından kesilip tersine dikilmiş yarım havuç ve bunun yeşillenmiş minimini yapraklarıydı. Musluktan rakıya gelince bu da onun bir buluşuydu. Nuri Şeyda bir gaz tenekesine musluk taktırmıştı. Rakıyı bu tenekeye boşaltır, çeşmeden su içer gibi işte bu musluktan maşrabasını doldurur, atar, sırt üstü yatardı. Mehmet Celâl, Andelib filân da boş kaldıkça, yahut başlarına ateş bastıkça söndürmek için Nuri Şeyda'nın sebiline koşarlardı!

Bir gün Kosti'nin kahvesinde öteden beriden konuşurlurken bir mesele

üzerinde sanırım Andelib:

- Bu işe yetmiş ikibuçuk millet şaştı.

Demişti. Ahmet Rasim, gözlüğünün üstünden kaşlarını çattı:

- Kim demiş yetmiş iki buçuk millet diye? Bunların sayısı yetmiş üçtür. Bizi unutmuşlar, gazetecileri. İşte yarım da biz. Tamam yetmiş üç!

Gülüştüktü.

Koca üstad. Bu kadar fırtınanın içinden bir yıldız gibi geçti, gitti. Belki yıldızlar bile onun kadar berrak değildir. Yalnız yazılarında değil, durumunda, bakışlarında çok zaman mânalı nükteler sezilirdi.

Mehmet Celâl'de para yok. *Malûmat'a, İrtika*'ya bir iki şiir, bir iki hikâye yazıp üç beş kuruş alıyor. O da her zaman değil. Uzun boylu şeyler yazmağa da içkiden vakit bulamıyor. Asır Kütüphanesi sahibi Kirkor Faik'a manzum bir tarih yazmayı taahhüt etmiş. Şu kadar da para alacak. Andelib'le başbaşa verirler. Şöyle bir şey kararlaştırırlar. Celâl tarihin ilk sahifesini yazacak. Bir de bittiğini gösterir son sahife. Bu iki yaprak arasına ayni büyüklükte deste deste kâğıtlar koyacaklar. Bunları ortadan itina ile bağlayıp Kirkor'a götürecekler:

- İşte tarih tamam. Başı bu, sonu da bu. Bak kaç yüz yaprak!

Deyip para alacaklar.

Bu işi böylece yaptılar ve Kirkor'u çileden çıkardılardı.

Şair Andelib sürgünde öldü. Yaşmakçızade hafidi diye anılırdı. Birkaç lisan bilen, musikide üstad olan, bize çok kıymetli edebiyat yazıları ve tercümeler bırakan Nuri Şeyda rakıdan gitti. Müstecabizade İsmet, İzmir'de toprak oldu. Ahmet Rasim artık bir kitabe-i gam!..

***

Sucu Kosti'nin dükkânı ki o devrin bir edebiyat mahfili, yahut bir harabat sarayı idi. Yine yerinde. Yerinde mi ya? Yerinde yeller esiyor. Buraya gelenlerden ara sıra Muhiddin Raif'i görüyorum. Kendi âleminde en derin şair Muhiddin Raif'i. Yarım asırdan ağır bir yükün, hayır, bir asra yakın bir yükün altında ezilmiş, biraz bükülmüş, biraz da durgunlaşmış... Kelimeleri elmas mermer yapan, ışık, gölge, renk ve aşk ile şiirler işleyen, şu tarzda veya bu biçimde his, hayal, heyecan mahşerleri yaratan şair...

Geçende Beyazıt'da rastladım. Ağaçların yeşil kanatları altında dalgın. Kubbelerin üstünden batan güneşe bakıyordu.

Bir de, bir de Konsolidci Asaf'ı görürüm ara sıra. Fakat yine Bâbıâli caddesinde. Yine Ankara Caddesi'nde. O da benim gibi. Gözlükle bile

yanından geçenleri tanıyamıyor. Bu kaldırımları onun kadar çiğneyen, bütün matbaaların merdivenlerini onun kadar aşındıran kaç gazeteci var? Kaç matbuat emektarı vardır? Ve onun çehresini tanımıyan, onunla dost olmıyan matbaa makinesi var mıdır acaba?

Şu Bâbıâli Caddesi kadar hâtıra ve hâdise kaynağı olan yer pek azdır. Burada insanın ayağının altındaki her baş bir destan, başının üstündeki her çatı ucsuz bucaksız bir tarih.

Safvet Nezihi, Ahmet Hikmet, Mahmut Sadık, Abdullah Zühtü, Samih Rifat, Mustafa Refik, Selânikli Tevfik... Nereye gittiler? Hep böyle bu iş.

Zavallı Andelib, haşin ve çetin manzumelerle ruhlarımızı yırtardı. Hayat çöllerinden bir elinde kadeh, bir elinde kalem öyle geçti, gitti.

Nedir bu nahvet-i nemrud-u nefse emmare?
Değil mi en sonu bir kabzacık türab oluruz?

diyor. Türk ihtilâl ve inkilâplarının kurbanlarındandır. Abdülhamid onu sürgüne göndermişti. Şimdi kimbilir, hangi bilinmez bir köyün, bilinmez bir mezarlığında bir avuç topraktır?

Yeter değil mi?

İbnü'l Hakkı Mehmet Tahir

Eski devrin, eski çağların bu kıymetli ve ağırbaşlı adamı için şurada bir iki satır yerinde olur. Kendisi ile hanımlara ve çocuklara mahsus gazetelerde yıllarca beraber çalıştık. İmparatorluk devrinde ve Meşrutiyet ilânından sonra da bu arkadaşlığımız epeyce sürdü. Hattâ Haciyvat adında bir de mizah gazetesi çıkarmıştık. Biliyorsunuz, işitmişsinizdir. Önceden Niyazi Bey'in Resne dağlarından attığı toplar ortalığa sevinç, çılgınlık ve şaşkınlık yıldırımları yağdırmıştı. Bunu çeşitli hâdiseler kovaladı. Gazete yağmuru, matbuat kavgaları, küfürlü yazılar, intihap patırtıları, Otuz Bir Mart filân.

Birbirimizi kaybettik bu adamla, bu adamcağızla. Kadıköyü'nde otururdu. Yıllarca bu iki gazeteyi sessiz sadasız, suya sabuna dokunmadan idare etti, çıkardı. Herkese de seve seve okuttu.

Kendisi anlatmıştı. Bingazi'de idare meclisi başkâtibi imiş. İstanbul'a döndükten sonra etrafını, etrafındaki kadın erkek insanların düşünüş, görüş, yaşayış şekillerini gözden geçirmiş!

- Çoluk çocuğu beklemek, para kazanmak, hayatı kurtarmak zorundaydım. Kadınların dilekleri üzerinde durdum, düşündüm. "Kendisini Kocasına Sevdirmek Sanatı" adında bir kitap yazdım. Bastırdım. Sattım. Bir daha bastırdım, bir daha... Ummadığım bir kazanç oldu bana. İşte bu parayla şu matbaayı kurdum. Bu iki gazeteyi çıkarıyorum, epeyce de satıyorum. Okuyanlar çok oluyor.

O çağlarda İstanbul'da *Malûmat*'çı Mehmet Tahir de var, Baba Tahir. Ortalığı kesip almış. Hanımlara ve çocuklara mahsus gazetelerde de

imtiyaz sahibi Mehmet Tahir yazılı. Baba Tahir buna sinirlenmiş. Hiddetlenmiş:

- Böyle şey olmaz. Burada Mehmet Tahir benim. Başka gazeteci bu ismi kullanamaz. Matbaasını başına geçiririm.

Demiş. "Der mi" der. Geçirir mi geçirir. Borusu çın çın ötüyor. Hanımlara ve çocuklara mahsus gazetelerin sahibi zavallı Tahir Bey tuttu, adının başına bir İbnülhakkı ekledi. Oldu:

(İbnülhakkı Mehmet Tahir)

Sessiz yaşardı. Kendi âleminde bir insandı. Arkadaşlığı kıymetliydi. Matbaasında en sık gördüğüm kimseler şunlardı:

İbni Rifat Samih, Veled Çelebi:

Şu vesileyle burada Faik Sabri Duran'dan bahsedeceğim.

Benden evvel bu iki gazeteyi Faik Sabri idare etmişti. Üsküdar'da Rauza-i Terakki Mektebi'nden arkadaşım Faik Sabri bu iki gazetede yazdığı "Mösyö Elektrik", "Bir Farenin Seyahati", "Bir Haftada Devriâlem" gibi romanları o zaman çok sevilmiş ve sevile sevile okunmuştu.

İbnülhakkı ne oldu? Hiç şüphe yok ki ebediyete karıştı. Faik Sabri nerede? Coğrafyacılıkta bir örneği daha yetişmiyecek olan Faik Sabri. Bize "Hayvanlar Âlemi", "Yer gök", "Büyük Atlas" gibi çok değerli eserler, *Resimli Kitab, Sahaifi Güzide* adlı mecmualar ve daha birçok kıymetli eserler bırakan Faik Sabri. O da sonsuzluğa karıştı. İkisi de nûr içinde yatsınlar.

Sürre Alayı

Bu da başka bir âlemdi, bir günlük âlem. Hele çocuklukta en büyük ve en eğlenceli günlerden biri. Hele cuma tatillerine rastlarsa sevincimizden çıldırırdık. O gün Üsküdar çarşısında, sokaklarda dört döner, akşamlara kadar koşar gülerdik. Çocuklukta böyle şen ve serbest günler geçirmekten büyük bahtiyarlık var mıdır? Tatil günlerine rastlamazsa o çağlarda devam ettiğimiz mektep müdürleri hem halka gösteriş yapmak, hem de çocukların gönlünü kazanmak emeliyle bizi sürrenin, sürre alayının geçeceği yollara götürür, sıraya dizer, alayı seyrettirirdi.

Renkli, eğlenceli, bayraklı, atlı, katırlı, tahtıravanlı, kılıç ve kalkanlı, sırmalı, yaldızlı bir alaydı bu. Caddeler baştanbaşa dolar, sokaklarda kalabalıktan geçilmezdi. Sürrenin geçeceği yollarda dükkânların, evlerin odaları, pencereleri tutulur, boş arsalara, kahvelerin, gazinoların önlerine iskemleler dizilir, sedirler yapılırdı.

Bu mahşer içinde çeşit çeşit satıcılar dolaşırdı.

Ufak bir değneğin ucuna mavi yeşil boncuk dizileri takmış. Başındaki eğri, sivri, siyah fese mavi bir ipek mendil sarmış bir serseri sabahtan akşama kadar, caddelerde dört döner. Kalın, yayık bir sesle biraz da bıçkın bir eda ile harfleri çiğneyerek, ezerek, uzatarak kulakları tırmalar:

- Hay maşşallah!.. Kedileri de sevindiriyor... On paraya?!...

Ötede göğsü bağrı açık, ayaklarından yarım, yırtık birer yemeni. Pejmürde kıyafetle bir başka soytarı. Koltuğunda bir iki deste kitap:

- Kaynanasanı döven deli gelinin hikâyesi!.. Okuyan da, okumıyan da pişman!..

- Büyücü Zeyneb'in masalı!..

- Elif ile Mahmut!..

Nağmeleriyle, nâralariyle, daha ziyade kadın kütlelerine sokulur. Herkesi güldürürdü.

Arada sıra sıra sebilcilir. Beyaz külâhlı, yeşil, siyah, beyaz sarıklı, sakalları, bıyıkları birbirine karışmış, başları, saçları leylek yuvasına dönmüş derbeder seyyahlar caddeleri sağlı sollu keserler:

- Mededdd!.. Dost!..

diye uzun uzun sayhalar atarlar, okurlar:

Biz cihan ma'muresin manide viran bilmişüz,
Âkibet küncün bu viran içre pinhan bilmüşüz,
Bihaberler serbesti rahet bilürler bâdeyi,
Biz hakimi vaktiz ânı dökmüşüz kan bilmüşüz.

Gibi Fuzulî'den can yakıcı ve candan geçirici figanlar okurlar, sonunda haykırışırlardı:

- Sebilüllâh, sebil, sebil!..

Bu levend adamların, bu heybetli insanların, bu âvarelerin okudukları gazeller, kasideler en çok Fuzulî'den alınmış parçalardı:

Öyle sermestim ki idrâk etmezem dünya nedir?
Men kimem, sâki olan kimdir. Mey-ü sepha nedir?

***

Ey kılan şeyda beni benden bu istiğna nedir?
Nişe sormazsın ki ahval-i dili şeyda nedir?

Ara sıra Ruhi-i Bağdadî'den okurlardı:

Sanma ey havaca ki senden zer-ü sîm isterler.
Yevme lâ yenfeuda kalb-i selim isterler.

Gazeli gibi.

Bu sebilciler bu kadar filozof, şair, mutasavvıf adamlar mıydı? Bu kadar eleme âşık, aşk derdiyle bu kadar hoş geçinir kimseler miydi? Bilemem. Şu var ki görünüşlerine göre, gerçekten dünyayı, sâkiyi, mey ve sahpayı hiçe sayar sarhoşlardı. Öyle perişandılar. Sahtiyan kırpaları, pirinç püsküllü, yazılı pirinç tasları, meşin urbaları, kavukları, karmakarışık saçları, iri ve

uzun sakalları, gür bıyıkları, sert bakışları, kömür gözleri, kalın kaba sesleriyle tarihe karıştılar. Sağlı sollu halka su dağıtırlar, kimseye avuç açmazlar, geçerler giderlerdi. Heybetli manzaraları gözlerimden silinmiyor.

Ya destancılar, ya destancılar?

- Evinin kiremitlerini satıp Kâğıthane'ye giden şıllıkların destanı!
- Kanlıca'da kanlara boyanan sevdalı delikanlının destanı!
- Deli Hikmet'in destanı!
- Şunun destanı, bunun destanı!

Türlü türlü şarlatanlıklar, şaklabanlıklarla satarlardı bunları. Herkes de kapışa kapışa alırdı bu kâğıt parçalarını.

İkindiye yakın uzaktan top sesleri işitirdik. Bu sürre alayının Beşiktaş'tan ayrıldığını bildirirdi. Artık ortalıkta bir telâş, bir kaynaşma. Beş on dakika sonra tekrar top sesleri. Bu da alayın Üsküdar'a geldiğini gösterirdi. Üsküdar'ın çarşı boyunda ikinci bir telâş, bir heyecan, bir hazırlık...

Polisler her taraftan koşuşurlar. Sokak başlarına jandarmalar, askerler dizilir. Halk yol kenarlarına, sokak içlerine atılır, itilir, kakılır... Derken efendim alay söker.

Önce ufak bir süvari kıt'ası geçer, giderdi. Sanırsam bunların vazifesi yol açmaktı. Arkadan bir takım askerî bir muzika borularını öttürerek, trampetlerini, davullarını, zillerini vurarak, askerî havalar çalarak geçerlerdi. Yüreklerimizi de dalgalandırırlardı.

Bu mızıkacıları neler takip etmezdi, neler? Önce yaldızlı, sırmalı, püsküllü, nişanlı, kurdelâlı bir kafile sökün ederdi. Süslü beygirlerin üstünde bir çalım, bir caka, bir gurur içinde bir alay herif bir sürü paşalar, beyler... Dört taraflarını kilit gibi sarmış halkın, askerin, zaptiyenin, polisin arasında salına salına hıraman! olurlardı. Bunlar kimlerdi? Bu yaldızlı, sırmalı, kordonlu adamlar neciydiler? Ve nihayet bunlar neydiler? Göğüslerinde çakıl çukul nişanlar, boyunlarında çeşit çeşit kurdelâlar ne olacaktı? Hey gidi çocukluk. Masum bir şaşkınlıkla, masum bir dalgınlıkla bunları temaşa ederdim. Kendi mektebe başlayışım ve sünnet oluşum gözlerimin önünde ve kafamın içinde parlar sönerdi. Her ikisinde de ben böyle süslenmemiş miydim?

- Sürre alayı ne demek? Acaba bu adamlar şimdiye kadar okumamışlar da mektebe mi başlanıyorlar? Yoksa böyle sakallı bıyıklı oluncaya kadar gecikmişler de sünnet olmaya mı gidiyorlar?

Diye zihnimi tuhaf düşünceler bile iğnelerdi.

Evet dört taraflarını asker almış, önlerine vatanın aslan yavrularından

bir süvari kafilesi, bir mızıka takımı geçmiş olan bu adamlar demek benim anladığım adamlar değildi. Yollarda ve her yerde herkes bunlara selâm veriyordu. Şu halde bu yaldızlı, kurdelâlı sürüyü teşkil eden bu insanlar memleketin büyük birer şahsiyeti olacaktılar... Hele bunların arasında sürre emini geçerken halk birbirinin kolunu çeker, birbirine yavaş seslerle onu göstermeye, tanıtmaya çalışırlardı. Ben de merak ederdim doğrusu!.. Annelerimin, komşularımın tepelerine çıkmaya çalışarak şu adamı görmek isterdim. Sürre emini denilen bu adam bütün şu alaydaki debdebeli, süslü adamlardan daha büyük daha gösterişli. Daha müstesna olacaktı. Evet ötekilerin hepsinden yalnız süsçe, debdebece değil boyca, bosca da daha kuvvetli tahayyül ederdim.

İşte bu yaldızlı, nişanlı, püsküllü, kordonlu, kurdelâlı, bayraklı alay da böylece geçerdi... Derken bunları üzerlerinde renkli ipeklerden çadırlar kurulmuş, yine renk renk şallar, kumaşlar giydirilmiş develer takip ederdi ki, hele bu develerin hiram-ı naz-ü dellâlı! görülecek şeylerdendi. Ara yerde bir de tahtırevan görünürdü. Her tarafı yaldızlı, her tarafı cilâlı, her tarafı süslü, perdeleri atlas, döşemeleri canfes bir tahtırevan. Başları kurdelâlarla donanmış katırlara bağlı sallana sallana geçerdi, giderdi.

Daha arkadan da bir alay katır, sürre katırı ve sürre katırları!.. Hepsinin sırtında dörder beşer demir, çelik sandık, yanlarında üçer beşer süngülü muhafız... Bu sandıklar para doluyordu, nihayet hayvana binemiyen memleket ricali de arabalarla geçerlerdi. Bu arabalı güruh için o günlerin dua dergisi olan gazeteler: "Rical-i kiram, vükelây-i izam kerdune süvarı izü vekar oldukları halde..." filân gibi hazır klişeler kullanırlardı... Her ne ise bu alayın daha eğlenceli bir tarafı vardı. Başı çıplak, baldırıçıplak, yalınayak birtakım Tahtakale baldırbacakları, yani efendim tatlı fellâhları, gece renginde hinoğlu hinler ellerinde küflü, paslı kılıçlar, kalkanlar, sürre katırları kafilesinin ortasında ve arasında sözümona kılıç kalkan oyunları yaparlar, yanlarına katılmış kılıksız kıyafetsiz yamaklar da hababam ha darbuka çalarlardı.

İşte bu alay, hele bu katırlar çocukluğumun yıllarında beni bir gün eğlendirirlerdi.

Lâf arasında geçer. Dışı süslü içi küflü hamhalat mahlûklar için "Sürre katırı gibi donanmış!" derler. Ne kadar yerinde ve yolunda söylenmiş sözdür bu.

Bu gibi alaca bulaca alayların yokluğa karışması yaklaştığı çağlarda Tahir adında bir adam sürre emini olmuştu. Tanırım. Bizim çıktığımız

kahveye gelirdi son günlerinde. İşte bu adam, katırlara karışıp sürre eminliği yapmış olan bu mahlûk o devire göre memleket ve devlet ricalinden. Semtin Raif Usta isminde bir camcısı var. Şeytana pabucu ters giydirmiş bir adam. Halkın sungurluyu sıyırtmış, karaağaca kandil asmış, dedikleri cinsten. Bir gün onu Tahir yanına çağırdı:

- Raif Usta, bizim bahçe üstündeki taşlıkta bir camekân yaptıracağım.

- Güzel olur.

- Olur ama nasıl camlar takacaksın biliyor musun?

- Nasıl isterseniz? Renkli, çiçekli, buzlu, düz..

- Yoook! Öyle camlar getireceksin ki ben içeriden bakınca dışarısını göreceğim. Fakat dışarıdan bakanlar içerisini görmiyecek. Anlatabildim değil mi?

Raif:

- Hay hay!

Dedi ama afalladı. Bir müddet ağzı açık kaldı. Sonra gülmemek için dişlerini sıktı, oradan kaçtı.

O, kaçtı ama, oradakiler kendilerini zaptedemiyerek kahkahaları bastılar.

Bir şair arkadaş da dayanamamış şu beyti söylemişti:

Yarab ne hışır bendelerin var bu ahırda?
Şaşmaz mı bu hayvanlara avâre katır da?..

İşte sürre katırı!

İşte o çağlarda devlet adamı. İşte o çağlarda hakikî durum. İşte böyle gülünç düşünceli, karacahil herifler de en büyük rütbelere, yerlere, işlere ham armut gibi düşerlerdi. O çağlarda halkın uzaktan müstesna, mümtaz gördüğü mahlûklar böyle kof, boş, kuru balkabağı gibi şeylerdi.

O çağlarda bu mübarek vatan, işte böyle zelil ve cahil heriflere oyuncak olmuştu. O çağlarda marifet nişanları bu gibi budala göğüslere asılmış, hamiyyet rütbeleri gibi kof kafalara takılmıştı. Hey gidi sürre katırları!..

Hıdırellez (Hızır İlyas)

Takvimlerde (Ruzu Hızır). Eski çağların en hengâmeli, en eğlenceli günlerinden biriydi. Çocukluktan yâdımda ölmez bir iz bırakmış... O gün İstanbul'un bütün mesireleri, Beykoz, Sultaniye, Çubuklu, Göksu, Kâğıthane, Çamlıca, Koruluk, Haydarpaşa, Fener... Çalgı, oyun, kahkaha içinde çalkanırdı. Her tarafta kuzu ziyafetleri verilirdi. Fakat o günün kıyamet yerleri arasında Kâğıthane, hele Haydarpaşa büsbütün başka bir âlemdi. Bu iki mesire çiçek ve neş'e dolu bir mahşer olurdu. Halk sabahleyin güneş doğmadan sokaklara uğrar, geceyarılarına kadar güler, gezer, eğlenirdi.

Hele neydi o Haydarpaşa'nın hali? Duvardibi'nden demiryoluna, istasyona, İbrahimağa Çayırı'na kadar büyüklü küçüklü çadırlar, tahta barakalar, salaştan açık hava tiyatroları kurulur, pehlivan güreşleri yapılır, ortaoyunları oynar, kuklalar oynatılır, saz takımları çalar, davul zurna sesleri göklere çıkar, ip canbazları havada iplerin, tellerin üstünde danseder, hokkabazlar şakşaklarla birbirlerinin kafalarına vurarak türlü maskaralıklar, türlü maarifetler gösterirler, atlıkarıncalar döner, salıncaklar sallanır, dönmedolaplar çark yapar, çocuklar atlara, eşeklere binerler, arabalarla dolaşırlar...

Seyyar satıcılar, lokantalar, turşucular, simitçiler, mahallebiciler, börekçiler, çörekçiler, kebabçılar, limonatacılar, gazozcular, dondurmacılar, yemişçiler, destancılar, bin bir çeşit ufak tefek satan mezat malcılar, baloncular, keten helvacılar, kâğıt helvacılar, gösteriş yapan yangın tulumbacıları, kupa, talika, fayton, öküz, eşek, manda arabaları, bisikletçiler, şişirme düdükçüler, düdük şişirenler... Ne isterseniz, ne ararsanız var.

Kadın erkek insan kalabalığı ki iğne atılsa yere düşmezdi. O çağlarda Duvardibi'nden Haydarpaşa'ya kadar uzanan saha, inişli çıkışlı bomboş ve alabildiğine geniş bir meydandı. Ne o eski Tıbbiye binası vardı, ne de orta yerlerdeki hastahaneler.

Giderdik biz de. Bu mahşerin içine karışırdık. Bir çadırın önündeki tahta kerevette tuhaflıklar yapan, yüzü gözü boyalı, başı külâhlı paskalı seyreder, gülerdik, gülüşürdük. Ötede havada bir ipin üstünde elinde bir sırıkla yürüyen, zıplayan canbazın maharet ve cesareti karşısında alıklaşırdık. Bir salaş tiyatroya girer, İbiş'in elinde bir saplı süpürge, ya bir boş teneke, gösterdiği maskaralıklar karşısında kahkahalar atardık. Beride davul zurna ile oynayan Doğu Anadolu uşaklarının etrafını kuşatan çenbere karışır, onların bacaklarını, kollarını kaldırarak havalanmalarına, dalgalanmalarına dalardık. Salıncaklara binerdik...

Halk bir yandan bir yana sel gibi akardı, o koca meydanlara sığmaz taşardı. Bir hal, bir hal ki aklı, hayali durgunlaştırırdı. Kadınların, erkeklerin, çocukların gülüşmeleri, konuşmaları, bağrışmaları, satıcıların feryadları. Davulların, zurnaların gümbürtüleri, sayhaları, şarkı, türkü sesleri ve araya karışan nâralar...

Sanırdım ki insanlar o gün dünyaya sığmıyor, yahut o gün dünya insanlara dar geliyor.

Koşardık, gülerdik, bilmiyorum ama bu mahşeri bırakıp eve dönmek istemezdim. Lâkin dönmek saati geldiği zaman ve evimizin yolunu tuttuğumuz zaman farkına varırdım ki bitkin bir hale gelmişim, yürüyecek takatim kalmamış. Şu hakikate rağmen isterdim ki bu âlem devam etsin. Ertesi gün de, daha ertesi gün de bu mahşer, bu kıyamet, bu karmakarışık gürültü dağılmasın, bu eğlence ve neş'e kalabalığı ilelebed böyle coşsun ve şen bir ordu gibi gözlerimin önünde aksın. Ne alırdım bu velveleden, bu ahenkten? Bu Hızır gününün gürültüsünden, patırtısından? Bilmiyorum ama, bilmediğim halde doyamazdım işte. Bittiğini istemezdim. Çocukluk.

Fakat, işte o heyecanlı gün, bütün memleketi havalandıran Hızır günü de artık biz ihtiyarların yâdımızda sönük, soluk bir izden başka bir şey değil. O gün de, işte zaman dediğimiz vefasızın ateşli kucağında eriyip gitti. Evet, zaman zaman deyip duruyoruz. Zaman renkleri de, ahenkleri de, heyecanları da, kahkahaları da, varlıkları da yok ediyor. Fakat kendi hâlâ civan!

Tükenmez defteri ömrü hesap olmaz zamansın sen,
Ne gençler, pîrler mahveyledin hâlâ civansın sen.

Miskinler Tekkesi

Bilmem niçin, çocuklukta zaman zaman beni evden alırlar, elimden tutarlar, Karacaahmet mezarlıklarının ortasındaki Miskinler Tekkesi'ne götürürlerdi.

Yıllar var ki buralardan geçtiğim yok. Miskinler Tekkesi Karacaahmet'ten İbrahimağa çayırına. Ayrılık çeşmesine giden yolun solunda, yoldan içeride harap bir bina idi. Bir harabe ki kara servilerin dev kanatları altında.

Çevresinde korkunç sesler dalgalanır, çatısının karanlık oyuklarında baykuşlar öterdi... Bu bina, hayır bu harabe duruyor mu, yıkıldı mı? Yerinde ne var şimdi bilmiyorum.

Giderdik. Çullara, çuvallara bürünmüş, irili ufaklı, hattâ dişili erkekli, yaralı bereli, dilenci kıyafetli bir sürü mahlûk, bir sürü korkunç iskelet bizi yoldan karşılarlardı. Bunlardan ürkerdim. İlerler girerdik içeriye, tekkeye demek isterim ama burası tekkeye de benzemezdi. Korkunç bir mezardı. Girerdik, içeriden içeri bir viran odaya, yıkık pencerelerinden ısırganlar, sarmaşıklar, dikenler, eğri büğrü mezar taşları görünen bir odaya.

Burada yüksekçe bir yere, viran bir kaide üzerine konulmuş, kurulmuş ufak bir değirmen taşı vardı. Bunun üstüne birkaç bakır onluk, gümüş kuruş atar, sapından tutar, çevirirdik. İşte bu hareket, bu çevirme sırasında metelikler, kuruşlar ya taşın üstünde kalır, ya etrafa saçılırdı. Bu paraların taşta kalmasına veya etrafa dağılmasına göre müsbet, menfi mânalar çıkarılırdı. Oraya bir emelle gidilirdi, bir dilekle. Niyet tutulurdu

önceden. Paralar taşta mı kaldı, fırladı mı? İşin ya olacak, ya olmıyacak... İşte bu da böyle boş, kof bir gelenekti, batıl bir itikattı.

Sonra dönerdik. Dönerken peşimize takılan çoluk çocuk, kadın erkek, kör, topal, çolak, yaralı, sakat iskeletler bir ağızdan anlaşılmaz bir şeyler haykırışırlardı, vahşî mırıltılarla bir şeyler söylenirlerdi. Ne haykırırlardı? Neler söylenirlerdi? Anlamazdım, bilmezdim ama hepsinin kirli ve kadid ellerine ayrı ayrı para vermek, oralara mahsus surette dikilmiş yosunlu taşların üzerine para bırakmak icap ederdi.

İşte bu, ölülerden korkunç, sefalet alayı bizi böyle türlü yaygaralar ve çeşitli hengâmelerle caddeye kadar teşyi ederlerdi. Bilmem artık, o çağlarda Yıldız sarayından, sürre alayına bu kadar tantanalı merasimle çıkmak müyesser olmuş mudur?

Ürkerdim burada. Kara servilerin hışıltısı, mezarlığın derinliklerinden gelen korkunç uğultu, miskinlerin çığlıkları dondururdu beni. Yola çıkar çıkmaz gözlerim, gönlüm açılırdı. Soğuktan sıcağa, karanlıktan aydınlığa kavuşmuş gibi sevinç duyardım.

Yukarıda büyük cadde dedim, büyük yol. Aradan yarım asırdan fazla zaman geçtiği halde, Karacaahmet'ten Ayrılığa uzanan o yolun o günlük hali işte gözlerimin önünde. Burası kendi kendine açılmış bir yoldu. Dünya yaratıldığı zaman ne şekil alabilmişse onu muhafaza etmiş, tabiî an'anesine candan bağlı, fıtrata sadık bir yol. İnişli çıkışlı, hendekli, bayırlı, dereli, tepeli, dağlı, uçurumlu, kayalıklı, bataklıklı bir yol. Buraya insan eli, kazma kürek filân değmemiş. Kendi kendine yol olmuş. Kızoğlan kız bir yol. Bir yol ki etrafı parmaklıkla çevrilip muhafaza ve teşhir edilecek, yollar tarihinde silinmez bir yer tutacak garibelerden. İptidailiğin değil, vahşet devirlerinin yere serilmiş âbidelerindendi.

Şimdi bu yollar ıslah ve tanzim edilmişse, daha doğrusu orada bir yol yapılmışsa, gerçi insanlar, arabalar, otomobiller, hayvanlar için rahat rahat "âmed şüt" temin edilmiş demektir ama, "Acaib-i seb'a-i âlem"e elhak ek olan bu eğri büğrü acibenin ortadan kaybolmuş bulunmasına da üzülmemek kabil midir, değil midir? Kestirilecek muammalardan olmadığını itiraf ederim.

Hoy Goycular!

Bizim çocukluk günlerimizde bir de "Hoy goycular" vardı. Sanırım bunlar Muharrem aylarında ortaya çıkarlardı. Dörder beşer kişilik gruplar halinde sokakları dolaşırlar, sokak köpekleriyle dalaşırlar ve çalmadık, asılmadık, takılmadık kapı bırakmazlardı.

Bunlar iriyarı, kör topal adamlardı. Saç, sakal, bıyık birbirine karışmış. Bakışları kalın, başlarında renk renk sarıklı, sargılı, külâhlar, kavuklar. Yüz, göz, el ayak kir pas içinde. Sırtlarında bir alay torba. Keşkül bedest! Evlerin önüne dikilirler, hep bir ağızdan haykırışırlardı, fakat ne gürültülü, ne gümbürtülü, ne kafa patlatıcı seslerle. İçlerinde biri önce bağırırdı:

- Aksaray'dan çıktım yola!..

Sonra yanındakiler hep bir ağızdan haykırışırlardı:

- Yaaaa!.. Yaaaa!.. Yaaaa!.. Hoy, goy goy canım!..
- Biz bakmayız sağa sola!..
- Yaaaa!.. Yaaaa!.. Yaaaa!.. Hoy, goy goy canım!..
- Yerde insan, gökte melek!
- Yaaaa!.. Yaaaa!.. Yaaaa!.. Hoy, goy goy canım!..
- Karpuz çıkar bazan kelek!..
- Yaaaa!.. Yaaaa!.. Yaaaa!.. Hoy, goy goy canım!..

Bunların lâfları böyle saçma sapan, ipe sapa gelmez şeylerdi. Yâ yârlarla, hoy hoylarla, goy goylarla sokakları, mahalleleri çınlatırlardı. Sonra içlerinden biri iri gözlerini kafeslere, pencerelere, kapılara dikerek seslenir, hayır gürlerdi:

- Yağdan, baldan, pirinçten, bulgurdan, buğdaydan, şekerden!..

Mahallenin çocukları bunların etrafını sarar, şaşkın şaşkın bunların perişan hallerine, pejmürde kılık kıyafetlerine dalar, bağırıp haykırışmaları karşısında alıklaşırlardı. Korkanlar da olurdu. Gülenler de bulunurdu.

Bunlar kimlerdi? Kimin nesi ve nesnesiydiler? Nereden gelip nereye gidiyorlardı? Niçin yağ, pirinç, bulgur, buğday filân falan isterlerdi. Haraç mı toplarlardı, bac mı alırlardı? Belli değildi, fakat her kapıdan bir şeyler almak, koparmak için ellerinde ferman varmış gibi heybetli, haşmetli cakalar, çalımlar göstermekten geri kalmazlardı.

Göğüslerine kadar uzanan kirli sakallarile, enselerinden dökülen yağlı saçlariyle, ağızlarını kapayan paslı bıyıklariyle, haşin bakışlariyle bakır renginde çehreleriyle, yıpranmış kavuklariyle, sırtlarındaki yamalı torbalariyle elele kolkola bu adamlar, işte altmış yıl sonra yine gözlerimin önünde.

- "Yâ, yâ, yâ" neydi? "Hoy, goy goy canım" ne demekti? "Aksaray'dan çıktım yola." "Bu yol gider bizim kola", "Yerde insan gökte melek", "Karpuz çıkar bazan kelek" gibi saçmalar, hezeyanlar ara sıra "En yeni nevcedid" şiirler arasında görülen, elhak göz ve gönül kamaştıran "Nadide, nâşide, nâtraşide!" mısralardan daha az parlak olmamakla beraber yine kafa şişirmekten geri kalmazlardı.

Bilmem ama, İstanbul kazan bunlar kepçe böyle her evden en az birer avuç bulgur, birer kabza yağ koparmakta olmalarına göre herhalde Asmaaltı'nın engin ve selâtin magazalarındaki buğday, bulgur, pirinç yığınlarını gölgede bırakacak erzak tepeleri, zahire dağları meydana getiriyorlardı bir tarafta. Ne yapıyorlardı bu kadar buğday, bulgur, filân yığınlarını? Stoklarını? Siz biliyor musunuz. Ey o günlerin çocukluğunu yaşamış ak saçlı ihtiyarlar?

Haydi isterseniz aşkla şevkle biz de tekrarlayalım:

- Aksaray'dan çıktım yola!...

- Yâ.... Yâ...Ya. Hoy goy goy canım!

Muharremin Onu

Muharremde on gün İranlılar İstanbul'da hanlarında, Üsküdar'da Karacaahmet'de Seyyitahmet deresindeki tekkelerinde geceli gündüzlü matem âyinleri yaparlardı. Onuncu gün de İstanbul'un dört tarafından bu tekkeye toplanırlar, bir kısmı deste deste, takım takım, bir kısmı dağınık geçerler, Seyyidahmet deresine giderler, akşama doğru alaca bulaca bayraklarla donanmış bir alayla İstanbul'daki hanlarına dönerler, oralarda da bir veda, bir firkat, bir matem gecesi yaparlardı. Hüzünlü bir âyin. Hattâ kanlı bir veda, bir hicran...

Artık bu Muharremin onuncu günü her yıl Üsküdar, yalnız Üsküdar'ın değil bütün İstanbul'un halkına toplantı yeri olurdu. Boğaziçi'nden, Adalar'dan, Kadıköy'ünden, İstanbul'un bütün köşelerinden kadın, erkek, çoluk çocuk Üsküdar caddelerine dökülürdü. Bütün dükkânların odaları, pencereleri, balkonları kiralanır. Boş arsalara tahta kanapeler, sedirler yapılır, beşer onar kuruşa yerler satılırdı. Bir hal ki tarif edilmez. Bütün o caddeler, hele Üsküdar çarşısı bir akar oluk olurdu. Kalabalıktan yollarda yürümek zorlaşırdı. Sabahları hücum Seyyidahmet deresine, akşam üzerleri çarşı boyuna, iskele meydanına olurdu.

Bütün İranlılar ilk vapurla Üsküdar'a gelirler. Çay semaverleri, nargileleri, halıları, bayrakları, zincirleri ellerinde, omuzlarında Seyyidahmet deresine koşarlardı. Orada akşama kadar dualar, mersiyeler okunur. Ahondlar hitabelerde bulunurlar, âyinler yapılır, gözyaşları dökülürdü.

Akşam yaklaşınca toplanırlar, intizamla dizilirler, desteler tertip ederlerdi. Bir matem alayı, bir elem kafilesi, bir nedamet kütlesi şeklinde

dönerlerdi. Bu elem, bu matem mahfili, Kerbelâ hâdisesinin teessür tuğyanını canlandıran bu mahşer gerçekten acı, zehirli, hüzünlü olurdu. İbretle görülecek bir kıyametti bu. Bir karışıklığa, bir kargaşalığa meydan verilmemek için yolların iki tarafını polis ve jandarma tutardı. En önde beyaz, yeşil sarıklı, siyah yeşil cübbeli, kınalı sakallı, sürmeli gözlü İran hocaları, ahondlar muntazam halkalar şeklinde geçerlerdi. Bunların arkasında gür, güzel sesli mersiyehanlar acıklı kasideler okurlardı. Bu mersiyelerin her mısraı can yırtıcı, göğüs ve kulak paralayıcı acı bir inilti, büyük bir uğultu, derin feryatlar takip ederdi. Gözyaşlarıyle, ay vaylarla karışık nedamet çığlıkları.

Benim çocukluğumda bu âyinin, bu elem kütlesinin en şöhretli okuyucusu Arap Ahmet isminde güzel, gür ve yanık sesli bir adamdı. Bugünkü gibi hatırlarım. Başka hâfızlar, mersiyehanlar da vardı. Onlar da okurlar, bütün kafile baştanbaşa kabarır, coşar, inler, ağlar hıçkırıklara boğulurdu.

Arap Ahmet, elleri kulaklarında, orta yerde, kafileye döne döne okurdu, haykırırdı:

Yâ şah-ı Kerbelâ, nerevâ bunca gam sana?
Derd-i demadem-ü elem-i dembedem sana?

Bu beyti bütün kafilenin:

- Ali!.. Hüseyin!..

Feryadları, sayhaları takip ederdi. Nasıl? Yürekleri parçalayıcı, ruhları yırtıcı uğultular, iniltilerle...

Diğer bir mersiyeci kafilenin başka bir destesinde müessir bir sesle ağlardı:

Berk-i sehab-ı hâdiseden tîğler çeküp,
Yer yer havale-i şüheda kıldın ey felek!

Bir rahm kılmadın ciğeri kan olanlara,
Gurbetde rûzkârı perişan olanlara!

Böyle acı parçalar da can yakan ahlarla ateşten gözyaşlariyle karışır, bu matem kafilesini bir kat daha galeyana getirirdi. Yürekler, gözler matem ve elem ile boyanırdı.

Daha arkadan sıra sıra beygirlerin üstünde beyaz örtülere bağlanmış, kanatları kanla boyanmış güvercinler geçerdi. Facianın sembolü, timsali. Bunları çeşit çeşit renkler, yazılar, resimlerle boyanmış. islenmiş bayraklar

kovalardı. Daha arkadan kafilenin iki tarafında, iki üç sırada açık göğüslerini yumruklarla döven, parçalamak ister gibi yumruklayan fedailer... Bunların peşinde ortalarda dört köşe veya yuvarlak şekilde toplanmış birtakım avareler ki bunlar üstleri başları kanlar içinde, göğüsleri ve sırtları çıplak zavallılardı. Ellerinde saplı püskül biçiminde zincirler çıplak sırtlarını çıplak göğüslerini "Şarrk! Şarrk!" döve döve geçerler, yüreklerimizi yırtarlardı. Bu kanlı zincirlerin şakırtısı hâlâ kulaklarımda. Cedlerinin uğruna kendilerini yaralamak, parçalamak, dövmek, dövünmek, hattâ ölmek için şu mahlûkların gösterdikleri tehalük ve çektikleri kanlı işkence neydi? Nedendi? Neredendi?

Kasidelerin, mersiyelerin ahenklerine uydurularak savurulan yumrukların, sağdan sola, soldan sağa kalkarak işleyen kanlara bulanmış zincirlerin, al kanlar ve yaralar içinde kalmış göğüslerin ve sırtların zehir manzaraları kafadan silinecek şeylerden değildir. Bu matem ve bu elem kafilesi, zincirler, yaralar, yaralılar, yumruklar, feryatlar, çırpınmalar, hıçkırıklar, ahlar, eyvahlar ve gözyaşları içinde dalgalana dalgalana caddeden aşağıya iner, geçer giderdi. İskeleye doğru gözden kaybolurdu. Dalardım arkalarından. Uzaktan uzağa yükselen, bulutları yırtan nâraları, feryadları işitirdim:

- Ya Ali!..
- Ya Hüseyin!..
- Mazlûm!..

Bugün de bu acıklı ve matemli sayhaları işittiğimi sanıyorum. Kafile geçer, halk dağılır. Sokaklar sessizleşir. Evime dönerdim, fakat bir cenazeden döner gibi. Bu haşin hüzn-ü elem faciasının, manzarasının temaşasından yüreğim zehirlenmiş, gözlerim ıslanmış, ruhum ezilmiş olarak...

İstibdad'da Gazeteler

İmparatorluğun, istibdadın son yıllarında gazeteler birer tevcihat destanı ve dua kitabı biçimine girmişlerdi. Aynen damlalariyle size bir iki örnek de bunlardan:

Sabah- 13 Teşrinisani 1308
TEVCİHAT

Mülkiye:
Ankara vilâyeti dahilinde vâki Mecidiye kazası kaymakamlığı Kolonya Kaymakamı Ahmet Lûtfi Efendiye tevcih buyurulmuştur.
İlmiye:
Yemen vilâyeti dahilinde Hayba kazası nihabeti Cemadülevvel sene 1310 tarihinde Abdürrahman Ebu Ganim efendiye tefviz buyurulmuştur.
Askeriye:
Hamidiye süvari alaylarına eşraf-ı aşairden nasb ve tayin buyurulan zabitan esamisinin bervechiâti derciyle tezyin-i sütun mahmedet kılınur.
Eşraf-ı aşairden rif'atlû Mehmet Bedlili efendi Hamidiye sürvari birinci alayına binbaşı-i evvel.
Eşraf-ı aşairden rif'atlû Yusuf Bey Hamidiye süvari ikinci alayına binbaşı-i evvel.

ŞEFKAT NİŞAN-I HÜMAYÛNU

Devletlû ismetlû Fatma Sultan Hazretlerinin hazinedar ustası iffetlû

Kâmran ve çamaşur ustası iffetlû Feyziye kalfalara ikinci rütbeden şefkat nişan-ı hümayûnları inayet ve ihsan buyurulmuştur.

İşte bu, böyleydi, böyledir. Bunun başı kuyruğu yoktur. Okuyabildiğin kadar oku, uyuklayabildiğin kadar uyukla. Her gün her gazetede tevcihat, arkasından nişanlar gelir. Onları tebligat-ı resmiye başlığı altında mavallar kovalar, maaş tahsisleri de bu zincirin halkalarındandır. Sonra vilâyetlerden sıhhat ve asayiş mükemmeliyetine dair gelen yalancı telgraflar... Anlardık ki millet oralarda çeşit çeşit hastalıklara, sefaletlere kurban. Anlardık ki oralarda kan gövdeyi götürüyor, dağ, taş eşkıya!

Hafiyelere gelince: Bunların işi gücü can yakmak, ocak söndürmek, ötekinin berikinin ayağına karpuz kabuğu koymak, mütefekkirleri ateşe yakmak ve külâh kapmak.

"Filânca Avrupa'ya kaçacak. Falanca zat-ı akdes-i şehriyari hakkında ağıza alınmaz iftiralarda bulundu. Şunun evinde evrak-ı muzırra var. Bunun elinde Kemal'in, Suavi'nin eserleri görüldü. Ötekinin köşkünde mefsedetkârane toplantılar yapılıyor. Berikinin Avrupa'daki Jön Türklerle muhaberesi öğrenildi..."

Gibi herzelerle, saraya, saray kodamanlarına, Abdülhamid'e jurnal yağdırmak. Bu tereslerin hemen bütün jurnallarda imzaları da "Abd-i esdak-ı şehriyâri!" Ahmet, Mehmet...

Böyle püften jurnallarla ne gençler, ne kıymetler Yemen'e, Fizan'a sürüldü, heder oldu. Ne aile ocakları yıkıldı. Bunların sayısı hesaba sığmaz. Hafiyelere o çağlarda genç mektepliler türlü türlü adlar takımışlardı: Akrep, mikrop, boynuzlu, kılkuyruk...

O kapkara o karmakarışık günlerde İstanbul'a zannederim Paris'ten gelen ve renkli resimler basan gazetelerden biri resimli bir yazı yazmıştı. Aradan elli altmış yıl geçmiş olduğu halde bu tablo gözlerimden ve o yazılar kafamdan silinmemiş. Esasen aylarca dillerde dolaşmıştı da. Jurnalcılar, hafiyeler hakkında birçok şeyler yazmaktansa burada size bunu anlatmak daha yerinde ve daha faydalı olacak. İşte fıkra:

Tanrı günün birinde meleklerinden bir kafile ile seyahate çıkıyor:

- Haydi bakalım, şu yaptığım dünya ve yarattığım insanları bir görelim. Evvelce görmüştük ama aradan çok zaman geçti. Neler olmuş, ne işler başarılmış!.

Diyor. Göklerden devre çıkıyorlar. Amerika'ya gidiyorlar. Nevyork, Vaşington, muhteşem binalar, fabrikalar, köprüler, limanlar, elektrikli tersaneler, müesseseler... Terakkiye şaşıyorlar. Avrupa'ya geçiyorlar. Paris

ışık ve zekâ içinde hayran oluyorlar, Almanya'da sanayi kaynaşıyor, Viyana'da müzik. Her tarafta terakki, terakki... Memnun oluyorlar. Balkanlardan geçiyorlar Türkiye'ye. Bakıyorlar yukarıdan, karanlık içinde. Hiçbir yenilik yok... Memleket de, halk da afyon yutmuş gibi uyuşuk. Tanrı meleklerine dönüyor:

- Bre bu ne hal? Yıllarca, asırlarca evvel nasıl bıraktıksa yine öyle!

Melekler hemen eteğini çekiyorlar ve Tanrının kulağına eğiliyorlar:

- Aman, sus, sus!
- Ne var?
- Sokaklarda dolaşan kırmızı fesli adamları görmüyor musunuz?
- Ey ne olacak?
- Onların hepsi hafiye. Duymasınlar, bizi de jurnal ederler!

Susuyorlar ve kayboluyorlar.

Sansür!

Sansürü mü sordunuz? İstibdad devrinde yazı, fikir, sanat, his, hayal cellâdı. Size bunu bir iki perdede seyrettireceğim. Hem Yıldız'ın sansürü, hem Meşrutiyet'i müteakip çıkan gazetelerin dili hem de o günlerin heyecanı kulakta, kafada ve gözde daha iyi canlanmış olur.

ZUHURİ 14 Ağustos 1324 (27 Ağustos 1908)
Numara: 1
SANSÜR

BİRİNCİ MECLİS (Gece. Sansürün evinde)

SANSÜR VE YARDAKLARI

Sansür - (Yardaklarından birine) - Baksana Didar Bey! Nasıl gazeteler kolaylandı mı?

Didar - Kolaylanıyor. Üçü de bitmek üzere.

Sansür - Aman aman! Evvelki gece gibi olmasın. Yine sabahlara kadar uğraşmıyalım... *İkdam*'ı kim okuyor?

Hasleti - Bendeniz okuyorum, efendim.

Sansür - Canım birader dikkat. Bilirsin ya. O, iki gün evvel çıkardığımız, çizdiğimiz şeyleri başka kalıba sokmak suretiyle kül yutturmak ister.

Hasleti - Merak etmeyiniz. Şüphelendiğim fıkraları size göstermek için ayırdım.

Sansür - Olmaz, olmaz. Yalnız ayırdıklarını değil, hepsini gömeliyim.

Hasleti - Başüstüne! (Biraz sonra) Buyurunuz hepsi okundu. (Prova-

ları sansüre verir)

Sansür - (Provalardan birini okumaya başlar) Ooo!. Hasleti Efendi!.. Sen ne yapıyorsun Allahı seversen?.. Ne kadar tahta kelimesi varsa hepsi (hı)lı olmuş! Noktaları neye çizmedin?

Hasleti - Aman efendim. Lûtfediniz tahta kelimesi Farsçadır "haimüacceme" iledir.

Sansür- Sen sansür olamıyacaksın. A çocuk biz şimdi bir kelime Farsça mıdır, Arapça mıdır? Onu değil, imlâ şeklini, mânasını, memnu sözlerden birine benzeyip benzemediğini arıyoruz. Tahtanın bu suretle imlâsına müsaade edecek olursak, ihtimal ki tertip hatası olarak ahirindeki (ha) düşer, dikkat olunmaz da maazallah memnu elfazdan biri olur. Taht!.. Ne yaparız sonra?.. Sansür yalnız biz değiliz. Âlem sansür kesilmiş. Gazetelerden birinde bir kelime yanlış dizilse, ondan da aykırı bir mâna anlaşılsa derhal saraya yağmur gibi jurnallar yağdırırlar. Bizim de, gazete sahibinin de halimiz ne olur. Artık belâlar mübareki!

(Provaları okumakta devam eder; birdenbire ayağa kalkar) Aman yarab, aman, aman! Bu daha dehşetli!.. "Korkunç tuğyan... Seksen yedi hane harap, yüz elli re's hayvan telef, otuz dokuz nüfus helâk!" Hiç böyle şey yazdırılır mı?

Hasleti - Efendim, vilâyet gazetesinden aynen almış..

Sansür - Nereden alırsa alsın. Böyle "tandisi ezhanı mucip" havadis yazılmaz, yazılamaz!..

Hasleti - Hepsini çizeyim mi?,

Sansür - Daha soruyorsun. Çiz, çiz!..

Hasleti - (Kalemi ve provayı alır. Yukarıdan aşağı çizer. Kırmızı mürekkeple.)

Sansür - (Diğer provaları gözden geçirir, haykırır). Ey sana olmuş olanlar. Bu ne hal yahu? (okur) "Geçende Dicle nehrinin tuğyanı esnasında..." (Tekrar avazı çıktığı kadar bağırır) Tuğyan ha! Tuğyan! Allaha sığındık!.. Kaldır şunu da "Feyezanı esnasında" yap!..

Hasleti - (Çizer, tashih eder).

Yardaklardan biri - (Sansüre) Efendim, *Sabah* gazetesi şöyle bir fıkra yazıyor: (Okur) "Bazı Tahkikat için Bandırma'ya giden hey'et vazifesini bitirerek avdet ve bu sabah Dersaadete muvasalat eylemiştir."

Sansür - Bunların gittikleri yazdırılmış mıydı?

Yardak - Yazdırılmamıştı.

Sansür - Aman, çiz, çiz!

Başka bir yardak - *Terçüman*'da şöyle bir fıkra var: "Fransada yapılacak büyük askerî manevralarda hazır bulunmak üzere taraf-ı saltanat-ı seniyyeden memur edilen erkânıharp..."

Sansür - (Çılgın bir telâşla) Aman, aman, aman! Askerî hareketlere dair gazetelere bir şey yazdırılmaması hakkında Seraskerlik makamının müteaddid emirleri var. Bilmiyor musun? Çiz, çiz!..

Yine o - Efendim *Terçüman*'ın romanında şöyle bir söz var: "Gaston nihayet sevgilisiyle izdivaç eyledi."

Sansür - Nasıl olur, nasıl olur? "Sevgilisi"ni çiz. Yalnız "Gaston izdivaç eyledi" kalsın. Unutuyorsun, aşk, muhabbet sözleri yazdırılmaz.

Diğer bir yardak - Efendim *İkdam*'da bir fıkra var: "Kadıköyü'nde bir Rum delikanlı, sevdiği kızı ebeveyni vermek istemediklerinden kendisini zehirlemek suretiyle intihar etmiştir."

Sansür - Bu daha fena! Daha fena! Delikanlı, sevdiği kız, zehirlemek, intihar... Vay, vay, vay, saray çileden çıkar. Olmaz, olmaz, kaldır. Kaldır!..

(Yine Hasleti'nin okuduğu provalara göz gezdirir) Aman Hasleti! Bu gece sana ne oldu? Yoksa yine uykusuz mu kaldın?

Hasleti - Hayır ola efendim?

Sansür - Okuyayım da bak (okur)

"Yedi Emirler civarında Şehid Ali Paşa camii şerifi ittisalinde kâin Şahbaba dergâhı postnişini reşadetlû..." Gördün mü bir kere yaptığın işi? Hiç bunlar yazılır mı? Al şunu da "Yedi Emirler, şehit, şah, postnişin" sözlerini kaldır, "reşadetlû" yu da "faziletlû" yap.

İKİNCİ MECLİS: Gündüz dairede
SANSÜR, MEMURLAR, GAZETECİLER, MATBAACILAR
VESAİR MÜRACAAT SAHİPLERİ

Matbaa müfettişlerinden biri - (Sansüre) Efendim, Karakaşyanın matbaasına gittim. Altına matbaasının ismini koymaksızın bastığı ilânlar bin tane imiş. İlâve edeceğim dedi, dinletemedim. Hepsini toplatıp mühürledim.

Sansür - Pekâlâ. Raporunu ver. Zaptiyeye yazayım. Mükerrer tebligata ve matbaalar nizamnamesi hilâfına hareket ettiği için cezalandırılsın.

Müfettiş - Sonra da Acem Mehdi'nin matbaasına gittim. Raflarda birtakım kitaplar evvelden basılmış ama ruhsatnamesine baktım. İki seneyi geçeli iki ay olmuş. Bunlar zamanında basıldı diye diretti durdu. Dinlemedim yeniden izin alıncaya kadar bastığı formaları mühürledim.

Sansür - Âlâ!

Bir matbaacı (Bir elinde renkli bir küçük kâğıt olduğu halde ezile büzüle içeriye girip yerden temennalar ettikten sonra elindeki kâğıdı sansüre uzatır)

- Bendeniz şöyle bir kartpostal basmak istiyorum. Müfettişler "olmaz" diye menettiler. Bunda ne var ki efendim?

Sansür - (Kâğıdı tetkik ettikten sonra) Daha ne olacak? Üzerinde Türk bayrağı resmi var.

Matbaacı - İyi ya efendim. Memnu veya münasebetsiz bir şey değil ki kendi bayrağımız. Böyle münasip gördüm.

Sansür - Sen münasip görüyorsun ama, bakalım biz münasip görüyor muyuz?

Matbaacı - Niçin efendim?

Sansür - Bizim bayrağımız olduğu için.

Matbaacı - Ya!.. Öyle mi?.. Biz de bundan sonra kendi bayrağımız diye başka devletlere ait bayrakların resimlerini yapalım demek...

Sansür - (Hiddet ve şiddetle) Çık dışarı edebsiz herif!.. Hele yap da göreyim seni!..

(Bu sırada bir müfettiş. Elinde üzerinde Türk bayrağı resmi bulunan bir kartpostalla içeriye girer, sansüre verir)

Müfettiş - Bunu bir kitapçıdan aldım. Dükkânında birçok var. Nereden aldığını sordum. Hoserkof matbaasından aldığını, orada basıldığını söyledi.

Sansür - Ya, öyle ise hiç görmemiş gibi ol.

Müfettiş - Zaten ecnebi bir matbaacıya ne yapılabilir ki?..

Bu sırada içeriye bir zabit girer. Askerce selâmdan sonra elinde tuttuğu yazma bir kitabın açık sayfasını sansüre uzatır.

Sansür - O nedir?

Zabit - Efendim, ben Mekteb-i Harbiye'de süvari talimi muallimiyim. Mektepte buna dair verdiğim dersleri kitab olarak bastıracağım. Müsveddeleri Maarif Nezareti'ne vermiştim. Bir nüshasını buraya göndermişlerdi. Bakıp iade etmişsiniz. Bana verdiler. Tetkik ederken ne göreyim? (parmağiyle açık sahifede kırmızı mürekkeble çizilmiş yerleri göstererek) Ne kadar "soğukkan" tabiri varsa değiştirilmiş "cins hayvan" yapılmış!.. Halbuki "soğukkan" fennî ıstılahlardandır. Ötedenberi böyle kabul edilmiştir. "Soğukkan" başka "cins hayvan" yine başkadır.

Sansür - Öyle ama "soğukkan" tabirine biz müsaade veremeyiz.

Zabit - Acaip. Niçin efendim?

Sansür - Sualinize cevap veremeyiz.

Zabit - Ben bunu nasıl bastırırım. Kitabda "soğukkan" yerine "cins hayvan" denildiğini görenler sizi değil beni tehcil ederler.

(Kitabını koltuğuna alır, gider)

ÜÇÜNCÜ MECLİS: Bir gazete idarehanesinde

SAHİB-İ İMTİYAZ, İDARE MEMURU, MUSAHHİH

Sahib-i imtiyaz - (İdare memuruna) Bugün gazete çokgeç kalmış. Satış düşüyor. Bir çare.

İdare memuru - (Başını sallar) Sansür belâsı varken ne çare bulunur? Akşam altı buçuk sütun yazı çizmişler.

Sahib-i imtiyaz - Musahhih Nuri Efendi'yi çağır.

(Musahhih elinde yukarıdan aşağı kırmızı mürekkeple çizilmiş birçok provalar olduğu halde gelir)

Sahib-i imtiyaz - Akşam yine birçok şeyler çıkarmışlar öyle mi?

Musahhih - Evet efendim, işte bakınız. Kaç sütun. (Kâğıtları uzatır)

Sahib-i imtiyaz - (Kâğıtları tetkik eder. Tashih edilmiş bir fıkra üzerinde duraklar. Hayret ve hiddetle) Bu ne maskaralık?.. Artık illâllah! Nuri Efendi basılan nüshalardan bir tane getir.

(Musahhih o gün çıkan gazetelerden bir nüsha getirip sahib-i imtiyaza verir)

Sahib-i imtiyaz - Gazeteyi tekrar iade ile:

- Nuri Efendi şu baştaki tebligatı oku.

Musahhih - (Gazeteyi alır. Okur).

"... ahiren Dicle nehrinin feyezanı esnasında bazı köyleri su basarak seksen yedi hane harap, yüz elli re's hayvan telef ve otuz dokuz nüfus helâk olduğu haber alınması üzerine zarar görenlere dağıtılmak üzere hazineden şu kadar liranın derhal mahalline irsali kararlaştırılmış ve icabının icrasına müsaraat olunmuştur."

Sahib-i imtiyaz - Bir de buna dair sansürün tashihi veçhile dahilî havadisin sırasında konulan fıkrayı oku.

Musahhih - (Onu da okur)

"... kariyeleri su basmış ise de lehülhamd bir gûna hasarat ve telefat vuku bulmamıştır."

Sahib-i imtiyaz - Bu ne iş, ne rezalet?.. Bir şey ki resmen tahakkuk etsin, resmen ilân edilsin. Gayriresmî yazılmak istenildiği zaman yazdırılmasın. Ne garip?... Daha garibi bu iki fıkranın bir gazetede, bir günde, bir arada neşrolunması!

Aman yarabbi! Neler görüyoruz?

Mart İçeri, Pire Dışarı!

Bu da başka bir hengâmeydi. Rumî Şubatın son gecesi. Her yıl bizi Marta kavuşturan gece.

- Şangırrr!.. Şungurrr!..
- Çattt!.. Pattt!..
- Gümmm!..

Bir şangırtı, bir çatırtı, bir gümbürtü kopardı. Bir kıyamet ki değme gitsin!

Aslı, esası bilinmez. Mânasına akıl ermez bir gelenekti bu. Nereden gelmişti, nereye gidiyordu? Kimse bilmez.

Herkes ve her ev elinde ve ocağında, köşesinde buçağında ne kadar kırık testi, çatlak saksı, sırları bozulmuş kavanoz, hattâ işe yaramaz surahi, tabak, bardak gibi şeyler varsa pencerelerden, cumbalardan, balkonlardan kapılardan sokaklara, caddelere fırlatır, atar, parçalar, ortalığı velveleye boğar, kaldırımları geçilmez, yürünmez hale sokarlardı.

Bu kırık dökük çanak çömlek veryansına daha gürültülü ve gümbürtülü bir çeşni vermek için mahalle haşeratı da boş gaz tenekeleriyle iştirâk etmekten geri kalmaz, ve koca şehir saatlarca şangırtılı şungurtulu çatırtılı patırtılı bir bombardımanla sarsılırdı, haykırışırlardı:

- Mart içeri pire dışarı!..

Atarlardı, kırarlardı:

- Çattt!.. Pattt!.. Gümmm!..
- Tangırr!.. Tungurr!..

Bağrışırlardı:

- Mart içeri, pire dışarı!.

-Çattt!.. Çattt!..

Böyle kırık dökük çanakları, çömlekleri, testileri, tenekeleri, şunu bunu atmakla, caddeleri bir mezbele haline sokmakla Mart evlerden içeri mi girerdi? Pireler evlerden dışarı mı kaçardı?

Ertesi sabah sokaklar, caddeler görülecek ve gülünecek bir hal, bir manzara alırdı. Yollarda saksı, kavanoz, küp, çanak kırıklarından geçilmezdi. Hele pirelere gelince: Fettan ve fitne mahlûklar sokaklardan evlere hücum ederlerdi bilâkis. Ve yakamıza yapışırlar, bizi kış mevsimine kadar bırakmazlardı.

İşte bu da böyle başı yok, ayağı yok bir an'aneydi. Ve her yıl Mart gecesi İstanbul'u bir baştan bir başa çanak cömlek kırma şenliğine ayaklandırırlardı.

Sultantepe Yangını

Üsküdar'da Ravza-i Terakki Mektebinin ibtidai kısmındayız. Mektep o zaman Uncular sokağında. Bir sabah mektepte bir telâş başgösterdi. Heyecanlı dolaşmalar oluyor. Üzüntülü fısıltılar var...

Bir anda:

- Sultantepesi'nde yangın varmış!.. Bir iki saatten beri devam ediyormuş!.. Ateş büyükmüş!.. Hava da fırtınalı!..

Gibi üzüntülü sözler bütün çocuklar arasında yayılıverdi. Herkes büyük küçük mektebin üst katlarına çıktılar değil hücum ettiler. Biz de onlara karıştık. O taraftaki çatıların üstünden, arasından, arkasından yanar dağlar mı köpürmüş, ne olmuştu? Gökleri sık, siyah duman bulutları kaplamıştı. Bu dumanlar arasında irili ufaklı alev parçaları da çırpınıyor...

O semtlerde oturan talebeyi derhal evlerine gönderdiler. Herkesin ağzında:

- Yangın dehşet! Yangın çok büyük! Rüzgâr çok şiddetli! Sabahtan beri kırk elli ev yanmış! Ateş dört kol olmuş! Hayır beş kola ayrılmış!

Yollu, telâşlı, çarpıntılı lâkırdılar. Hepimizi bir korku almıştı. Titreşiyorduk. Dershaneler bomboştu. Hocalar, hademeler dağılmışlardı. Ben bu hallerden yangının korkunçluğunu anlıyordum...Mektepte kalan çocuklar birbirimize sokuluyor, ne olacak, ne oluyor, ne olacağız diye düşünüyoruz. Dudaklarımız düğümlü... Derken mektebin arkasındaki bahçeye bitişik evlerden acı acı çığlıklar, can yırtan, kulak tırmalayan feryatlar koptu. Çocukların bir kısmı bahçeye fırladılar. Biz birkaç arkadaş bahçe üstündeki odalara koştuk. Mektebin bu ciheti Kaptanpaşa ma-

hallesiydi. Burada da yüksekteki evlerden biri tutuşmuş, kan rengi alevlere sarılmış, yanıyordu. Yanarken yanda ve üst taraftaki evler de tutuştu. Mektebin dört çevresi kırmızılı siyahlı korkunç bulutlar içinde kaldı. Ağaçların, çatıların üstüne yağmur gibi kıvılcımlar, tutuşmuş tahta parçaları yağmıya başladı. Hademelerden, hocalardan mektepte kalanlar da damlara çıktılar. Saçaklardan ıslak halılar, kilimler sarkıttılar. Fakat kızgın, çılgın alev kasırgaları, duman bulutları gittikçe dağılıyor, çoğalıyor, yangının ateşli nefesleri pencerelerden içeriye vuruyordu. Mektep heyecan ve telâş içinde tatil edildi. Hepimizi evlerimize gönderdiler.

Sabahleyin Sultantepesi'nden başlayan yangın bir taraftan Bülbülderesi'ne bir taraftan Paşalimanı sırtlarına, sağa sola dal budak salarak uzanmış, bu yollarda, bu yerlerde pençesine geçirdiği evleri, köşkleri yakmış, kül etmişti. Öğleye yakın da çılgın alev bulutları bu yangından kopan ateşli bir tahta parçasını kaptığı gibi uçurmuş Kaptanpaşa'daki tahta evlerden birinin kaplamalarına yapıştırmış. İkinci ve ayrı bir yangın da ortalığı buradan ateşe vermişti.

Sultantepe neresi? Kaptanpaşa nerede? Bu suretle Üsküdar'ın birbirinden uzak iki tepesi ateş, kıvılcım, duman içinde kavruluyordu. Halk sokaklara dökülmüştü. Arabalar, hayvanlar yarışıyor, insanlar birer tarafa koşuşuyor, kaçışıyor, dağılıyor. Perişan, telâşlı, şaşkın bir halde yangından kurtardıkları eşyaları taşımaya uğraşanlar da sayısız.

Biz o sıralarda idi ki Yeniçeşme'deki kendi evimize yeni taşınmıştık. Daha yerleşmemiştik. Eşyalarımızdan bir kısmını o gün yangın tehlikesinden İcadiye'de Bakkal sokağında halamızın evine naklettikti.

Ateş gittikçe kudurdu. Gittikçe gemi azıya aldı. Önüne gelen, eline geçen binaları yaktı, kavurdu. Üsküdar'ı bir semtinden bir semtine kadar viraneye çevirdi.

Çocuktum o zaman. Bu yangının korkunçluğu, ürküntüsü, azgınlığı hâlâ gözlerimin önünde. O ne alevdi? Ne ateşti? Ne dumandı? Ne kızılca kıyametti? Her tarafta kıvılcımdan, dumandan, ateşten başka bir şey görünmüyordu. Üsküdar'ın her çevresine gökten ateş ve kıvılcım yağıyordu. Herkes evlerinin damlarında. Tulumbalar, nâralar, itfaiye borularının acı acı sesleri, ağlayan, çırpınan, yolunan kadınlar, çocuklar, çılgına dönmüş insanlar, şaşkın koşuşmalar, alev, ateş, kızıllık, kıvılcım, duman, korku, heyecan birbirine karışmıştı. Bir hercümerc, bir kıyamettir kopuyordu. O gün ne gündü? Gerçek bir ana baba günüydü. Yangın geceye doğru İmrahor tarafına geçti. Bizden biraz uzaklaştı. Yatsıya doğru babamla, ah,

babacığımla beraber Açıktürbe'den geçtik. Yangına baktık. Korkudan dizlerimin bağı çözülmüştü. Tir tir titriyordum. Bir yangın değil, anlatılmaz bir ateş kasırgasıydı bu. Cehennemler yerin altından üstüne çıkmış, yahut göklerin üstünden yeryüzüne inmişti. Dört taraftan sütun sütun yükselen, çılgın uğultularla taşan, haşin, gayızlı çatırtılarla evleri yıkan alevler kudurmuş ifritlere benziyordu. Bu alevler evlere sarılıyor, acı, zehir ateş pençelerle diğer bir evden uzanan, atılan, yükselen alevlere saldırıyordu. Bütün Üsküdar'ı ateşten ve dumandan bir dev, bir ejder nefesi yokediyordu. Ev, ağaç, taş, her şey, her şey bu ateşin önünde eriyor, siliniyordu... Halkın acı feryadları, tulumbacıların haykırışmaları, itfaiyelerin yanık boru sesleri bu felâkete başka bir dehşet, bir huşunet veriyordu.

Bu koca yangın ki, tarihe Sultantepe Yangını diye mal oldu. Sevimli Üsküdar'ı bir baştan bir başa istediği kadar ve istediği gibi yaktı, gece ne vakte kadar sürdü? Bilmiyorum. Şu kadar ki ertesi sabah:

- Yangın söndü!

dediler.

Ateş söndü. Fakat Üsküdar'ın yarısı da harabeye döndü.

O günden beri yarım asırdan fazla zaman geçti. Bu yangında yanan yerlerin çoğu hâlâ viranedir ve bu viranelerde bugün ısırganlar, dikenler, ballıbabalar, ebegümeciler, hindibalar, sarmaşıklar biter!

Eylül 1951, İstanbul
Sadri Sema

SON

Albüm

Sokak kahvecisi.

NURİ AKBAYAR KOLEKSİYONU

Eski İstanbul'un sokaklarında bağırarak ciğer satanların bellerinde geniş kemerleri bunun üzerinde dizilmiş bıçakları bulunurdu. Kemerden sarkan bıçakları, şalvarı, tozluğu, üstlüğü ve ciğerci sırığı diye tabir edilen demir çubuğa dizilmiş ciğerleriyle sokakların renkli tiplerinden olan ciğercilerin arkasından kediler eksik olmazdı.

NURİ AKBAYAR KOLEKSİYONU

Yirmi yıl öncesine kadar Sirkeci'de Büyük Postane'ye giden yolun köşesindeki şerbetçilerde, henüz bir iki yıl önce Bahçekapı'daki Hacı Bekir'de bile içilebilen demirhindi şerbeti eski İstanbul'un sokaklarında şerbetçiler tarafından satılırdı (solda). Demirhindi ağacının meyvesinden yapılan bu şerbet, susuzluk giderir, ferahlık verir ve serinletirdi. Sıcak yaz günlerinde elinde bardaklarını yıkadığı ibriği, boncuklarla süslediği şerbetliği ve beyaz önlüğü ile şerbetçi adeta bir 'kurtarıcı' gibi dolanırdı.

İstanbul'da Haliç üzerine ilk köprünün Justinyen döneminde yapıldığı öne sürülmektedir. Evliya Çelebi de, Eyüp'le Sütlüce arasında bir köprü bulunduğuna dair rivayeti nakleder. Fatih'in İstanbul'u kuşatması sırasında da askerlerin geçişi için bir köprünün yapıldığı bilinmektedir. Yolcuların geçmesi için bir köprü yapma düşüncesi II.Bayezit tarafından tasarlanmış, fakat bu da sonuçlanmamıştır. Sonunda 1837'de II.Mahmud döneminde Azapkapı ile Unkapanı arasında yapılan ve Hayratiye adını alan ahşap köprü inşa edeldi. Ardından 1845'de Abdülmecid döneminde bugünkü Galata Köprüsü'nün yerine Cesr-i Cedid diye adlandırılan bir köprü daha yapıldı Ahşap olan bu köprüden geçen İstanbul halkının içtiği sigara ve çubuklar yangına neden olunca, köprüye girerken bunların söndürülmesi yolunda bir ferman çıkarıldı. Daha sonra bu köprü Unkapanı Köprüsü'nün yerine çekilerek burada bir demir köprü yapıldı. Bugünkü köprü ise 1910'da Alman MAN şirketi tarafından yapıldı ve çeşitli tamiratlar görerek günümüze kadar geldi. Bugünlerde de yerini bir yenisine bırakıyor.

Servet-i Fünun *dergisinde romanlarını yayımlamış Halid Ziya Uşaklıgil (üstte, 1867-1945) ve Mehmed Rauf (solda, 1875-1931) Edebiyat-ı Cedide'nin önemli romancılarından ve Meşrutiyet döneminde Bâbıâlî'nin önde gelen isimlerindendi.*

Eski İstanbul'da berberler kahvehanelerde icray-ı sanat ederdi. Kanunî döneminde başlayan bu gelenek, IV. Murad döneminde kahveler kapatılınca kesintiye uğradı. Ayrı dükkânlar açan berber esnafı yasak kalktığında yeniden kahvelerde çalışmaya başladı. II.Mahmud döneminde Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla birlikte kahvelerin tekrar yasaklanması berber esnafını yeni bir örgütlenmeye sürükledi.

Rıza Tevfik (solda üstte, 1869-1946) de Ahmet İhsan'ın (solda altta, 1866-1942) kurduğu Servet-i Fünun *dergisinde yazdı. Önce Mülkiye Mektebi'ni sonra Mekteb-i Tıbbıye'yi bitiren Rıza Tevfik (Bölükbaşı) II.Meşrutiyet'te İttihat ve Terakki'ye girerek Edirne mebusu oldu. Daha sonra Hürriyet ve İtilafçıların safına geçti, Milli Mücadele ertesinde Yüzellilikler'e dahil edilerek sürgüne yollandı. Ahmet İhsan (Tokgöz) 1891'de* Servet-i Fünun'*u kurdu, öndegelen şair ve yazarları biraraya getirdi. Lozan Konferansı'nda da görev yapan Ahmet İhsan Tokgöz 1931'de Ordu'dan milletvekili oldu.*

NURİ AKBAYAR KOLEKSİYONU

Macuncular eski İstanbul'da bayram yerlerinde, mahalle aralarında, mektep önlerinde çok sık görülen bugün artık tamamen yokolmuş tiplerdendir. Hamur kıvamına getirilmiş ve içine tarçın, nane, limon, baharat vb. katılmış şekerli yumuşak maddeyi bir çubuğa dolayarak satarlardı.

NURİ AKBAYAR KOLEKSİYONU

Osmanlı toplum hayatında önemli bir yere sahip mahalle bekçileri, doğum, ölüm, yangın, savaş, seferberlik vb. haberlerini yaymak amacıyla gezinirken maniler dizerlerdi. Geceleri elinde fener, sopasını yere vurarak gezinen bekçi babanın üzerinde uzun bir aba, başında da çuhadan yapılmış barata diye adlandırılan bir külâh bulunurdu.

NURİ AKBAYAR KOLEKSİYONU

Eski İstanbul'un dar ve bozuk yollarında sırık hamalları şehrin ticaret hayatının vazgeçilmez unsurlarıydı (üstte). Kahvenin Şeyhülislâm fetvasıyla haram sayıldığı 1551'e kadar İstanbul'da kahvehane yoktu. 1551'de kahve getiren gemiler rıhtımda hatırlmıştı. 1554'te Halep ve Şam'dan gelen iki kişinin bir kahve açtıkları biliniyor. Bundan sonra yaygınlaşan kahveler IV. Murad döneminde yasaklandı. Yasak kalktıktan sonra kahveler II. Mahmud dönemine kadar özellikle Yeniçerilerin mekânıydı.

Mihran Efendi ile Ahmet Rasim'in çıkardığı Sabah *'ın yazı kadrosunun yeraldığı (üstteki) kolajda üstte soldan, Bafralı Yanko Efendi, Selânikli Tevfik Bey, Ahmet Rasim, ortada Samih Rıfat, altta Nuri Bey. Zavallı* Necdet *'in yazarı Saffet Nezihi (altta) yüzyılın başında Bâbıâli'nin öndegelen yazarlarındandı.* Servet-i Fünun *ve* İkdam *'da yazdı, bir oyunuyla Meclis-i Mebusan'ı hicvetti.*

Galata Köprüsü'nde tahsildar uygulaması 1845'te başladı. Bu tahsildarlar Bahriye Nezareti adına müruriye diye adlandırılan geçiş parası almaya başladılar. Yayalar, yüklü hamallar, boş ve yüklü beygirler, küçük ve büyük baş hayvanlarla boş ve yüklü arabalardan alınan bu geçiş ücreti uygulaması 1930'a kadar sürdü. Tahsildarlar köprünün girişinde bulunur ve beyaz önlüklerinde para koydukları cepler yeralırdı (sağda üstte) Yüzyılın başında önemli bir ticaret merkezi olan Galata'da Karaköy Rıhtımı (sağda altta).

Eski İstanbul'da Hıdrellez (üstte) çok canlı bir biçimde kutlanırdı. Çayırlara yaygılar serilir, ağaçlar arasına hamaklar gerilir, dere kenarlarında çilinir sofraları kurulur, saz takımları, davul dümbelek eşliğinde eğlenilirdi. Kağıthane, Çırpıcı, Veliefendi Çayırı, Fikir Tepesi, Çamlıca, Beykoz Çayırı gibi yerler o gün dolar, taşardı. Baharın müjdecisi Hızır İlyas Baba'nın anısına kutlanan Hıdrellez hesmeleyle açılır, güldibine konan çömleklere genç kızlar kendilerinin olan bir şeyi atar, duvaklı kızlar çömlekten niyeti çeker, kısmeti çıkmayanların kısmeti açılırdı... Nabizade Nazım (solda 1862-1893) Servet-i Fünun *yazarlarındandı. Genç yaşta kemik vereminden ölen Nabizade, gerçekçi köy öyküleri ve Batı tekniği ile yazılmış ilk roman sayılabilecek* Zehra *ile ün yaptı.*

Mezarlıklar bir anlamda şehrin tapusu, arşivi, kayıt defteri gibidir. İstanbul'un şehir dokusunda da mezarlıkların yeri önemlidir. Adını 16. Yüzyılda yaşamış Karaca Ahmet'ten alan Üsküdar Karacaahmet Mezarlığı (sağda), Edirnekapı, Merkezefendi, Eyüp Sultan gibi, ne kadar tahrip olsa da, şehrin geçmiş toplumsal hayatına ilişkin binlerce şifre ve işareti barındıran bir müzedir.

Eski İstanbul kültürünün önemli bir unsuru olan Çingeneler Surdibinde Sulukule, Ayvansaray, Üsküdar'da Selamsız, Büyükdere'de Çayırbaşı gibi semtlerde yaşarlardı. Sabahın erken saatlerinde İstanbul sokaklarında gezinmeye başlayan ve çoğu kalaycılık, falcılık, kundura boyacılığı ve çalgıcılık yapan çingenelerin günlük yaşamlarını, alışkanlıklarını, aşklarını, argolarını Osman Cemal Kaygılı'nın (1890-1945) Çingeneler romanında bulabiliriz.

İstanbul'da ilk tramvay şirketi 1869'da kuruldu. Önceleri atlı olan tramvaylar, yedi tepeli İstanbul'da büyük sorunlar çıkardı. Yokuşlarda vagonun geri kaymaması için yokuş başındaki ahırlardan at takviye ediliyordu. Eminönü Meydanı (en üstte) atlı tramvayların önemli bir kalkış merkeziydi. Malûmat *gazetesini çıkaran Tahir Bey ("Malûmatçı Baba Tahir", üstte), II.Abdülhamid döneminde saraya yakınlığı ile tanınırdı. II. Meşrutiyet'le, yayıncılığı bırakmak zorunda kaldı.*

İstanbul sokaklarının en imtiyazlı varlıkları köpekler özellikle Batılıların çok ilgisini çekiyor, kartpostallara konu oluyorlardı. Ama bu popülariteleri onlara karşı itlâf ekipleri kurulmasını ve kitle halinde Hayırsız Ada'ya 'sürülmelerini' önleyemedi.

II.Abdülhamid döneminde sansür uygulaması, işgüzarlıklarıyla baskının artmasına yolaçan matbuat müdürlerinin sorumluluğundaydı. Basılı kağıtların birkaç kez sansürden geçirildiği dönemde basına gözaçtırmayan ünlü sansürcüler İbrahim Hıfzı Bey (solda) ve Ebulmukbil Kemal Bey (sağda).

NURİ AKBAYAR KOLEKSİYONU

Osmanlı döneminde her yıl Mekke ve Medine halkına dağıtılmak üzere para ve çeşitli armağanlar özel bir sürre alayı ile gönderilirdi. Sürre Alayı Bab-ı Hümayün'dan çıktıktan sonra Bahçekapı'dan Kireç İskelesi'ne iner ve buradan da Üsküdar'a geçer ve büyük bir kalabalıkla Hicaz'a uğurlanırdı.

İstanbul'da ilk elektrikli tramway 1914 yılının Şubat'ında işlemeye başladı. Karaköy'de meydanda yapılan törenden sonra artık ahşap yerine demirden yapılmış olan Galata Köprüsü'nden geçen tramvay, Eminönü'nden Beyazıt'a çıkan ve Aksaraya'a inen bir güzergâh izledi.

İstanbul'da ilk tulumbacı örgütü 1700'lerin başında kuruldu. Aynı yıllarda Yeniçeri Ocağı içinde Dergâhı Ali Tulumba Ocağı oluşturularak, mahallelere kadar uzanan yaygın bir örgütlenmeye gidildi. Yangına giderken, hangi ocaktan olduklarını söyleyerek, "Haaayt karada aslan, denizde kaplan....savulun yoldan..." diye narâlar atan tulumbacılar arasında kavga hiç eksik olmazdı.

Eminönü Meydanı her dönemde İstanbul'un canlı bir ticaret merkezi olmuştur. Şehrin dört bir yanından gelen halkın alışveriş ettiği bu bölgede Mısır Çarşısı, Balıkpazarı gibi yerler bugün de aynı niteliğini korumaktadır. Yeni Valide Camii'nin soluna düşen bölgede Yağkapanı, Balkapanı, Unkapanı, Yemiş İskelesi gibi yerler ise vaktiyle İstanbul esnaf ve tüccarının ticaret yaptığı önemli merkezlerdi (üstte). Seyyar muhallebi ve aşureciler eski İstanbul'un renkli esnaflarındandı. Omuzunda peşkiri, belinde dizlerinin altına uzanmış peştemali ve başının üzerinde taşıdığı aşure tepsisiyle, özellikle Muharrem ayında sokak sokak dolaşan aşureci, yılın diğer aylarında da tadına doyum olmayan muhallebiler satardı.

Eski bir gazeteci olan Sadri Sema'nın önce *Vakit* gazetesinde yayımlanmış daha sonra bir kitapçık biçiminde derlenerek aynı gazetenin yayınları arasında çıkmış olan *Eski İstanbul'dan Hatıralar*'ı, karakteri ve çehresi bugün artık tanınmayacak kadar değişmiş olan bir şehrin yüzyıl başındaki gündelik hayatını canlandırıyor. Sadri Sema (Aydoğdu) hatıralarını yazarken oldukça sade bir dil kullanmış, "konuşur gibi" yazmış, yıllar sonra kulaklarında yankılanan sesleri, hafızasından silinmeyen izleri tasvir etmiştir. Sadri Sema'yı okurken kendinizi bir zamanların Meserret'inde ya da İkbal kahvesinde bir köşede oturmuş, sigarasını ağızlığına takmış kahvesini höpürdeten, bir yandan da hatıralarını nakleden bir Bâbıâlî emektarıyla sohbet ederken bulacaksınız. Size 90 yıl öncesinin İstanbul'unu, atlı tramvayları, girişinde beyaz önlüklü tahsildarların durduğu Galata Köprüsü'nü, sokak satıcılarının farklı ezgilerle yüklü seslerini, elbette tulumbacıları, duvar diplerinde nöbet tutan sokak köpeklerini, külhanbeylerini, elinde usturalarıyla sokak berberlerini, yokuşu dinlene dinlene çıkan Ahmet Rasim'i, Samih Rıfat'ı, Hüseyin Cahit'i, Andelip Faik Esat'ı, Filozof Rıza Tevfik'i, İhtilalci Ziya'yı ... anlatacak. Kaybolan bir zamana yolculuk bu...

İLETİŞİM YAYINLARI 156 • İSTANBUL DİZİSİ 7 • ISBN 975-470-182-2